

Sonja Hukantaival

Arkeologipäivien tulevaisuus

Suomen arkeologisen seuran hallitus on pannut merkille, että osallistumisinto perinteisille, syksyisin järjestettävälle Arkeologipäiville on muutaman vuoden ajan hiipunut. Syytä tähän ei ole tiedossa, mutta arveluita on esitetty. Yksi mahdollinen syy voisi olla, että erilaisia seminaareja, konferensseja ja workshopeja järjestetään sekä kotimaassa että kauempana paljon. Tämä on sinänsä positiivinen asia, mutta se tarkoittaa myös sitä, että joudumme priorisoimaan ajankäyttöämme. Tällaisessa tilanteessa tilaisuus, jonka esitelmät julkaistaan kansainvälisinä vertaisarvioituina artikkeleina, vie helposti pidemmän korren. Kaikkialle ei voi vetä ja toisista tapaamisista yksinkertaisesti saa enemmän pisteitä ansioluetteloon sekä omalle yliopistolle kolikoita kirstunpohjalle.

Seura pitää kuitenkin ensiarvoisen tärkeänä sitä, että Suomen arkeologit tapaavat ja keskustelevat juuri meille oleellisista kysymyksistä, kansainvälisen yhteistyön lisäksi. Voisiko olla niin, että kokoontuminen Powerpoint-esityksiä katsomaan ei jaksa kiinnostaa saati innosta keskustelemaan? Seuran hallitus onkin ruvennut tunnustelemaan Arkeologipäivien konseptin päivittämistä. Aihe on tarkoitus ottaa esille tämän vuoden Arkeologipäivillä Lammilla 10.–11.11., jotka ovat lehden ilmestyessä jo menneet. Tarkoitus on heittää palloa meille kaikille: mitä me tahdomme Arkeologipäivien olevan? Itse en valitettavasti pääse osallistumaan tähän tilaisuuteen, sillä oma väitöspäiväni on seuraavana päivänä. Siksi ajattelin heittää ilmoille muutaman näkökulman asiaan tässä yhteydessä. Ehkä joukossa olisi siemen jollekin käyttökelpoiselle?

Kirjoitin tunnettuun hakukoneeseen (eli googlasin) hakusanat *new concept to conference* ja törmäsin ilmiöön, jota kutsutaan nimellä *unconference*. Tämä Piilaaksossa syntynyt tapaamis-
muoto on osallistujalähtöinen, siinä ei ole valmista ohjelmaa. Osallistujat kirjoittavat ylös aiheita, joista haluavat keskustella ja muodostavat sitten spontaanisti pienryhmiä jonkin aihepiirin ympärille. Ajatus on lähtenyt siitä huomiosta, että usein parhaat keskustelut käydään tilaisuuksien käytävillä ja kahvipöydissä. Tällaista voisi mielestäni kokeilla. Sen ei tarvitsisi olla heti koko tapahtuman laajuinen juttu, vaan kokeilumielinen tunti tai pari. Samalla keskustelijat voisivat nauttia kahvia ja pullaa, jotta tunnelma olisi mukavan rento.

Ehkä vielä toistaiseksi hiukan liian uskalias toiveeni olisi ns. bohmilaisen dialogin rantautuminen suomalaiseen arkeologiaan. Tässä fyysikko David Bohmin esittelemässä keskustelutyy-
lissä ryhmän on tarkoitus jakaa näkökulmia avoimen hyväksyvässä ilmapiirissä. Keskustelun tavoitteena on synnyttää jotain uutta, sen sijaan, että jokainen keskustelija vain pitäisi kiinni omista mielipiteistään kieltäytyen kuuntelemasta muiden näkökulmia asiaan. Bohmilainen keskustelu ei ole väittely, eikä sillä ole muuta tavoitetta kuin yhteisymmärryksen saavuttaminen (mikä ei suinkaan välttämättä tarkoita samanmielisyyttä). Tarkoituksena on myös kiinnittää huomiota siihen, miten sanottu ja kuultu asia eroavat toisistaan. Jälkimmäinenhän on monen riidan ja väärinymmärryksen pohjalla. Tämäntyylistä vapaata, innostavaa keskustelua käydään toki silloin tällöin kahvipöydissä, mutta sen entistä laajempi esiintyminen olisi ilahduttavaa.

In a dialogue, however, nobody is trying to win. Everybody wins if anybody wins. There is a different sort of spirit to it. In a dialogue, there is no attempt to gain points, or to make your particular view prevail. Rather, whenever any mistake is discovered on the part of anybody, everybody gains. It's a situation called win-win, in which we are not playing a game against each other but with each other. In a dialogue, everybody wins. (Bohm, D. 1996. On Dialogue. Routledge, New York: 7.)

Liisa Kunnas-Pusa

Tärvellyt ja kaaputetut – Kivikautiset irtolöydöt Jaakkiman pitäjästä ja kivikauden esineiden keräily 1800–1900-lukujen vaihteessa

*Skrapade och fördärvade – Lösfynd från stenåldern och insamling av
stenåldersfynd i Jakimvaara socken under sekelskiftet 1800–1900*

Under åren 1874–1950 samlades det in 245 stenåldersfynd från Jakimvaara socken i avträdde Karelen. Fynden deponerades i museisamlingar och består i huvudsak av olika slipade stenföremål, som yxor och mejslar. Föremålen var typiska för det här området. Den uppgift om fyndplats som finns bevarad är oftast bara byn där föremålet hittats. Då föremålen samlades in fanns ännu en livskraftig tro på att stenföremålen hade magiska krafter. Flera av föremålen har inristade symboler och bitar har knackats loss för att användas i magiska sammanhang. Då stenåldersmaterial används inom stenåldersforskning är det viktigt att beakta den sekundära användningen av stenåldersföremål och hur denna påverkat materialet och förekomsten av stenåldersfynd i samlingarna.

"...- ja sitä tietä saapi monikin arvokas kivi-esine joutua vihdoon arvottomaksi ja aivan tuntemattomaksikin – kansan hullunkurisen taika-uskoisuuden uhrina ja tutkivan tieteen korvaamattomaksi vahingoksi." (Pääkkönen 1898: 141).

Jaakkima on entinen Suomen kunta luovutetussa Karjalassa Laatokan luoteisrannikolla, jonka alueelta on talletettu 245 kivikautista irtolöytöä. Osa Jaakkiman kylistä irrottautui vuonna 1923 ja muodosti Lumivaaran pitäjän. Lahdenpohjan kylä, eli Jaakkiman kirkonkylä, puolestaan julistautui Lahdenpohjan kauppalaksi vuonna 1924. Myös näiltä alueilta saadut irtolöydöt on kuitenkin listattu Jaakkiman yhteyteen. Nykyään Jaakkiman alue kuuluu Karjalan Tasavaltaan, joka on osa Venäjää.¹

Kivikautiset irtolöydöt alueelta on kerätty pääasiassa vuosina 1874–1938. Irtolöydöt ovat tulleet museoon kahdessa erässä: suurin osa esineistä on talletettu museokokoelmiin Helsinkiin heti keräämisen tai löytämisen

jälkeen, mutta 81 kappaletta talletettiin alun perin Sortavalan museon kokoelmiin. Jälkimmäiset esineet evakuoitiin sodan aikana ja luettelointiin Kansallismuseon kokoelmiin päänumeron 22245 alle vuonna 1984. Lisäksi kahdeksan kiviesinettä on ollut Viipurin museon kokoelmissa² ja tuntematon määrä paikallisten koulujen ja muiden vastaavien tahojen hallussa. Esineluettelon tietojen mukaan ainakin Reuskulan kansakoululla kerrotaan olleen "kolme kivikautiselta ajalta olevaa taltan muotoista kiviesinettä", jotka olivat löytyneet koulun läheiseltä pellolta ja Jaakkiman Kirkonkylän kansakoululla oli niin ikään ollut "useita talttoja opettaja Linillä".

Tässä artikkelissa käydään aluksi läpi irtolöytöjen esinetyypit ja summittaiset löytöpaikat. Kyseiset esineet nimenomaan kivikautisina esineinä eivät kuitenkaan ole tutkimuksen keskiössä tällä kertaa, vaan painopiste on esineiden keräilytoiminnassa 1800–1900-lukujen vaihteessa, ja siihen vaikuttaneissa seikoissa. Esineet eivät yleensä

ole löytyneet keräämisen yhteydessä, vaan niitä on hankittu paikallisilta ihmisiltä, jotka puolestaan ovat saattaneet säilyttää useita sukupolvia sitten löytyneitä kivesineitä. Tämä on johtunut yleisesti tunnetusta tavasta kerätä ja säilyttää erityisesti hiottuja kivesineitä niiden oletettujen maagisten ominaisuuksien vuoksi. Tätä "ukonvaajoihin" liittyvää kansanperinnettä käsitellään artikkelissa mm. niiden useiden kertomusten kautta, joita aiheesta ovat kirjoittaneet Suomen Muinaismuistoyhdistyksen stipendiaatteina muinaisjäännöksiä ja kansanperinnettä kartoittaneet henkilöt. Kivikautisten esineiden uusiokäyttö taikaesineinä on ollut merkittävä tekijä kivikauden esineiden keräilyn taustalla ennen ammattimaista muinaisesineiden keräilyn alkua. Jaakkiman irtolöydöissä niiden käytöstä taikaesineenä on selviä merkkejä, kuten niihin kaiverrettuja pentagrammeja.

Olen aiemmin käsitellyt Sortavalan irtolöytöjä (Kunnas 2011; 2012), joita tässäkin artikkelissa käytetään paikoitellen vertailumateriaalina. Kävin irtolöytöjä koskevan arkistomateriaalin läpi Museoviraston arkistossa jo vuonna 2010, itse löydöt puolestaan vuonna 2015 (Sortavala) ja 2016 (Jaakkima).³

Kivikauden tutkimuksen historiaa Jaakkimassa

Jaakkimassa tehty arkeologinen tutkimus on pääasiassa keskittynyt linnavuoriin (esim. Spiridonov 1987), muuten alueelta tunnetaan rautakaudeltakin lähinnä hajalöytöjä (Uino 1997: 228–230; 270–271). Kivikautisista irtolöydöistä huolimatta kivikautisia kohteita ei koskaan kaivettu Jaakkimassa sotaa edeltävänä aikana. Vuosina 1980 ja 1982 petroskoilaiset arkeologit kaivoivat G. A. Pankruševin johdolla mesoliittisilla kohteilla, jotka saivat nimet Reuskula I–II. Kohteiden kerrotaan sijaitsevan 700 metriä länteen Reuskulan kylästä. Vuoden 1980 tutkimusretken yhteydessä mainitaan myös löydetyn kivikautinen asuinpaikka Lumivaaran Harvian kylästä. (Pankrušev 1983).

Ensimmäinen Jaakkimasta mainittu kivikautinen irtolöytö on G. W. Söderholmin vuonna 1874 purosta Jaakkiman ja Uukunien rajalta löytämä kourutaltta. Esineiden keräily alkaa Jaakkimassa siis vähän myöhemmin kuin esimerkiksi Sortavalassa, josta ensimmäiset esineet on kerätty jo vuonna 1855 (Holmberg 1863: 10). Viipurilaisen Osakunnan muinais- ja kansatieteelliset keräysretket aloitettiin vuonna 1876 (Uino 1997: 23), mutta Jaakkimasta esineitä on kerätty vasta vuonna 1891 (Schvindt & Sirelius 1922: 84). Vuodelta 1879 luetteloon on merkitty 16 Theodor Schvindtin toimittamaa kivesinettä, jotka hän on kerännyt ollessaan kokoamassa aineistoa alueen kansantarinoita käsittelevään kirjaansa (Schvindt 1883). Samaan keräysretkeen liittyen Schvindt on vielä 1883 toimittanut kokoelmiin viisi kivesinettä ilman löytötietoja. Vuonna 1882 A. R. Rosengren kiersi Kurkijoen kihlakuntaa Suomen Muinaismuistoyhdistyksen stipendiaattina ja keräsi samassa yhteydessä kaksi kivesinettä Jaakkimasta.

1890–1910-luvuilla kivikautisten esineiden toimittajina esiintyy tuttuja nimiä, jotka ovat keränneet paljon materiaalia luovutetun Karjalan alueelta. Esineiden kerääminen alkoi tässä vaiheessa siirtyä organisoitujen keräysretkien sijaan aktiivisten paikallisten ihmisten vastuulle, jotka hankkivat esineitä useiden pitäjien alueelta. Tällainen oli esimerkiksi kurkijokelainen kirjakauppias Johan Kauppi, joka keräsi esineitä Jaakkimastakin. Kansatieteilijä U. T. Sireliuksella oli kesäasunto Jaakkimassa ja hän kierteli alueen arkeologisilla kohteilla (Uino 1997: 33) sekä keräsi lähes 60 kivesinettä Jaakkiman alueelta. Hänen toimittamiaan esineitä on myös naapuripitäjien kuten Sortavalan alueelta. Myös Eero Väkiparta, Heikki Mustonen ja T. Tanner olivat aktiivisia keräilijöitä Jaakkiman ja Sortavalan alueilla. Väkiparta oli toki laajemminkin tunnettu keräilijä Karjalassa (ks. Nordqvist 2005: Appendix VII). Tuttu nimi on myös vuonna 1910 reikäkirveen lahjoittanut kirkkoherra Adolf Neovius, joka tunnetaan runonlaulaja Larin Parasken tekemisestä tunnetuksi (mm. Timonen 1997). Neovius oli ostanut kyseisen

esineen "rakennusmestari Sjöströmin tyttäreltä" jo 20 vuotta aiemmin, tyttäret puolestaan olivat kertoneet löytäneensä sen 40–50 vuotta sitten.

1880-luvulle asti kaikki alueelta kerätyt tai löydetty esineet toimitettiin Helsinkiin, missä ne liitettiin yleensä joko yliopiston tai vuonna 1870 perustetun Suomen Muinaismuistoyhdistyksen kokoelmiin. Karjalan alueen vanhin museo, Sortavalan kaupungin historiallis-kansatieteellinen museo, perustettiin vuonna 1883 ja sinne ryhdyttiin keräämään kokoelmia lähialueilta. Museon ensisijaisena tarkoituksena oli Kalevalan synty-ympäristönä pidetyn Raja-Karjalan kulttuurin ja muinaisuuden dokumentointi. (Kuujo et al. 1970: 238–239; Takala 2010: 48.) Kivikautisia esineitä kerättiin mm. ilmoittamalla sanomalehdessä ja kuuluttamalla kirkossa, että esineitä lunastetaan museoon (Killinen 1890: 95). Myöhemmin museon arkeologisten kokoelmien yhtenä vetonaulana mainitaankin "arvokas kiviasekokoelma" (Kuujo et al. 1970: 239).

Sortavalan museon perustamisesta huolimatta esineitä lähetettiin edelleen myös Helsinkiin, jossa oli perustettu vuonna 1884 aiempien toimijoiden rinnalle Muinaistieteellinen toimikunta. Helsingin yliopiston, Suomen Muinaismuistoyhdistyksen ja Muinaistieteellisen toimikunnan kokoelmat yhdistettyinä muodostivat Valtion historiallisen museon kokoelmat vuonna 1893. Kansallismuseoksi museota alettiin laajemmin kutsua vasta nykyisen museorakennuksen avauduttua 1916. (Talvio 2016.)

Kansallismuseon kokoelmiin ei kuitenkaan vuosina 1919–1932 tullut Jaakkimasta yhtään kivikautista esinettä ja 1930-luvun aikanakin vain muutamia. Elokuussa 1937 mainitaan Jouko Voionmaan suorittaneen virkamatkan Jaakkimaan ja siinä yhteydessä tarkastaneen Miinalan kylässä Matti Uimosen maalla paikan, josta oli vuosia aiemmin löytynyt reikäkivi. Voionmaa ei kuitenkaan todennut paikalla mitään kivikauteen viittaavaa.

Vuonna 1938 Kansallismuseon kokoelmiin on vielä tullut kolme äskettäin löytynyttä kiviesinettä Jaakkimasta. Samana

vuonna perustettiin Jaakkiman kotiseutu- ja museoyhdistys, jonka toiminta kuitenkin sodan takia jäi lyhytaikaiseksi. Suunniteltua kotiseutumuseota varten oli kerätty esinekokoelma, mutta sekä esineet ja niihin liittyvät mahdolliset luettelot tuhoutuivat tai katosivat sodan aikana (Takala 2010: 185). Kyseisessä esinekokoelmassa tuskin on ollut kivikautisia esineitä, koska muuten nuo vuonna 1938 löytyneet esineet olisi ennemmin otettu tulevan paikallismuseon kokoelmaan.

Sodan jälkeen Jaakkimasta on saatu vielä yksi irtolöytö. Vuonna 1950 puutarhuri N. Oksanen lahjoitti Kansallismuseon kokoelmiin "reikäseen puolikkaan", jonka hän kertoi löytäneensä Jaakkiman kirkonkylän hautausmaalta. Luettelon tiedot eivät kerro, miksi Oksanen toimitti löydön museoon vasta sodan jälkeen ja missä vaiheessa hän oli alun perin löytänyt sen. Tiedoissa mainitaan kuitenkin, että samasta paikasta olisi löytynyt muitakin kiviesineitä. Niitä Oksanen ilmeisesti ei lahjoittanut kokoelmiin ja myöskään tuota reikäseen puolikasta ei löytynyt enää vuonna 2016.

Sodan jälkeen Sortavalan museosta evakuoitua muut kokoelmat siirrettiin Pohjois-Karjalan museoon Joensuuhun, ja esihistorian kokoelma Helsinkiin. (Takala 2010: 58–65.) Kansallismuseon kokoelmiin liitetyt esihistorian esineet luetteloiitiin vasta vuonna 1984 päänumerolle 22245.

Irtolöytöjen esinetyypit ja löytöpaikat

Jaakkiman pitäjän historiassa luetellaan kylän tarkkuudella tiedossa olevat irtolöydöt (Salminen 1967: 5). Määräksi ilmoitetaan 224, joka on pienempi, kuin löytöjen tämänhetkinen määrä. Tämä johtunee siitä, että pitäjänhistorian ensimmäinen painos on julkaistu vuonna 1923, jonka jälkeen löytöjä on vielä tullut kokoelmiin. Huomiota kiinnittääkin enemmän se, että pitäjänhistoriassa useampien löytöjen löytöpaikat ovat tiedossa kylän tarkkuudella, toisin kuin nykyään. Tämä kertoo siitä, että esineistä on hävinnyt matkan varrelle monenlaista kontekstitie-

toa, todennäköisesti varsinkin evakuoinnin aikana.

Kaikki Jaakkiman irtolöydöt ovat kiviesineitä, eikä edes mainintoja keramiikasta tai muusta esiinny. Sortavalan irtolöydöissä puolestaan on ainakin yksi saviastianpala ja useiden kohdalla on mainittu, että niiden yhteydestä olisi löytynyt keramiikkaa tai joissain tapauksissa luita, joita ei otettu talteen. Sortavalan irtolöydöissä on myös muutamia iskoksia, joita Jaakkimasta ei ole ollenkaan. Jaakkimassa ei kuitenkaan ilmeisesti ikinä suoritettu edes pienimuotoisia kivikautisen kohteen kaivauksia ja muussa yhteydessä iskoksia tuskin olisi otettukaan talteen. Verrattuna kuitenkin Karjalankannakselta tunnettuun irtolöytömateriaaliin (esim. Nordqvist 2005: 39) Sortavalankin keramiikan tai iskosten määrä on todella pieni.

Vuonna 2016 Museovirastolla olevista Jaakkiman irtolöydöistä puuttui 15 esinettä (lisäksi muutama oli näyttelyssä tai lainassa toisessa museossa). Kahta esinettä lukuun ottamatta kaikki puuttuvat esineet olivat Sortavalan museosta evakuoituja. Nämäkin esineet huomioitiin taulukoissa luettelotietojen perusteella. Vanhatkin esineluettelot vastaavat yleensä aika hyvin todellisuutta. Irtolöydöt edustavat helposti tunnistettavia esineryhmiä (tasataltat, kourutaltat, kirveet), joiden määritelmät ovat aika yksiselitteisiä. Usein esineiden kohdalla on vielä sanalliset kuvaukset, joiden pohjalta voi päätellä lisää esinetyypistä. Tämänkaltaiset irtolöydöt tosin eivät yleensä edusta mitään oman esinetyypinsä huippuyksilöitä. Monet ovat katkelmia tai teelmiä ja monista on joko murtunut irti paloja tai ne ovat "tärveltyneet" uusiokäytössä taikaesineinä. Joissain tapauksissa voi myös käydä ilmi, että luettelossa esimerkiksi "kiviesineen palaseksi" mainittu esine onkin todellisuudessa vain mielenkiintoisen näköinen luonnonkivi.

Taulukko 1. Irtolöytöjen esinetyypit karkeasti jaoteltuna

Esinetyyppi	Lukumäärä
Tasataltta	105
Kourutaltta	32
Kaksoistaltta	6
Kynsitaltta	3
Kaitataltta	3
Poikkikirves	24
Oikokirves	8
Muut kirveet ja taltat	20
Korvakenuija	1
Reikäkirves	2
Reikäkivi	4
Nuolenkärki/ keihäänkärki	3
Siimanpaino	2
Muut kiviesineet	12
Kiviesineen katkelma	16
Teelmä	4
Yhteensä	245

Jaakkiman (kuten Sortavalankin) irtolöytöaineistossa yleisin esinetyyppi oli tasataltta, joista monet ovat viherliuskeesta valmistettua itäkarjalaista tyyppiä. Sortavalan verrattuna Jaakkiman aineistossa on jostain syystä paljon enemmän "epämääräisiä" esineitä: lohkeilleita, murtuneita, huonolaatuisia, huonokuntoisia, katkelmia ja keskeneräisiä. Varsinkin taltat ja kirveet olivat usein pelkästään teräkatkelmia. Myös Jaakkimasta löytyneet kourutaltat, jotka oli talletettu Sortavalan museon kokoelmiin, olivat huonolaatuisempia kuin Kansallismuseon kokoelmiin talletetut.

Talttojen ja kirveiden lisäksi muista esineistä voi mainita Sorolasta löytyneen nuolenkärjen ja Kesvalahden kylästä löytyneen nuolenkärjen katkelman. Lisäksi aineistossa oli yksi isompi kärkikatkelma, joka oli luetteloitu keihäänkärkenä. Osa muuksi kiviesineeksi luokitelluista oli varsin epämääräisiä kiviä, joissa ehkä näkyi joitain työstönjälkiä tai hiot-

tuja pintoja. Muutamien tällaisten kohdalla jo alkuperäisissä luettelotiedoissa mainitaan "kiviaikaisuuden olevan epävarmaa".

Ehkä hienoin yksittäinen esine on korvakenuija eli ristinuija (KM 7443:1, kuva 1), jonka Matti Laurinpoika Poutanen löysi vuonna 1915 Kalksalon kylästä kyntäessään peltoa. Sen kerrotaan löytyneen Saikkosenlammen koillispuolelta ennen suona olleesta pellostä, n. 40 cm syvyydestä savipohjasta jonkin verran uponneena. Nuija ajoittuu kiviakauden loppuvaiheeseen, koska siinä on nähtävissä metalliesineen valinsaumoja jäljittelevät kohokuviot. Muuten Jaakkiman irtolöydöistä suurin osa edustaa lähes koko kiviakauden ajan käytössä olleita esine-tyyppejä, painottuen neoliittisiin esineisiin.

1800-luvun puolella kerättyjen irtolöytöjen löytötiedot ovat poikkeuksetta erittäin puutteelliset. Useimmissa mainitaan kylä, jonka alueelta ne ovat löytyneet, joissain talon tai maanomistajan nimi. Tosin on otet-

tava huomioon, että kun esineitä on säilytetty taloissa sukupolvien ajan ja otettu mukaan muutettaessa, ei alkuperäinen löytöpaikka välttämättä ole kyseisessä kylässä ollenkaan. Melko monien esineiden kohdalla keräystilanteesta kerrotaan esimerkiksi "paikallisen pojan tuoneen" esineen ja joidenkin kohdalla ilmoitetaan esineen vain "löytyneen ennen muinoin". 1900-luvun alkuvuosikymmeninä irtolöytöjä on saatu enemmän suoraan löytämisen jälkeen, jolloin niiden kohdalla saattaa olla tarkatkin tiedot löytöpaikasta. Suurin osa 1900-luvun löydöistäkin on silti tullut kokoelmiin keräilijöiden kautta ja niiden joukossa on edelleen vuosia sitten löytyneitä esineitä.

Kuvaan 2 on merkitty kartalle kylät, joista on viisi irtolöytöä tai enemmän. Eniten löytöjä on Miklistä, josta löytöjä on yli kaksinkertainen määrä verrattuna muihin kyliin. Miklin kylä Laatokan rannalla oli kivilautisten esineiden keräilyajankohtana

Kuva 1. Kalksalon kylästä vuonna 1915 löytynyt korvakenuija (KM 7443: 1). Suomen kansallismuseon arkeologiset kokoelmat. (Kuva: L. Kunnas-Pusa)

tiheään asuttu. Alue on saarien, niemien, kapeiden lahtien ja järviketjujen muodostamaa sokkeloa, mikä taas viittaa kivikautisen asutuksen kannalta suotuisaan ympäristöön. Miklin naapurikylät Miinala ja Rukola ovat myös hyvin edustettuina löytöpaikoissa. Myös Kumola, Kesvalahti ja Sorola sijaitsevat samanlaisessa ympäristössä.

Toiseksi eniten irtolöytöjä on saatu Reuskulasta, joka sijaitsee Sortavalan rajalla ja kuuluu periaatteessa samaan alueeseen kuin kivikautisista löydöistä rikkaat Otsoisten ja Kuokkaniemen alueet Sortavalan puolella. Kuten aiemmin mainittiin, Reuskulasta tunnetaan kaksi 1980-luvulla venäläisten tutkimuksissa löytynyttä kivikautista (mesoliittista) asuinpaikkaa. Reuskulasta on myös muutamia irtolöytöjä, joiden löytöpaikka on kuvailtu niin tarkasti, että ne pystyy lähestulkoon paikantamaan kartalle. Esimerkiksi tasataltta (KM 4635: 6) oli löytynyt *"Juhana Natrin maalta, metsätien varresta, joka lähtee Kustaa Ranisen torpan kohdalta pohjoista kohti, n. 20 sylon päässä maantiestä, hiekkaisesta maaperästä"*. Natrin maalta kerrottiin löytyneen muitakin kivesineitä.

Metsämikli ja Oinaanvaara ovat kyliä, jotka ovat sijainneet kauempana rannikosta, mutta joista silti on useita irtolöytöjä. Se kertoo mahdollisesti vain siitä, että ne ovat olleet 1800–1900-lukujen vaihteessa asutuimpia paikkoja sisämaassa. Yleensä alueet, joilta irtolöytöjä on saatu eniten, ovat alueita, joissa on ollut paljon maanviljelyä sopivilla korkeuksilla, mikä on kasvattanut ihmisten todennäköisyyttä törmätä kivikautisiin esineisiin. Jaakkiman alueella rantaviiva on sijainnut suurimman osan kivikautta korkeudella 20–22 m mpy, lukuun ottamatta varhaisinta vaihetta, jolloin vedenkorkeus oli noin 30 m mpy (Ailio 1915; Saarnisto & Siiriäinen 1970; Saarnisto 2003: 56–58, 64). Juuri samalla korkeudella näkyy myös ennen sotaa piirrettyissä topografisissa kartoissa paljon taloja ja peltoja.

Taulukko 2. Esineiden löytöpaikat kylien tarkkuudella

Kylä	Esineiden lukumäärä
Mikli	49
Reuskula	21
Kumola	20
Miinala	13
Kesvalahti	10
Metsämikli	10
Sorola	10
Oinaanvaara	8
Rukola	7
Harvia	7
Iijärvi	7
Kalksalo	5
Lahdenpohja	4
Tervajärvi	4
Oppala	4
Ihala	4
Huhtervu	4
Paikjärvi	3
Meriä	3
Pajasyrjä	3
Kurenranta	2
Iivaara	1
Kostamojärvi	1
Piukkala	1
Jaakkiman kk-kylä	1
Kaitele	1
Vaara	1
Ei löytötietoja	41
Yhteensä	245

Kuva 2. Kylien, joista viisi tai enemmän irtolöytöjä, sijainti kartalla. 1. Mikli, 2. Reuskula, 3. Kumola, 4. Miinala, 5. Kesvalahti, 6. Metsämikli, 7. Sorola, 8. Oinaanvaara, 9. Rukola, 10. Harvia, 11. Iijärvi, 12. Kalksalu. Mk. 1: 400 000. (Pohjakartta: Yleiskartta E5, 1940-1942, © Maanmittauslaitos ja Topografikunta).

Kuriositeettina voi mainita sen, että Oinaanvaaran kylä oli aikoinaan erityisen tunnettu taikauskoisuudesta ja "harhaopisuudesta", mikä kiehtoo mieltä ottaen huomioon kivesineiden keräilyn ja säilyttämisen taikaesineetarkoituksissa. Oinaanvaaralaiset⁴ olivat käräjillä useaan otteeseen 1670–80-luvuilla vastaamassa syytöksiin "epäjumalanpalveluksesta" (Salminen 1967: 28–29; Kuujo et al. 1958: 404).

Iijärven kylä on sijainnut sisämaassa ja korkealla. Topografisessa kartassa Iso-Iijärven vedenkorkeus on merkitty 86 m mpy ja alueella on useita 110 m mpy korkeita mäkiä. Iijärven irtolöydöissä onkin mesoliittiselle ajalle tyypillisiä esineitä, kuten Ilomantsin tyyppin kirves ja käyräselkäinen kourutaltta.

Johtopäätöksenä Jaakkiman irtolöytö-materiaalista voidaan todeta, että se on monin tavoin hyvin samanlaista kuin 1800-luvun lopussa ja 1900-luvun alussa luovutetun Karjalan alueelta kerätyt irtolöydöt yleensäkin (ks. esim. Uno 1999; Nordqvist 2005; Kunnas 2011). Myös löytötietoihin liittyvät ongelmat ovat samoja, joihin aiemmissakin tutkimuksissa on törmätty.

Taikuutta ja pentagrammeja

Jaakkiman irtolöytöluetteloissa ei esiintynyt ollenkaan nimellä "taikakivet" luetteloituja esineitä, joita Sortavalan irtolöydöissä oli 13 kappaletta. Sortavalan museon luettelossa saatettiin kertoa tällaisen esineen olevan

esimerkiksi "hiotun kiviesineen katkelma, taikakaluna käytetty", joidenkin kohdalla ei mainittu mitään lisätietoja. Valitettavasti kaikki "taikakivet" puuttuivat Sortavalan irtolöytöjen joukosta vuonna 2015, ja olivat puuttuneet jo esineiden luetteloinnin yhteydessä vuonna 1984, joten niitä ei voitu tutkia tarkemmin.

Vaikka esineitä ei ollut luetteloitu taikakivien nimellä, ainakin 16:sta esineestä löytyi niihin kaiverrettuja kuvioita, kuten pentagrammeja⁵ (Taulukko 3, Kuva 3). Luettelossa ilmoitettiin näiden esineiden laji kivikautisena esineenä, jonka lisäksi joskus mainittiin sitä "käytetyn taikakaluna". Oli kuitenkin useita esineitä, joiden taikamerkkejä ei mainittu luettelotiedoissa. Sortavalan museon luettelon tekijä tai vuonna 1984 evakuoituja esineitä diarioinut henkilö ei ole maininnut taikaesineenä käytön merkkejä ollenkaan, paitsi KM 2245: 181 kohdalla on merkintä "taikakaluna käytetty".

Taulukossa 3 listattujen esineiden lisäksi Sortavalan museon kokoelmissa oli useita Jaakkimasta löytyneitä esineitä, joissa ei voinut erottaa selkeitä kuvioita, mutta joiden pintaa oli naarmutettu esimerkiksi ns. tukkimiehen kirjanpidon kaltaisilla viivoilla. Yhden esineen (KM 2245: 243) pinta oli lähes kokonaan peitetty kaiverretulla viivoituksella, mutta itse esine näytti lähes luonnonkiveltä lukuun ottamatta paria hiottua pintaa. Jotkut muutkin naarmutetut esineet olivat lähes ilman työstöjälkiä. Luettelon esineiden kuvailuissa ei mainita mitään näistä merkeistä, vaan tuonkalaiset esineet on luetteloitu yleensä nimellä "määräämätön kiviesineen palanen".

Mitä Jaakkiman ja Sortavalan asukkaat siis oikein tekivät löytämillään kivikautisilla esineillä, ja miksi? Varsinkin hiotut kiviesineet, joissa on selvä terä, kiinnostävät maallikonkin huomion, jos sellaisen sattuu löytämään vahingossa, toisin kuin muu kivikautinen materiaali tai jäljet asuinpaikasta. Tosin oppineetkaan henkilöt eivät olisi kivikauteen törmätessään ymmärtäneet löytämänsä, ennen kuin kivikauden olemassaolo ihmisen menneisyyden varhaisimpana vaiheena ylipäättään tiedostettiin. Tämä ta-

pahtui lopullisesti vasta 1800-luvulla, vaikka kivikautisten esineiden todellisesta alkuperästä olikin esitetty arvailuja pitkään, ja jo 1600–1700-luvuilla ajatus niistä ihmisen valmistamina esineinä oli jo melko tunnettu oppineissa piireissä (esim. Johanson 2009: 134–137; Trigger 2006: 92–93; 119–121).

H. J. Holmbergin Keisarillisen Aleksanterin Yliopiston kokoelmia esittelevässä teoksessa (1863: 10) kerrotaan, että ensimmäinen Holmbergin näkemä maininta suomalaisista kivikautisista esineistä on Sortavalan lähistöllä sijaitsevaa marmorilouhosta koskevassa pastori Samuel Alopaeuksen kuvauksessa vuodelta 1787. Alopaeus kirjoitti, että niin kutsuttuja ukonvaajoja (saks. *Donnerkeile*) löytyy usein maasta ja niissä saattaa olla kaiverrettuja tai veitsellä raaputettuja merkkejä. Alopaeus ei vaikuttanut ymmärtäneen esineiden alkuperää muinaisina työkaluina, vaan tuntuu arvostavan niitä pelkästään luonnon kuriositeetteina (ks. myös Muurimäki 1982: 61), tai ehkä siksi, että niiden käyttö taikakaluina teki niistä kansatieteellisiä esineitä.

Uskomus ukonvaajoihin tai -talttoihin⁶ eli salamaniskun yhteydessä maahan ilmestyviin kiviin, joilla on maagisia ominaisuuksia, tunnetaan jo vähintäänkin antiikin ajalta (Blinkenberg 1911: 13–27; Carelli 1997: 398–399; Muhonen 2006: 4; Johanson 2009: 132; Trigger 2006: 85) ja Suomessakin näiden uskomusten liittäminen kivikautisiin esineisiin on saattanut alkaa jo rautakaudella (Muhonen 2006: 6–8; Asplund 2006; Johanson 2009: 150–153).

Yleismaailmallisessa perinteessä kaikki ukonvaajat eivät kuitenkaan välttämättä olleet juuri kivikautisia esineitä⁷, vaan ne saattoivat olla myös erikoisen muotoisia tai näköisiä luonnonkiviä tai fossiileja. Uskomus on ollut laajalle levinnyt sekä yksityiskohdiltaan samanlainen Euroopassa, Aasiassa ja Afrikassa ja se tunnetaan myös Amerikan mantereelta, jonne se on todennäköisesti kuitenkin siirtynyt eurooppalaisten mukana. (Blinkenberg 1911: 2–3, 6; Muhonen 2006: 5–6; Johanson 2009: 129–130.)

Christian Blinkenbergin mukaan (1911) ukonvaajan uskotaan putoavan taivaalta

Taulukko 3. Taikaesineenä käytetyt esineet Jaakkiman irtolöydöissä.

KM-numero	Diar.vuosi	Esine-tyyppi	Löytöpaikka ja -olosuhteet	Luettelon tiedot	Havainnot 2016
2011:24	1879	Kouru-taltoa	Harvi, Theodor Schvindtin kokoamat muinaiskalut	Alapuolella piirustuksia	Viivakuvioita, ainakin 2 pentagrammia
2011:30	1879	Tasatalta	Miinala, Theodor Schvindtin kokoamat muinaiskalut	Leveäharjanteinen, terän lasku suora, vähän särjetty, hamara pyörästetty ja hiottu	Pentagrammi lähellä terää
2819:10	1891	Taltoa	Mikli, Viipurilaisen Osakunnan kansatieteellinen retkikunta	Vähän kaaputettu	Pentagrammi
2829:4	1892	Taltoa	Oinaanvaara, kerääjä Eero Väkiparta myynyt	Varteen piirretty pentagrammi	
3389:5	1897	Tasatalta	Metsämikli, kerännyt T. Tanner, lahjoittanut Pekka Kauppinen	Tummanruskeaa kiveä, teränsuu pyöreä	Pentagrammi molemmin puolin lähellä terää, toisella puolella ehkä useampiakin
3389:10	1897	Kiviesineen katkelma	Mikli, kerännyt T. Tanner, lahjoittanut Britta Ahokas	Varsikatkelma ruskeanharmaata kiveä	Pentagrammi keskellä
3389:18	1897	Tasatalta	Miinala, Anni Karmen pelto. Kerännyt T. Tanner.	Molempiin lappeisiin piirretty viisikanta.	Esineestä myös lohokottu paloja.
3478:4	1897	Tasatalta	Tervajärvi, Matti Waltosvainajan alapelto. Juho Härkösen lähetys.	Teräkatkelma, terän laskun puolelle piirretty viisikanta.	
4759:5	1906	Poikkikirves	Miinala, Mikko Laurilan kokoamat, U. T. Sireliuksen kautta	Harmahtavaa kiveä, kirves suippenee niskalle päin.	Pentagrammi

Tärvellyt ja kaaputetut – Kivikautiset irtolöydöt Jaakkiman pitäjältä

22245:180	1984	Kirves	Reus- kula	Poikkiteräinen, tuuramainen, kaut- taaltaan hiottu.	Terässä on pentagram- min tyyppinen kaiverrus, mutta sitä on vaikea erot- taa, koska se on vedetty yli kaivertamalla päälle.
22245:181	1984	Kaksois- taltta	Ei tietoa	Kapeahko, tasareu- nainen, taikakaluna käytetty.	Terään on kaiverrettu kolme pentagrammia.
22245:199	1984	Tasataltta	Kalk- salo	Leveä, paksuniskai- nen, teränlaskupuoli kupera, toinen tasainen.	Esineeseen on kaiver- rettu pentagrammeja ja kolmiomaisia kuvioita.
22245:219	1984	Tasataltta	Kesva- lahti	Kapeahko, tasareu- nainen, paksukan- tainen.	Kaiverrettu pentagrammi ja terästä lohkottu irti paloja.
22245:224	1984	Tasataltta	Mikli	Varrelle suippeneva, niska terävä, reunat hiukan tasoitetut.	Terästä lohkottu paloja ja yritetty/aloitettu kaiver- taa pentagrammi.
22245:227	1984	Kouru- taltta	Reus- kula	Varsipää poik- kikirvesmäinen, lattea, tasareunainen, poikkileikkaus suo- rakaide.	Esineessä on kaiverret- tuna ainakin 8 pentag- rammia.
22245:235	1984	Rei'itetty kiviesi- neen katkelma	Ei tietoa	Ehkä hioin, ei terää, toinen pää murtunut. Poikkileikkaus nelis- kulmainen. Toinen pää pyörästetty ja siihen tehty reikä. Hiottu.	Siirretty ilmeisesti jossain vaiheessa rautakauden esineisiin. Keskelle esinettä kaiverrettu pen- tagrammi.

salamaniskun yhteydessä, jolloin se toisi-
naan uppoaa maahan ja on löydettävissä
vasta useiden vuosien kuluttua. Talossa
ukonvaaja suojelee salamaniskuilta ja tulipa-
loilta sekä noituudelta ja muilta epätoivotuil-
ta yliluonnollisilta ilmiöiltä ja lisäksi sitä voi-
daan käyttää parantavaan taikuuteen. Joskus
ukonvaajaa säilytetään hyllyllä tai laatikossa,
mutta se voidaan myös sijoittaa lattian alle
tai kattorakenteisiin (ks. myös Hukantaival
2016: 181–184).

Kivikautisiin esineisiin liittyvä kan-
sanusko Suomessa ja lähialueilla oli hyvin
samanlaista, kuin Blinkenbergin kuvaile-
ma. "Pistosten" ja hammassäryn uskottiin

paranevan, kun esineillä paineltiin ja han-
gattiin kipeää kohtaa. Parannustarkoituksia
varten kiviesineiden pintaa saatettiin myös
raaputtaa ja sillä tavalla irrotettua kivipölyä
sekoittaa ruokaan tai juomaan lääkkeeksi
sairaalle ihmiselle tai eläimelle. Palasia loh-
kottiin myös siksi, että niin taikakalusta riitti
useammalle. Ukonvaajoja tai niistä irrotet-
tuja paloja käytettiin lisäksi lemmentaioissa.
(esim. Pääkkönen 1898: 141; Pelkonen 1902:
6.) Soanlahdella ne kuuluivat kosiomatkalle
lähtevän puhemiehen varustukseen, yhdessä
muiden "veden, maan, tulen ja ilman voi-
maa" sisältävien taikakalujen kanssa (Killi-
nen 1890: 107). Ukonvaajasta murennut

Kuva 3. Kaksi irtolöytöä, joihin on kaiverrettu pentagrammeja: KM 22245: 181 (vas.), jossa näkyy kolme viisikantaa ja KM 3389: 18, josta on myös lohkottu irti paloja. Suomen Kansallismuseon arkeologiset kokoelmat. (Kuva: L. Kunnas-Pusa)

palaset olivat jopa tärkeä osa kaivonkatsomisessa käytettyä taikalientä (Snellman 1887: 20).

Mitä taikakaluihin tulee, olivat ukon-vaajat ehdottomasti vahvimasta päästä: Rantasalmen kihlakunnassa kerrottiin, että jos kaksi "poppamiestä" sattuvat kohtaamaan ja toisella on taskussaan "kalamamultaa", eli taikuudessa myös käytettyä hautausmaan multaa, ja toisella "ukonkynsi", niin jälkimmäisen omistaja on ehdottomasti vahvempi taikuudessa (Pelkonen 1902: 5–6).

Toisinaan esineiden alkuperäisistä löytöolosuhteista kerrottiin mielikuvituksellisia tarinoita, esimerkiksi kiven ilmestyneen tyhjäästä "puhtaaksi lakaistulle nurmea kasvavalle pihamaalle" ukkosen yhteydessä (Pelkonen 1902: 6) tai sellaisia löytyvän salaman pirstomista puista (Tirronen 1885: 3). Uskomusta ukkosen ja kiviesineiden yhteyteen saattoi kasvattaa se, että joissain tapauksissa ukon-vaajaa menttiin tarkoituksellisesti etsimään kaivamalla oletetun salamaniskun paikalle, ja joskus silloin myös löytyi kiviesine tai muu

ukonvaajaksi sopiva kivi (Blinkenberg 1911: 30; Johanson 2009: 143).

Kaivaustutkimuksissa kivikautisia esineitä löydetään toisinaan historiallisen ajan konteksteista, josta ehkä parhaiten julkaistuna esimerkkinä Peter Carellin (1997) artikkeli Lundin kaupungista Ruotsissa löytyneistä kivikautisista esineistä. Keskiaikaisen Lundin alueelta on löydetty yhteensä 83 kiviesinettä. Suurimman osan löytötiedot ovat puutteellisia, mutta kaivauksilta vuosina 1990–1993 löydettiin neljä kivikautista esinettä kiistatomaasti keskiaikaisista konteksteista (ibid. 393–395). Suomessa ei tiettävästi ole törmätty kivikautisiin esineisiin näin selvästi väärässä kontekstissa kaupunkikaivauksilla, mutta joitain esimerkkejä on maaseutukohteista (esim. Koivisto et al. 2012: 33, 80; Hukantaival 2016: Appx 3: 118–119, 172).

Kivikautisiin esineisiin liittyvät uskomukset ukonvaajoista ja niiden maagisista ominaisuuksista elivät edelleen vahvoina kansan keskuudessa 1800-luvulla, kun kivikautisia esineitä alettiin kerätä museoihin, ja vielä 1900-luvun alussakin, kun muinaismuistoihin liittyvä kansanvalistustyö oli jo jonkin aikaa ollut meneillään. Holmberg (1863: 10) kertoo, miten ihmiset olivat vastahakoisia luopumaan omistamistaan maagisina pitämistään kiviesineistä. Useissa lähteissä toistuu myös tarina siitä, miten jossain on kerrottu olevan tallessa kivikautisia esineitä, mutta kysyttäessä ne eivät olekaan löytyneet (mm. Maukonen 1879: 134–135; Killinen 1890: 94; Pelkonen 1902: 5). Ne, jotka suostuivat luopumaan arvokkaista taikaesineistään, pyrkivät tietysti kiskomaan niistä mahdollisimman kalliin hinnan (Pääkkönen 1898: 142).

Ukonvaajoihin liittyvien uskomusten katsotaan aikalaislähteissä usein olevan osa Karjalassa rehottavaa taikauskoa, jonka ajateltiin johtuvan heikosta kansansivistyksestä, alueen yleisestä takapajuisuudesta ja osittain ortodoksisuuden ja luterilaisuuden rajapinnasta (mm. Juvelius 1889: 24; Killinen 1890: 70). Muita ilmentymiä tästä taikauskoisuudesta olivat mm. uhrikiviin sekä uhri- eli lyytityspuihin liittyvät tavat (mm. Killinen 1890: 70). Erilaiset kansanuskomukset ovat ehkä

olleet erityisen hyvin säilyneitä ja pitkäkestoisia Karjalassa, mutta myös muualla Suomessa esineitä keränneet joutuivat tekemisiin uskomuksen kanssa (esim. Aspelin 1877: 104; Killinen 1877: 84; 1878: 66, 78). Mikkelin kihlakunnasta muinaisesineitä koonnut Julius Paasonen (1889: 101) peräti ihmettelee, kun siellä ei ollutkaan tapana säilyttää kiviesineitä "taikatemppuja" varten. Ehkä paikalliset ihmiset yrittivät huijata Paasosta esittämällä tietämätöntä noista esineistä, kuten joskus tapahtui (esim. Maukonen 1879: 134).

Kiviesineiden keräämisen kukoistusaikana 1800-luvun loppupuoliskolla ukonvaajoihin liittyvää kansanperinnettä ehdittiin vielä dokumentoida, mutta se oli kuitenkin katoamassa nopeasti. Joissain kihlakunnankertomuksissa kirjoitetaan jo siitä, miten nuoret eivät enää usko vanhoihin uskomuksiin, ja paikoin olivat "jo vanhatkin huomanneet vanhan taikauskon tarpeettomuuden" (Tirronen 1885: 21). Kristiina Johanson (2009: 163) katsoo uskomuksen hiipuneen Virossakin yleisestä tietoudesta 1800- ja 1900-lukujen vaihteessa, mutta pitää silti mahdollisena, että maaseudulla vieläkin olisi säilynyt jotain jälkiä siitä paikallisissa perinteissä. Blinkenberg kirjoittaa tavanneensa perinteen elossa Tanskassa vielä noin kolmekymmentä vuotta sitten (1911: 1) eli 1880-luvulla.

Tutkittaessa kivikautisten esineiden keräilyä 1800–1900-lukujen vaihteessa, tulee toki ottaa huomioon lähdekriittisyys käytettäessä aikalaislähteitä. Esineiden keräilijät, jotka merkitsivät muistiin esineiden käyttöön liittyvää kansanperinnettä, olivat sidoksissa oman aikansa tutkimustraditioon ja käsityksiin kansanuskosta (Hukantaival 2013: 110–111). Kihlakunnankertomuksissa kivikauden esineiden keräämisestä ei lähes koskaan puhuta mainitsematta uskomuksia ukonvaajoista.

Lopuksi: Onko irtolöytöihin perustuva tutkimus siis täyttä ajanhukkaa?

Artikkelin lähtökohtana toimivat Jaakkiman kivikautiset irtolöydöt, joiden kautta

oli alun perin tarkoitus hahmottaa asutusta ja ihmisten liikkumista alueella kivikaudella. Painopiste kuitenkin siirtyi esineiden keräilyyn 1800–1900-lukujen vaihteessa, koska siihen liittyi ilmiöitä, joita oli tarpeen tarkastella tarkemmin. Muinaisesineitä keräämään lähetetyt retkikunnat saivat kaikkein eniten kerättyä juuri kivikautisia kiviesineitä, mikä ei pelkästään johtunut siitä, että ne säilyvät maassa parhaiten. Ukonvaajaperinteestä johtuen ne ovat tulleet suuremmalla todennäköisyydellä otetuiksi talteen kaikesta maankäytön ja rakentamisen yhteydessä sattumalta löytyneestä arkeologisesta materiaalista. Esimerkiksi löytyneiden pronssi- ja hopeaesineiden luulisi olevan sellaisia, jotka halutaan ottaa talteen, mutta todellisuudessa ne päätyivät yleensä myydyiksi tai uudelleen sulatetuiksi (esim. Uino 1997: 30). Kiviesineetkin saattoivat toki joutua kohtaamaan erilaista "tärvelemistä", kuten edellä on kerrottu.

Uskomusten vaikutus kivikauden irtolöytömateriaalin karttumiseen on tosin monimutkainen juttu: Materiaalia on, mutta löytötiedot ovat yleensä niin puutteelliset, että irtolöytöjen hyödyntäminen kivikauden asutuksen paikantamisessa on vaikeaa. Useissa aikalaislähteissä irtolöytöinä saatujen esineiden todistusvoimaa kivikautisesta asutuksesta epäilläänkin. Antero Pelkonen (1902: 7) kirjoittaa, että kivikautisesta asutuksesta Rantasalmen kihlakunnassa ei voi tehdä varmoja päätelmiä kiviesineiden perusteella, *"varsinkin kun muistaa, että näitä 'ukonnuolia' ja '-kynsiä' on myöhempinä aikoina käytetty aivan yleensä taikakaluina, joten ne ovat voineet, taikauskoisen kansan kuljettamina, siirtyä aivan toisista maan-ääristä semmoisiin paikkoihin, joissa niitä muutoin tuskin löytyisi ollenkaan [...] tahdon vaan huomauttaa, että jonkunlaista varovaisuutta olisi niihin nojatessa käytettävä"*. Ailio taas jättää merkitsemättä kivikauden löytöjen kartalle *"sellaiset löydöt [...], joita on kauemman aikaa, usein polvesta polveen säilytetty ja jotka niin ollen, varsinkin niiden käytön vuoksi taikaesineinä, ovat helposti voineet kulkeutua seudusta toiseen."* (Ailio & Hackman 1910: 3).

Vaikka irtolöydöt olisivatkin tulleet museokokoelmiin heti löytämisen jälkeen ja niiden löytöolosuhteetkin olisivat hyvin selvillä, jäävät jäljelle silti irtolöytömateriaaliin liittyvät yleiset ongelmat (ks. mm. Nordqvist 2005: 117–119, 122; Kunnas 2011: 83). Kaikesta huolimatta voi kuitenkin pitää todennäköisenä, että alueilta, joilla kivikautisten irtolöytöjen suuri määrä ja sopivat korkeuskäyrät kohtaavat, kannattaa etsiä kivikautista asutusta. Sortavalan Otsoisten kylä on esimerkki alueesta, joka on lupaava vesistömallinnuksen ja irtolöytömateriaalin perusteella, ja josta myös tunnetaan kivikautisia asuinpaikkoja (Kunnas 2012: 33–34). Vaikka tämä yhteys irtolöytöjen, tunnettujen kohteiden ja kivikauden rantaviivan välillä olisikin olemassa, on ainakin tässä käsitellyn kaltainen irtolöytömateriaali silti sattumalta löytynyt ja heijastaa löytöajankohdan asutusta ja maankäyttöä vähintään yhtä paljon kuin kivikautista asutusta,

Laatokan Karjalan alueella irtolöydöt ovat usein ainoa tunnettu kivikautinen esinemateriaali, koska kivikautisia asuinpaikkoja on siellä kaivettu niin vähän. Irtolöytöjen tutkiminen ja kivikautisen asutuksen etsiminen niiden, vaikkakin summittaisten, löytöpaikkojen perusteella ei missään nimessä ole täyttä ajanhukkaa, mutta materiaalin löytymiseen ja keräilyyn liittyvät taustatekijät on hyvä tiedostaa.

Bibliografia

Arkistomateriaali

Museovirasto, Helsinki:

Arkeologiset esinekokoelmat, esinediaari, kivikautisten irtolöytöjen luettelot.

Painamattomat lähteet

Nordqvist, K. 2005. *Picked up on the Fields. A Study on the History, Contents and Representativity of Stone Age Finds from Kaukola and Räisälä Parishes*. Pro gradu. Helsingin yliopisto, arkeologian oppiaine.

Pankrušev, G. A. [Панкрушев Г. А.] 1983. *Отчет о полевых археологических работах Онежско-Ладожского отряда Карельской археологической экспедиции в 1982 году*. Tutkimusraportti. Venäjän Tiedakatemia, Karjalan Tiedekeskus, Kielen, kirjallisuuden ja historian instituutti, Petroskoi.

Talvio, T. 2016. VS: Muutama museohistoriallinen kysymys. Sähköpostiviesti 6.10.2016.

Elektroninen aineisto

Koivisto, A. & Väisänen, R. & Heinonen, T. & Terävä, E. & Hankosaari, R. 2012. *Vantaan Mårtensbyn Lillaksen arkeologiset tutkimukset vuonna 2011*. Tutkimusraportti. Vantaan kaupungin museo. http://www.vantaa.fi/instancedata/prime_product_julkaisu/vantaa/embeds/vantaawwwstructure/108440_Vantaa_Martensby_Lillas_2011_-_Raportti.pdf. (Luettu 14.10.2016)

Kunnas, L. 2011. *Tracing Stone Age on the Northwestern Shore of Lake Ladoga – Stray finds, the sites of Otsoinen Ylätaalo and Meijeri I-III and the possibilities of Stone Age archaeology in the former parish of Sortavala*. Pro gradu. Helsingin yliopisto, arkeologian oppiaine. Saatavilla E-Thesiksessä: <https://helda.helsinki.fi/handle/10138/29516>.

Timonen, S. 1997. *Larin Paraske 1833–1904*. Biografiakeskus. SKS. <http://www.kansallisbiografia.fi/kb/artikkeli/3581/>. (Luettu 14.10.2016)

Tutkimuskirjallisuus

Ailio, J. & Hackman, A. 1910. Esihistorialliset löydöt. *Suomen Kartasto 1910*. - Karttalehdet N:o 49,50 ja 51.

Ailio, J. 1915. Die geographische Entwicklung des Ladogasees in postglazialer Zeit und ihre Beziehung zur steinzeitlichen Besiedlung. *Bulletin de la commission géologique de Finlande*. N:o 45.

Aspelin, J. R. 1877. Loimijoen kihlakunnan pakanuudenaikaisia löytöjä. *Suomen Muinaismuistoyhdistyksen Aikakauskirja* II: 101–129.

Asplund, H. 2006. Puikko puhki pilven? V. Immonen & M. Haimila (toim.) *Mustaa valkoisella. Ystäväkirja arkeologian lehtori Kristiina Korkeakoski-Väisäselle*: 19–27. Turun yliopisto, arkeologia, Turku.

Biedermann, H. 1993. *Suuri symbolikirja*. Suom. Pentti Lempiäinen. WSOY, Juva.

Blinkenberg, C. 1911. *The Thunderweapon in Religion and Folklore. A Study in Comparative Archaeology*. Cambridge University Press, Cambridge.

Carelli, P. 1997. Thunder and Lightning, Magical Miracles. On the Popular Myth of Thunderbolts and the Presence of Stone Age Artefacts in Medieval Deposits. H. Anderson, P. Carelli & L. Ersgård (toim.) *Visions of the Past. Trends and Traditions in Swedish Medieval Archaeology*. *Lund Studies in Medieval Archaeology* 19: 393–417. Riksanantikvarieämbetet, Stockholm.

Haltsonen, S. 1937. Suomalaisista taikamerkeistä. Kansatieteellinen tutkielma. *Kansatieteellinen Arkisto* II: 1–109. Suomen Muinaismuistoyhdistys, Helsinki.

Holmberg, H. J. 1863. Förteckning och Afbildningar af Finska Fornlemningar: I. Stenåldern. II. Bronsåldern. *Bidrag till Finlands Naturkännedom, Etnografi och Statistik* 9.

Hukantaival, S. 2013. Finding Folk Religion: An Archaeology of "Strange" Behaviour. *Folklore. Electronic Journal of Folklore*, vol. 55. <https://www.folklore.ee/folklore/vol55/hukantaival.pdf>. (Luettu 12.10.2016)

Hukantaival, S. 2016. "For a Witch Cannot Cross Such a Threshold!" Building Con-

- cealment Traditions in Finland c. 1200–1950. *Archaeologia Medii Aevi Finlandiae* XXIII. Suomen keskiajan arkeologian seura, Turku.
- Huurre, M. 2003. Viipurin läänin kivikausi. *Karjalan synty. Viipurin läänin historia 1*: 151–244. Lappeenranta.
- Johanson, K. 2009. The Changing Meaning of "Thunderbolts". *Folklore. Electronic Journal of Folklore*, vol. 42. <https://www.folklore.ee/folklore/vol42/johanson.pdf>. (Luettu 10.10.2016)
- Juvelius, J. W. 1889. Muistoja Pohjoisen Venäjän Karjalan muinaisuudesta. *Suomen Muinaismuistoyhdistyksen Aikakauskirja* X: 1–89.
- Killinen, K. 1877. Kiinteitä muinaisjäännöksiä Loimijoen kihlakunnassa. *Suomen Muinaismuistoyhdistyksen Aikakauskirja* II: 1–100.
- Killinen, K. 1878. Kiinteitä muinaisjäännöksiä Maskun kihlakunnassa. *Suomen Muinaismuistoyhdistyksen Aikakauskirja* III: 47–108.
- Killinen, K. 1890. Muinaisjäännöksiä ja -muistoja Sortavalan kihlakunnasta. *Suomen Muinaismuistoyhdistyksen Aikakauskirja* XI: 45–117.
- Kunnas, L. 2012. Meijereitä ja taikakiviä – Kivikautta etsimässä Sortavalassa Laatokan pohjoisrannalla. *Muinaistutkija* 4/2012: 24–39.
- Kuujo, E. & Tiainen, J. & Karttunen, E. 1970. *Sortavalan kaupungin historia*. Sortavalaisen Seura r.y., Jyväskylä.
- Maukonen, J. 1879. Muinaisjäännöksiä Liperin kihlakunnassa. *Suomen Muinaismuistoyhdistyksen Aikakauskirja* IV: 117–176.
- Muhonen, T. 2006. Kolme ajallista näkökulmaa ukonvaajoihin. Kivikauden kiviesineet myöhempien aikojen kuriositeetteina. *Kuriositeettikabi.net* 3/2006. <http://kuriositeettikabi.net/numero3/Ukonvaajat.pdf>. (Luettu 10.10.2016)
- Muurimäki, E. 1982. Historical and methodological remarks concerning "thunderbolts" and their true nature. *Studia minora. Professori emerito Carolo Fredrico Meinander die Caroli MCMLXXXII gratia dedicaverunt discipuli. Helsingin yliopiston arkeologian laitos, Moniste n:o* 29: 61–65.
- Pelkonen, A. 1902. Entis-ajan muistoja Rantasalmen kihlakunnasta. *Suomen Muinaismuistoyhdistyksen Aikakauskirja* XXII.
- Paasonen, J. 1889. Muinaisjäännöksiä ja -muistoja Mikkelin kihlakunnasta. *Suomen Muinaismuistoyhdistyksen Aikakauskirja* X: 91–177.
- Pääkkönen, L. V. 1898. Kesämatkoja Venäjän Karjalassa sekä hajanaisia kuvauksia Karjalan kansan nykyisyydestä ja entisyydestä. *Suomen Muinaismuistoyhdistyksen Aikakauskirja* XVIII.
- Saarnisto, M. 2003: Karjalan geologia. Karjalan luonnonmaiseman synty. *Karjalan synty. Viipurin läänin historia 1*: 21–80. Lappeenranta.
- Saarnisto, M. & Siiriäinen, A. 1970: Laatokan transgressoraja. *Suomen Museo* 1970.
- Salminen, V. 1967. *Jaakkiman pitäjän historia I*. Toinen painos. Hämeenlinna.
- Schvindt, T. 1883. *Kansantaruja Laatokan luoteis-rannikolta kesällä 1879*. Helsinki.
- Schvindt, T. & Sirelius, U. T. 1922. Studentavdelningarnas etnografiska museum 1876–1893. *Suomen Muinaismuistoyhdistyksen Aikakauskirja* XXXIII.
- Snellman, A. H. 1887. Oulun kihlakunnan muinaistieteellisiä ja historiallisia lehtiä. *Suomen Muinaismuistoyhdistyksen Aikakauskirja* IX.
- Spiridonov 1987: Спиридонов, А. М. 1987. Городища-убежища древней Корелы. *КСИА* 190.
- Takala, H. 2010. *Karjalan museot ja niiden tulo- ja jatkosodassa. Historiallisia Tutkimuksia* 252. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Tirronen, R. 1885. Muinaisjäännöksiä Ilomantsin kihlakunnassa. *Suomen Muinaismuistoyhdistyksen Aikakauskirja* VII: 1–77.
- Trigger, B. G. 2006. *A History of Archaeological Thought*. 2nd Edition. New York.
- Uino, P. 1997. Ancient Karelia. Archaeological studies. – Muinais-Karjala. Arkeologisia tutkimuksia. *Suomen Muinaismuistoyhdistyksen Aikakauskirja* 104.
- Uino, P. 1999. On the Stone Age of the former Heinjoki Parish, Karelian Isthmus, Russia. *Dig it all. Papers dedicated to Ari Siiriäinen*: 241–248. Helsinki.

FM Liisa Kunnas-Pusa on kivikauden tutkimushistorian kysymyksistä kiinnostunut arkeologi.

liisakkunnas@gmail.com

Loppuviitteet

- 1 Entiset Jaakkiman ja Lumivaaran pitäjät kuuluvat Lahdenpohjan piiriin (ven. *Ладденпохский район*), jonka keskukseksi on Lahdenpohjan kaupunki (ven. *Ладденпохья*).
- 2 Viipurin museon esineet sisältyvät artikkelissa käsiteltyyn 245 esineeseen ja ne on huomioitu esinetyyppejä ja löytöpaikkoja esittelevissä taulukoissa, mutta niiden nykyistä olinpaikkaa ei ole yritetty paikantaa tässä tutkimuksessa eikä niitä ole käyty läpi.
- 3 Kirjoittaja haluaa kiittää Museoviraston Kirjasto, arkisto ja arkeologiset kokoelmat -yksikön intendenttiä FM Leena Ruona-vaaraa hänen ystävällisestä avustaan.
- 4 Erityisesti Lääperin tilan väki oli sekaantunut monenlaiseen eriskummalliseen toimintaan 1600-luvulla. Oinaanvaaran irtolöydöistä yli puolet on saatu nimenomaan Lääperin tilalta.
- 5 Ilmeisesti pentagrammien piirtämisen katsottiin vahvistavan kiviesineen maagisia voimia (Hurre 2003: 168; Muhonen 2006: 8). Pentagrammia eli viisikantaa on pidetty eurooppalaisissa uskomuksissa sekä suojelevana merkinä että taikomisen välineenä maagisissa rituaaleissa. Vaikka se tunnetaan kristilliseen kuvakieleen kuuluvana symbolina, sillä on kristinuskoa vanhemmat juuret suojelevana merkinä. (Haltsonen 1937: 74–75; Biedermann 1993: 273–274.) Suomalaisessa kansanperinteessä viisikanta on selvästi yleisin kaikista taikamerkkeinä käytetyistä symboleista ja sitä on käytetty monenlaisissa tarkoituksissa (Haltsonen 1937).
- 6 Matti Huurteen (2003: 168) listauksessa ukonvaaja-nimitystä sanotaan käytetyn Kannaksella, kun taas Laatokan pohjoispuolella ja Itä-Karjalassa olisi puhuttu ukontaltoista tai Pyhän Iljan taltoista. Pyhä Ilja eli Elia omaksui kristillistymisen myötä slaavilaisessa perinteessä monia aikaisemmin ukkoseen ja tuleen liitetuille jumaluuksille kuuluneita piirteitä. Killinen (1890) käyttää Sortavalan kihlakunnan esineistä nimitystä ukontaltta. Ukonvaaja-nimeä on kuitenkin käytetty tässä artikkelissa, koska se on ehkä vakiintunein ilmaus näille esineille.
- 7 Uskomukset maasta löytyvien arkeologisten esineiden yliluonnollisesta alkuperästä eivät rajoittuneet vain kiviesineisiin, vaan Triggerin (2006: 85) mukaan esimerkiksi itäeurooppalaisessa kansanuskossa löydettyjen esihistoriallisten saviastioiden kuviteltiin syntyneen kasvamalla maasta kuin sienten.

Jussi Moisio

Lisiä Maarian Käsämäen kalmiston tutkimuksiin – androsentrismistä kohti monipuolisempaa tulkintaa

*Tillägg till studier av Maaria Käsämäki gravfält
– från androcentrism mot mer mångsidig tolkning*

Denna studie är en kritisk diskussionsöppning kring tolkningen av kön och genus på s:t Marie gravfält i Käsämäki. Platsen har varit central för studier av romersk järnålder i Finland och tidigare tolkningar har fokuserat på vapengravarnas maskulina aspekter, något som visat sig vara problematiskt. En mer detaljerad undersökning av den utförda osteologiska studien visar att många av de tidigare tolkningarna är felaktiga. I en del av gravarna som tidigare har tolkats tillhöra män fanns bara kvinnor och vice versa. Mest intressant var grav nr. 42 med identifierade ben från en kvinna och en björn. Det fanns också några gravar utan smycken, vapen eller verktyg, men närvaron av häst-, björn- och sälben kan vara tecken på social status.

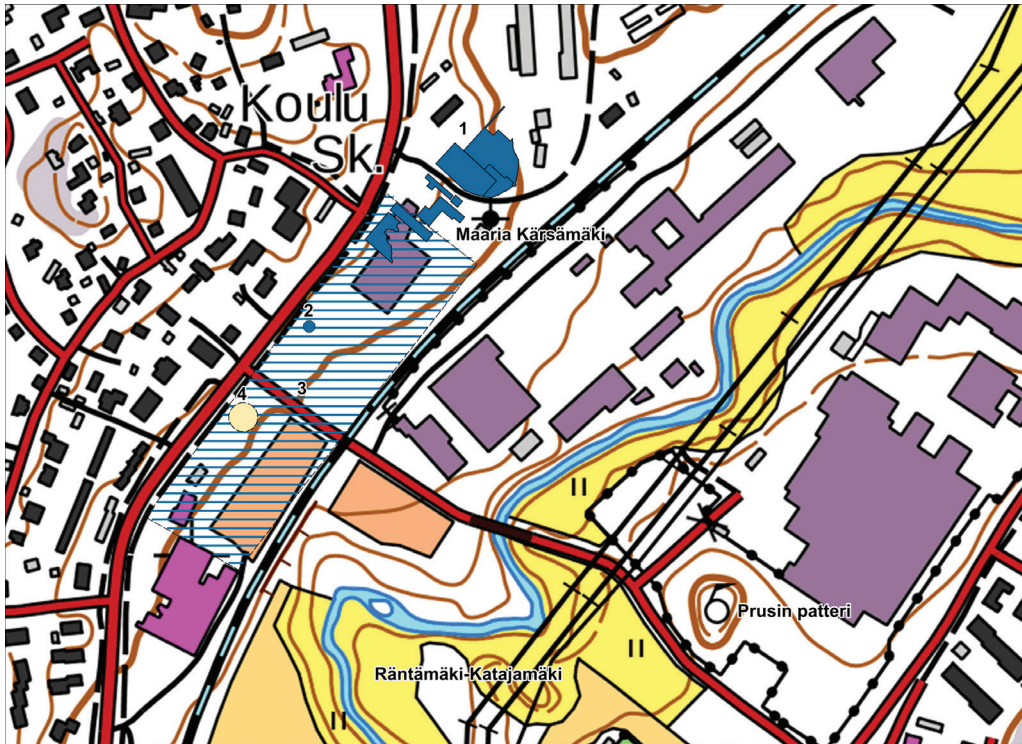
Johdanto

Turun Maarian Käsämäki (mj. rek. nro 853010019) on Vähäjoen varrella sijaitseva asuinpaikka- ja kalmistokohde, josta tunnetaan löytöjä kivikaudelta rautakaudelle. Alueen käyttö kalmistona painottuu pääasiassa vanhemmalle roomalaisajalle ja tämän jälkeen hautaaminen näyttää vähenvän asteittain, kunnes se päättyy kokonaan merovingiajan alkupuolella. Hautauksien suuren lukumäärän ja esinelöytöjen perusteella kohdetta voi pitää yhtenä vanhemman rautakauden merkittävimmistä kohteista Suomessa.

Alueella on suoritettu kaivauksia epäsäännöllisin väliajoin 1920-luvulta aina 1950-luvulle saakka ja näiden myötä uskotaan, että suurin osa kalmistoalueesta on saatu tutkittua (Virtanen 1922; Salonen 1927; Tallgren 1932; Salmo 1950; 1951a; 1952). On kuitenkin syytä epäillä, että kalmisto on ollut oletettua suurempi, sillä kaivausalueiden ulkopuolelta löytyi merovingiajan

alkupuolelle ajoittuvia esineitä mahdollisesta palokuoppahaudasta (Salmo 1952). Tämän lisäksi vuoden 1991 inventoinnin yhteydessä kalmiston läheisyydestä löytyi lisää merkkejä rautakautisesta toiminnasta sekä mahdollinen palokuoppahauta (Sartes 1992). Voidaankin olettaa, että kohteesta on säilyneitä osia jäljellä ainakin Sartesin inventoimalla alueella (kartta 1).

Kalmistosta on tunnistettu hautoja ja haudan kaltaisia rakenteita yhteensä 75–93 kappaletta (kartta 2). On kuitenkin todennäköistä, että niitä on alun perin ollut enemmänkin, mutta ne ovat tuhoutuneet myöhemmän maankäytön yhteydessä. Osa haudoista on tunnistettu hiekkakuopasta löytyneiden esinekeskittymien avulla ja näiden lisäksi muutama hauta löytyi alueen halki kulkeneen tien laajentamisen yhteydessä. Tien kohdalla olleet haudat olivat vaurioituneet ainakin osittain, mutta niiden säilyneet osat saatiin tutkittua ja dokumentoitua välittömästi niiden löytymisen jälkeen (Tallgren 1932; Salo 1968: 34; Raninen 2005: 41).

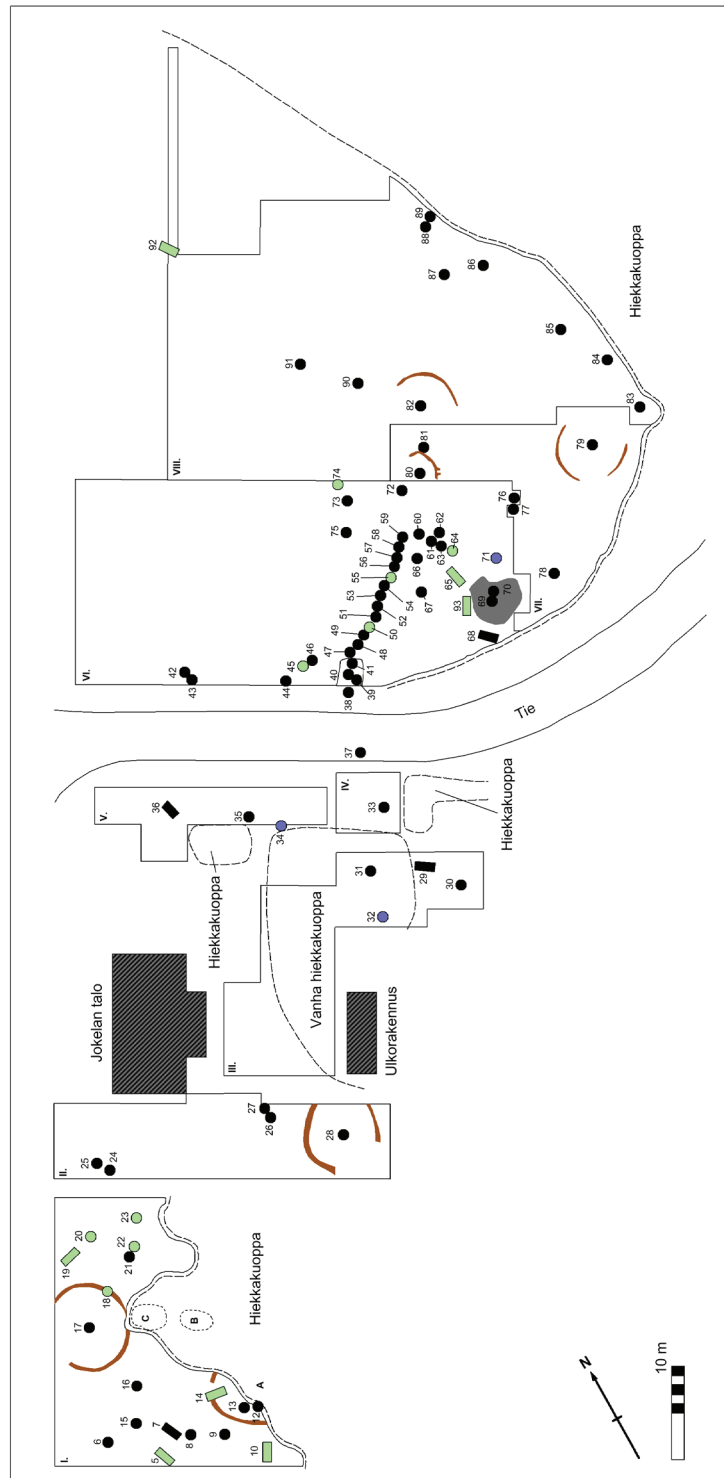

Kartta 1. Maarian Kärämäen kalmiston tutkitut ja inventoidut alueet kartalle asemoituina. 1. Kaivausalueet; 2. Merovingiaikainen asehautaus; 3. Sarteksen inventoima alue; 4. Kuppi-kallio (Pohjakartta: Maanmittauslaitos, peruskarttarasteri 07/2016).

Suurin osa kalmistosta kaivettiin Helmer Salmon johdolla, mutta tutkimuksen kannalta tärkeimmässä asemassa on ollut Unto Salon tekemät tulkinnot, jotka julkaisiin hänen väitöskirjassaan *Die frühromische Zeit in Finnland* (1968). Maarian Kärämäen kalmiston merkityksestä kertoo myös se, että siitä on peräisin termi kärämäentyypin kalmisto, jolla tarkoitetaan Lounais-Suomen rannikkoalueelta löytyneitä ja suurelta osin roomalaisajalle ajoittuvia kalmistoja. Näissä vainajat on pääasiassa haudattu maanalaisiin palokuoppahautoihin, mutta muutamasta kohteesta tunnetaan myös joitakin ruumishautoja (Salo 1968: 192–193; 1984: 208). Hautaustavan alkuperä ei ole löydettävissä Suomesta, vaan kyseessä on germaaninen traditio, jonka juuret ulottuvat pronssikauti-

seen uurnakenttäkulttuuriin Keski-Euroopassa (Salo 1984: 209).

Siitä, mistä kyseinen hautaustapa on Suomeen saapunut, on olemassa useita tulkintoja. Kyse on todennäköisimmin Ruotsin alueelta tulleista siirtolaisista, mutta myös Veikselin aluetta Puolassa on aikoinaan pidetty todennäköisenä (mm. Kivikoski 1971: 40–41; Salo 1968: 194–196, 234; 1984: 209, 222–223; Edgren 1999: 329; Raninen 2005: 43; Sevä-Münchow 2012: 96). Maarian Kärämäestä on myös löydetty muista kalmistoista tuntemattomia reunakehällisiä polttohautoja. Näiden yhteydessä Salo (1968: 196–197; 1984: 209) mainitsee samankaltaisuudet tanskalaisiin reunakehällisiin hautoihin (*tuegrav*), mutta lähimmät vastineet niille hän on kuitenkin löytänyt Ruotsista. Omasta

Kartta 2. Maarian Kärämäen kalmiston kaivausalueet. Haudat on merkitty mustalla; epävarmat haudat ja muut rakenteet vihreällä; kivi-
kautiset kuopat sinisellä. Hiekkakuopan löytöalueet on merkitty kirjaimilla A-C (Kaivauskarttojen pohjalta piirtänyt J. Moisio).

mielestäni (Moisio 2015: 42–44, 104) ajallisesti ja maantieteellisesti läheisimmät vastineet ovat kuitenkin löydettävissä Jyllannin ja Skånen alueiden hautaustraditioista (ks. Jørgensen 1975: 5–8; Björk 2005: 66; Jönsson & Lövgren 2003: 41–44), mikä merkitsee sitä, että kärsämäentyypin kalmistojen juuret voivat ulottua useammalle kuin vain yhdelle alueelle, kuten myös Raninen (2005: 45) on ehdottanut.

Roomalaisajan alkupuolella tapahtunut siirtolaisuus Suomen rannikkoalueelle ei tarkoittanut alueen vanhemman väestön katoamista uuden populaation tieltä. Todennäköisesti molemmat ryhmät elivät alueella rinnakkain useiden sukupolvien ajan ja sulautuivat vähitellen toisiinsa seka-avioliittojen myötä (Salo 1984: 222–223). Joidenkin tutkijoiden mielestä siirtolaisuutta ei kuitenkaan tarvita selittämään uusien kalmistomuotojen omaksumista. Tämän teorian mukaan roomalaisajan alkupuoli oli kulttuuriselle muutokselle kypsä vaihe, jolloin Itämeren yli ulottuneiden läheisten kontaktiverkostojen kautta olisi tapahtunut kulttuurivaikutteiden leviämistä ilman, että merkittävää väestön siirtymistä uusille alueille olisi tapahtunut (Pihlman 1985: 68–69; Asplund 2008: 258–261). Ranisen (2005: 48) mukaan Pihlmanin myöhäisemmissä tulkinnoissa (1987; 1992) on kuitenkin havaittavissa paluuta migraation sisältäviin selitysmalleihin.

Kalmistotradition alkuperän lisäksi kärsämäentyypin kalmistot ovat herättäneet mielenkiintoa myös asehautauksien suuren määrän vuoksi. Maarian Kärsämäessä runsaimmin varustetut asehaudat ovat sijainneet kaivausalue VI:lta löytyneestä palokuoppahautojen rivistöstä. Yhdestäkään haudasta ei ole löytynyt koruja tai muita esineitä, jotka olisi perinteisesti yhdistettävissä naisten hautauksiin. Tämän vuoksi Salo on tulkinut rivistön miesjoukon tai -liiton (*Männerbund*) yhtenäiseksi rintamaksi, jota johtaneet päälliköt (anakronistisesti ”kuninkaat” ja ”ruhtinaat”) on tunnistettavissa paremmin varustelluista asehaudoista. Rivistöä

ympäröivistä haudoista puolestaan tunnetaan esineitä, joiden perusteella osa niistä on määritetty naisten haudoiksi ja sijoittelunsa puolesta kyseessä olisi osoitus naisten alisteisesta asemasta miehiin nähden. Samaa tulkintaa on sovellettu laajemmin myös kalmistoihin, joista on löytynyt hyvin vähän naisille kuuluneita hauta-antimia (Salo 1968: 216–217; 1984: 210, 223; 2003: 38).

Kalmiston asehautauksia on tutkinut myös Sami Raninen (2005; 2006), joka on tarkastellut niitä konfliktiarkeologian kautta. Hän on myös pyrkinyt analysoimaan syvällisemmin Salon esittämiä hypoteeseja. Esimerkiksi naisten sosiaalinen asema voidaan stressihypoteesin kautta tulkita paljon stabiilimmaksi kuin miesten ja vasta vanhemman roomalaisajan jälkipuoliskolla ilmaantuneet paremmin varustellut naisten hautaukset voisivat olla osoitus kasvaneesta sosiaalisesta kilpailusta (Raninen 2005: 50). Asehautauksien ja hautarivistön tulkinnessa Raninen (2005: 51–53) tukeutuu Salon aikaisemmin esittämään tulkintaan miesjoukon yhtenäisestä rintamasta, jossa aseiden kanssa haudatut miehet muodostivat mahdollisesti jo eläessään päällikköjohtoisen korkeamman statusryhmän.

Molemmat tutkijat ovat tukeutuneet Maarian Kärsämäen ja Laitilan Sonkilan kalmistoista tehtyihin osteologisiin analyyseihin (ks. Lahtiperä 1973; 1974). Varsinkin Salo (1984: 210, 214–215, 223) on käyttänyt niitä vahvistamaan aikaisemmin esittämiään näkemyksiä sukupuoleen perustuvasta jaosta. Ongelmana tässä on kuitenkin se, että tulkinnot perustuvat vain osittain osteologisiin analyysituloksiin ja Lahtiperän tutkimuksen seikkaperäisempi lukeminen osoittaa, että tulokset ovat joiltain osin suoraan ristiriidassa Salon sukupuoleen sidottujen esinetulkintojen kanssa ja esimerkiksi Salon miehille varatusta hautarivistöstä on tunnistettu ainakin kahden naisen jäänteet (Lahtiperä 1973: 25–27).

Tämän vuoksi kalmistoa ja sinne haudattuja vainajia on syytä tarkastella

uudelleen. Hautarivistön kohdalla on myös syytä miettiä sitä, onko rivistöä koskaan ollut olemassakaan siinä mielessä kuin Salo on sen esittänyt. Tässä yhteydessä ei ole mahdollista esittää pitkälle meneviä tulkintoja tai antaa vastauksia kaikkiin kysymyksiin, vaan pikemminkin tarkoituksena on avata keskustelua kohteen monipuolisesta luonteesta ja osoittaa kalmistosta tehtyjen suoraviivaisten tulkintojen ongelmallisuus. Artikkelissa läpikäytyjen hautojen tiedot on koottu liitteen taulukkoon 1.

Hautarivi – tulkintaa vai todellisuutta?

Kaivausalueelta VI löytynyt hautarivi on yksi kalmiston näkyvimmistä rakenteista ja se on vaikuttanut kärsämäentyypin kalmistoista sekä laajemmin myös roomalaisajasta tehtyihin tulkintoihin. Kyseessä ei kuitenkaan ole mikään yksiselitteinen hautakeskitymä, vaikka sen suhteellisen suora muoto antaisikin sellaisen vaikutelman. Hautarivi on noin 16 metriä pitkä ja se koostuu viidestätoista palokuoppahaudasta. Näistä pääosa on kaivettu esiin vuonna 1950 (numerot 47–49, 51–54, 56–59) ja hautarivistöön on laskettu kuuluvaksi myös Tallgrenin vuonna 1932 kaivat haudat (38–41). Näiden lisäksi rivistöön kuuluu myös kaksi kivettyä kuoppaa (50, 55) jotka eivät todennäköisesti ole hautoja, sillä niistä ei löytynyt palaneita luita tai hauta-antimia (Salo 1968: 51).

Aseantimet muodostavat rivistön selvästi suurimman esineryhmän, sillä niitä on löydetty kaikkiaan kymmenestä haudasta (numerot 38, 48–49, 51–54, 57–59). Loput viisi hautaa on joko varustettu köyhemmin (47) tai niissä ei ole lainkaan hauta-antimia (39–41, 56) (Salo 1968: 40–44; Raninen 2005: 49). Hauta-antimien ajoituksen mukaan osa rivistön haudoista edustaa kalmiston varhaisinta käyttövaihetta vanhemman roomalaisajan alkupuolelta (B1-periodi) ja muut ovat periodin jälkipuolelta (B2) (Salo 1968:

52, 55). Hautojen ajoituksista on kuitenkin olemassa erilaisia tulkintoja ja esimerkiksi Ilkjærin (1990: 368) työssä osa haudoista on saanut laveamman koko vanhemmaa roomalaisaikaa kattavan ajoituksen ja toisissa ajoitus on siirtynyt vanhemman roomalaisajan jälkipuoliskolle. Yksi haudoista saattaa olla jopa nuoremman roomalaisajan alkupuoliskolta (C1a) (ks. Raninen 2005: 42).

Kokonaisuudessaan ajoitustulokset antavat kuvan rivistöstä, johon hautaaminen ei näytä tapahtuneen lyhyen aikavälin sisällä ja esimerkiksi tarkastelemalla rivistön vanhimpien hautausten suhteita voidaan huomata, etteivät ne vielä siinä vaiheessa muodostaneet selkeästi yhtenäistä riviä (ks. Salo 1968: Abb. 56–57). Lisäksi, jos Ilkjærin ajoitukset otetaan huomioon, niin hautojen väliset suhteet muuttuvat yhä monimutkaisemmiksi. Onkin mahdollista, että rivistö on muodostunut vasta useiden sukupolvien toiminnan tuloksena siten, että vanhimpien hautojen liittäminen rivistöksi on ollut vasta myöhemmin kiteytynyt idea, jolla ei välttämättä ollut mitään yhteyttä alkuperäisten hautaajien ideologioihin tai uskomuksiin. Hautarivistössä olevat kiveykset puolestaan ovat voineet olla tarkoituksellisia elementtejä, joilla se on jaettu kolmeen erilliseen osaan.

Toinen pohtimisen arvoinen asia on kysymys hautarivistön olemassaolosta sellaisessa muodossa kuin se on aikaisemmin esitetty. Rivistön voi nimittäin katsoa jatkuvan myös haudan nro 59 jälkeen, mutta sen suunta kääntyy lähes 90 astetta. Vaihtoehtoisesti tämän voi tulkita kokonaan uuden rivin aluksi, joka on kohtisuorassa edelliseen nähden. Kyseisessä rivissä on neljä palokuoppahautaa (numerot 60, 61, 62, 63) ja edellisen rivin tavoin myös tämä päättyy esineettömään ja ilman vainajaa olevaan kiveykseen (64). Rivistön voi mahdollisesti katsoa myös jatkuvan, sillä sen eteläpuolella on vielä ruumis- hautojen keskittymä ja kahden palokuoppahaudan päällä oleva 5–6 metriä laaja kiveys (numerot 65, 68–70, 93). Molemmat rivistöt havaittiin alun perin jo kaivausvaiheessa (Salmo 1950), mutta lukuun ottamatta Ranisen

(2005: 65) artikkelin lyhyttä mainintaa, niihin ei ole juurikaan kiinnitetty huomiota. Pääasiallisena syynä tähän voidaan todennäköisesti pitää sitä, että toisen rivistön haudat ovat esineettömiä, mutta yhtä hyvin molempia hautarivejä ja niiden ympärillä olevia hautoja voitaisiin käsitellä yhtenä kokonaisuutena.

Kalmistokronologian tuntemus olisikin tässä kohtaa hyvin tärkeää, mutta edes radiohiiliajoitusten tulokset eivät välttämättä pysty antamaan riittävän tarkkaa kuvaa, jonka pohjalta saataisiin tarkasteltua ensimmäisen hautarivistön sisäisiä ajallisia suhteita. Laveammilla ajoituksilla voitaisiin toki testata aikaisempia tulkintoja, mutta näissä tutkimuksissa pitäisi selvittää myös toisen hautarivistön sekä ympäröivien hautojen ajallisia suhteita asehautausrivistöön, jotta voitaisiin ratkaista, miten kyseinen hautakeskittymä on alkujaan muodostunut.

Ruotuväen naiset ja muut ”väärin” haudatut

Kuten jo alussa mainittiin, kalmiston hautarivistä on osteologisesti tunnistettu kahden naisen jäänteet. Näiden lisäksi useista haudoista on havaittu Salon esineisiin pohjautuvien sukupuolitulkintojen vastaisia hautantimiamia. Aikaisemmin on jo huomioitu, että osa esineiden perusteella naisten haudoiksi tunnistetuista palokuoppahaudoista on sisältänyt ainoastaan miespuolisten vainajien jäänteitä. Hauta nro 9 sisälsi vyönsoljen lisäksi sormuksen, hauta nro 28 sisälsi kaarevateräisen nahkaveitsen ja ompeluneulan ja haudassa nro 70 oli puolestaan kaarevateräinen nahkaveitsi ja rannerengas (Salo 1968: 35–36, 39, 45; Lahtiperä 1973: 48–49; Raninen 2005: 54; Asplund 2008: 258).

Hautarivistön viidestätoista haudasta yhteensä seitsemän kohdalla vainajien sukupuoli on voitu määrittää osteologisesti ja tunnistetut naisten jäänteet ovat sijainneet rivistön koillisosassa. Haudan nro 56 peitteenä oli hiekkakivilaaista koostuva kiveys.

Kyseessä oli aikuiselle tai kypsälle aikuiselle naiselle tarkoitettu yksilöhauta ja vainajan jäänteiden mukana ei ollut lainkaan hautantimiamia (Salo 1968: 43, Abb. 46; Lahtiperä 1973: 25). Hauta nro 59 oli puolestaan vanhemmalle roomalaisajalle ajoittuva kahden yksilön asehautaus, joka oli peitetty kiveyksellä. Tutkimuksen perusteella haudassa oli todennäköisesti aikuisen miehen sekä aikuisen naisen luut ja näiden lisäksi on tunnistettu myös lampaan/vuohen, koiran sekä hirven luita (Lahtiperä 1973: 26–27). Hautantimina oli tikari (*pugio*), keihäänkärki, kupura, niitti kilvestä, kilven käsirauta, kupariseksinen niitti sekä vyönsolki (Salo 1968: 44; Lahtiperä 1973: 27).

Haudan nro 59 löydöt voidaan tutkia miehen aseantimiksi, mutta seuraavaksi tarkasteltava hauta nro 42 osoittaa yksioikoisten tulkintojen ongelmallisuuden. Hauta nro 42 on nimittäin nuoremman roomalaisajan alkupuoliskolle (C1b–C2) ajoittuva asehautaus, josta osteologisen analyysin perusteella on tunnistettu ainoastaan naisen ja karhun luita (Lahtiperä 1973: 17–18; Ilkjær 1990: 368). Hautaan oli asetettu antimina kaksi keihäänkärkeä, kupura, kilven reunaheloja, veitsi, kaksi sarvikampaa, rautasinkilä ja osittain sulaneen kultaisen spiraalisormuksen katkelma (Salmo 1951b: 105). Kyseessä on kalmiston nuoremman roomalaisajan haudoista rikkaimmin varusteltu ja yksi harvoista roomalaisaikaisista haudoista, joista on löydetty kultaa.

Kyseessä ei myöskään ole ainoa naiselle kuulunut roomalaisaikainen asehautaus Suomesta, sillä Laitilan Savemäen Soukaisten kalmistosta on löytynyt vanhemmalle roomalaisajalle ajoittuva palokuoppahauta, jossa aseantimena oli väkäsellinen keihäänkärki (Pihlman 1985: 63; Vormisto 1985: 153; Raninen 2005: 55). Verrattuna asehautauksen kokonaismäärään näyttää siltä, että naisten osuus on ollut melko pieni. Ne kuitenkin riittävät osoittamaan sen, että Salon esittämät käsitykset esineisiin pohjautuvasta biologisen sukupuolen tunnistamisesta sisältävät runsaasti epävarmuustekijöitä.

Naiset asehaudoissa eivät ole Kärämäen ainoa erikoispiirre, sillä muutamasta kaksoishaudasta tunnetaan myös nuorten yksilöiden jäänteitä, jotka monipuolistavat kuvaa entisestään. Kalmistosta tunnetaan nimittäin myös yksi asehautaus (87), johon oli haudattu aikuinen mies, lapsi ja tunnistamattoman selkärankaisen eläimen poikasen jäänteet. Toisesta haudasta (47/48) puolestaan tunnistettiin aikuinen mies, lapsi/nuori sekä mahdollisesti kissa. Epävarmuus hautojen 47 ja 48 luiden alkuperästä johtuu siitä, että ne otettiin talteen yhtenä kokonaisuutena. Löytöluettelon ja osteologisen tutkimuksen perusteella siihen kuuluu kaksi erillistä luukeskittymää, jotka voivat olla peräisin kahdesta eri haudasta (Lahtiperä 1973: 19–21, 38; KM 12686: 33). Tämä on valitettavaa, sillä olisi hyvä tietää onko kyseessä veitsellä ja mahdollisesti naapurihautaan kuuluneella sarvikammalla varustettu hauta nro 47 vai nro 48, joka on gladiuksella varustettu asehauta (Salo 1968: 42). Haudassa nro 87 puolestaan oli hauta-antimina kupura, kilven käsirauta, keihäänkärki ja veitsi (Salo 1968: 47; Lahtiperä 1973: 38–39).

Kalmiston viimeinen tavanno-maisia sukupuolikäsityksiä rikkova hautaus on numero 25, joka alun perin tulkittiin esineettömäksi haudaksi. Osteologisen analyysin perusteella haudassa on kuitenkin miehen jäänteitä ja tutkimuksen yhteydessä löytyi myös sarvikamman piikki ja yksittäinen sulanut lasihelmi, jollaisia on löydetty naisten tunnistetuista tai sellaisiksi tulkituista haudoista (Maarian Kärämäen hauta nro 33 ja mahdollisesti nro 30; Lieto, Vanhalinnan Aittamäki, hauta nro 1) (Salo 1968: 39–40, Abb. 60; Lahtiperä 1973: 10–11; TYA 597: 1046).

Hauta-antimet lasten ja nuorten haudoissa

Osteologisen analyysin kautta voidaan päästä käsiksi myös yhteisön sosiaalisen stratifi-

kaation kehitykseen, eli siihen periytykö vanhempien varallisuus uusille sukupolville. Aihetta on pohdittu jossain määrin jo aikaisemmissa tutkimuksissa, mutta Salon käsittely on kuitenkin ollut melko pintapuolista. Raninen (2005: 52) onkin todennut, että esimerkiksi Salon käsite ensimmäinen vertaistensa joukossa (*primus inter pares*) ei juurikaan kerro, mitä se olisi merkinnyt Lounais-Suomen rannikkoalueen väestön keskuudessa roomalaisaikana. Paremmiin varustetut haudat mahdollisesti edustavat paikallista eliittiä ja heidän jälkeläisillään olisi puolestaan ollut muita paremmat edellytykset nousta yhteisössään korkeampaan asemaan vanhempiensa tai suvun tarjoaman varallisuuden, sosiaalisten suhteiden sekä prestiisin avulla (Raninen 2005: 52–53).

Maarian Kärämäen kalmistosta tunnistetut lasten ja nuorten hautaukset tarjoavat hyvän ikkunan mahdollisen vaurauden periytyvyyden tarkasteluun tai ainakin siihen, miten esineiden määrä vaihtelee kyseisten hautojen välillä. Kaikkiaan kalmistosta tunnetaan neljä lapsen tai nuoren hautaa, joista ei ole tunnistettu lainkaan aikuisten yksilöiden jäänteitä. Hauta nro 75 oli esineetön lapsen hauta. Haudasta nro 88 tunnistetun lapsen/nuoren mukana oli puolestaan veitsi. Haudan nro 16 lapsen/nuoren yksilön mukana oli kupariseoksinen kaarisolki (*kräftig profilierter Fibel*) ja haudasta nro 76 puolestaan löytyi nuoren yksilön mukana laitettu edellisen kaltainen kaarisolki sekä sirppi (Lahtiperä 1973: 8, 32–33, 39; Salo 1968: 38, 46–48).

Näiden pohjalta voidaan todeta, että kyse ei ole erityisen rikkaista tai runsaasti varustelluista haudoista, mutta hautojen nro 16 ja 76 kaarisoljet saattavat olla osoitus jonkinasteisesta peritystä varallisuudesta tai arvonannosta, sillä kalmistosta tunnetaan solkia ainoastaan kahdeksan kappaletta ja näistäkin kolme on irtolöytöjä. Kokonaisuudessaan haudat suhteutuvat melko hyvin kalmiston mui-

hin esineellisiin hautoihin, sillä valtaosasta näistä on löydetty vain muutamia esineitä. Tämän lisäksi on huomioitava se seikka, että noin puolet haudoista on kokonaan ilman (säilyneitä) hauta-antimia.

Hevosenpää haudassa – eläinten luut statuksen merkkeinä

Yksilöiden varallisuutta voi tarkastella myös laajemmin kuin pelkästään metalliesineiden tai hautarakenteiden pohjalta, sillä esimerkiksi eläinten luut muodostavat merkittävän löytöryhmän Maarian Kärämäen kalmistossa. Yhteensä eläinten luita on löydetty neljästätoista haudasta ja näistä kahdeksassa on ollut mukana myös muita hauta-antimia (Lahtiperä 1973: 46). Aikaisemmin mainittujen asehautautusten yhteydessä löydetty luut ovat oma lukunsa, mutta esineettömien hautojen kohdalla eläinten jäänteet antavat syyn tarkastella uudelleen niihin haudattujen yksilöiden asemaa ja varallisuutta.

Hauta nro 24 muodosti aiemmin mainitun haudan nro 25 kanssa rinnakkaisen parin kaivausalueella II. Kummastakaan haudasta ei havaittu kuopan lisäksi muita rakenteita ja saviuurnaa lukuun ottamatta hauta nro 24 oli esineetön (Salo 1968: 39). Se näyttää olevan vain yksi antimeton hauta muiden joukossa, mutta analyysin perusteella aikuisen yksilön (sukupuolta ei voitu määrittää) kanssa on haudattu hevosen (pääkallo: poskiluun palanen) ja lampaan/vuohen jäänteitä. Sitä, onko kyseessä ollut kokonaisen hevosen vai hevosen osan, kuten pään, polttaminen roviolla ei käy selväksi ja kokonaisuudessaan haudasta löytyi luita vain 35 g (Lahtiperä 1973: 10).

Kyseessä voisi olla ratsusotilaan hauta, mutta muiden antimien, kuten aseiden ja kannusten puuttuminen tekee tulkinasta epävarman. Muualla Itämeren piirissä ratsusotilaat on pääasiassa tunnistettu juuri esinelöytöjen perusteella ja varsinkin kannuksia on pidetty eliitin symboleina (esim. Nicklasson 1997: 142; Andersson 1998: 87;

Kontny 2009: 101). Suomesta puolestaan ei tunneta lainkaan roomalaisaikaisia kannuslöytöjä (Raninen 2005: 44), joten näyttää siltä, että statuksen korostamiseen on voitu käyttää muita keinoja tai sitten samanlaista pitkälle kehittyntä ratsusotilaiden eliittiä ei ole syntynyt. Myöskään hevosten käyttötarkoituksesta roomalaisajan Suomessa ei ole varmuutta, mutta lähialueilta ainakin Virosta on jo pronssikaudelta todisteita hevosten käytöstä ratsuina, mutta ei kuitenkaan vetoeläiminä (Maldre & Luik 2009: 44). Kysymys siitä, oliko haudan nro 24 yksilö ratsusotilas hevosineen vai onko kyseessä jostain muusta hautauhrista, jää vaille vastausta. Voidaan kuitenkin olettaa, että eläimen arvo heijastaisi ainakin jossain määrin myös vainajan korkeampaa statusta.

Muita mahdollisia statukseen liittyviä eläinten jäänteitä ovat hylkeen ja karhun luut, joita tunnetaan useasta eri haudasta. Hylkeen luita on tunnistettu peräti neljästä eri haudasta (6, 31, 77, 90), mutta edellisen haudan tavoin myöskään näistä ei tunneta lainkaan esineitä (Lahtiperä 1973: 46–47). Haudoissa nro 6 ja 90 oli käytetty hiekkakivilaakoja ja kahdessa muussa ei havaittu minkäänlaisia rakenteita (Salo 1968: 35, 40, 46, 48). Osteologisen analyysin perusteella haudasta nro 6 tunnistettiin ainoastaan hylkeen luita ja muiden kohdalla kyse on yksilöhaudoista, joista ainoastaan haudan nro 77 yksilö pystyttiin tunnistamaan naiseksi. Luista on tunnistettu pääasiassa raajojen luita (olkaluiden, kämmen-/jalkapöydänluiden ja sormiluiden kappaleita), mutta haudasta nro 90 löytyi myös kappale pääkalloa (ohimoluu) (Lahtiperä 1973: 3, 13–14, 33–34, 40–41). Raajojen luut voivat olla peräisin turkiksista, mutta ainakin haudan nro 90 kohdalla on myös mahdollista, että hylje on poltettu hautaroviolla joko osittain tai kokonaan.

Karhujen luita on puolestaan löydetty kolmesta haudasta (33, 42, 69), joista yksi on aikaisemmin mainittu naisen asehautaus. Osteologisen analyysin perusteella myös kahteen muuhun hautaan asetetut yksilöt ovat

naisia, tosin haudasta nro 69 on kaksi erillistä luukeskittymää, joista toisesta on tunnistettu miehen jäänteitä. Haudan luukeskittymät on kuitenkin erotettu toisistaan ja karhun luut ovat olleet yhdessä naisen jäänteiden kanssa. Haudasta nro 33 on karhun lisäksi tunnistettu myös märehitjän polttamattomia luita (Lahtiperä 1973: 14–15, 29–31). Hauta nro 33 oli rakenteeltaan yksinkertainen kuoppa, mutta haudan 42 kohdalla oli käytetty hiekkakivilaakoja ja haudan nro 69 (myös haudan nro 70) katteena oli 5–6 metriä laaja yksikerroksinen kiveys. Haudat oli myös varustettu esineillä, sillä haudasta nro 33 löytyi kolme helmeä ja sulanutta lasia. Haudassa nro 69 oli puolestaan naskali, sirppi ja ranterengas (Salo 1968: 40, 45). Jälkimmäisen haudan kohdalla tosin ei ole selvää kummalle vainajista esineet ovat kuuluneet. Karhun jäänteistä on tunnistettu ainoastaan kynsinivieliä, joiden perusteella voidaan olettaa, että vainajat on mahdollisesti kääritty taljaan ennen polttamista (Lahtiperä 1973: 15, 18, 30, 46–47).

Osteologisen analyysin perusteella sekä hylkeiden että karhujen jäänteitä sisältäneet haudat näyttävät pääosin kuuluneen naisille ja etenkin karhun on aikaisemmissa tutkimuksissa todettu liittyvän usein naisiin. Esimerkiksi rautakauden loppupuolelta tunnetaan runsaasti karhunhammasriipuksia, jotka on tulkittu osaksi suojelevaa magiaa, hedelmällisyyttä ja seksuaalisuutta (Asplund 2005: 13–30; Riikonen 2005: 31–72). Näistä poikkeavan tulkinnan on esittänyt Nora Kivisalo (2008: 281), jonka mukaan riipukset ovat voineet edustaa myös erämaan hallintoon ja metsästyksen liittyneitä vallan ja yhtenäisyyden symboleita, joita hyödynnettiin osana pyrkimyksiä hallita turkiskauppaa.

Roomalaisaikaisista haudoista löytyneiden karhujen luiden yhdistäminen viikinkiaikaisiin riipuksiin ja näihin liittyviin tulkintoihin ei luonnollisestikaan ole kovin varmalla pohjalla, koska välissä on useiden vuosisatojen välinen ajallinen ero. Haudan nro 42 aseet ja muut hautantimet ovat kuitenkin osoitus kyseisen yksilön korkeasta asemasta ja hautaa nro 69

kattanut laaja kiveys on puolestaan todennäköisesti ollut visuaalisesti hyvin näkyvä osa kalmistoa. Hauta nro 33 puolestaan näyttää kaikkein vaatimattomimmalta ja samaa voi sanoa hylkeen luita sisältäneistä hautauksista, mutta näiden tulkinta matalamman statuksen haudoiksi johtuu puhtaasti metalliesineiden oletettuun korkeampaan arvoon.

Karhun ja hylkeiden luut luonnollisesti osoittavat myös sisämaahan ja merelle suuntautuneeseen metsästyksen. Koska turkiskauppaa on arkeologisissa tulkinnoissa korostettu ja pidetty keskeisenä osana Suomen rautakautista kaupankäyntiä, voidaan olettaa, että myös haudoista löytyneillä eläinten luilla on voinut olla korkeampaa statusta osoittava merkitys Suomen rannikkoalueen yhteisöjen hautaustraditioissa.

Lopuksi

Maarian Kärämäen kalmiston aineistojen läpikäyminen osoittaa, että aikaisemmat tulkinnat kohteesta ovat perustuneet ainakin osittain puutteellisiin tietoihin osteologisista analyysituloksista. Osteologisissa tutkimuksissa itsessään ei myöskään ole huomioitu sukupuoleen sidottujen esinetulkintojen ristiriitaa kuin ainoastaan muutaman haudan kohdalla ja koska tuloksia ei ole koskaan julkistettu, ne ovat jääneet arkeologien enemmistöltä huomaamatta. Tällä on merkitystä myös yksittäistä kalmistoa laajemmassa kontekstissa, sillä juuri Maarian Kärämäki on ollut keskeinen kohde, jonka pohjalta on tulkittu yksilöiden sosiaalista asemaa, siirtolais- ja paikallisväestön välisiä suhteita sekä sitä, miten Suomen rannikkoalueen asutuskuvaa kehittyi roomalaisajalla.

Hautarivistöstä tunnistettujen naisten perusteella käsitys siihen haudatusta miespuolisesta soturijoukosta voidaan tämän myötä hylätä kokonaan. Osteologisen sekä arkeologisen aineiston yhdistämisen kautta havaitut poikkeamat muissa haudoissa antavat myös kalmistoa käyttäneestä yhteisöstä

paljon monipuolisemman ja rikkaamman kuvan, jonka pohjalta tulevat tulkinnat tulisi tehdä. Tutkimuksen kautta esiin nousee myös yksilöiden toimijuus, jonka näkyvimpänä esimerkkinä voidaan pitää haudasta nro 42 tunnistettua rikkain aseantimin varustettua naista. Kalmistoaineisto antaa myös syyn olettaa, että pelkkiin metalliesineisiin keskittyvä hautojen arvottaminen voi olla jossain määrin harhaanjohtavaa. Tunnistetut eläinten luut nimittäin osoittavat, että ainakin joidenkin hautojen kohdalla voidaan puhua korkeamman sosiaalisen statuksen omanneista yksilöistä.

Lopuksi voidaan todeta, että kalmiston löytöaineiston suuri määrä mahdollistaisi myös laajemman kohteen uudelleenanalysoinnin. Varsinkin muualla Itämeren piirissä tehdyt tutkimukset ovat tarkentaneet eri esinetyyppien ajoituksia ja ne mahdollistaisivat hautojen välisten ajallisten suhteiden paremman tarkastelun. Samalla olisi syytä teettää myös radiohiiliajoituksia esineettömistä haudoista, jolloin kalmiston sisäinen kronologia ja eri käyttövaiheiden intensiteetti voitaisiin selvittää aikaisempaa tarkemmin.

Bibliografia

Painamattomat lähteet

- Lahtiperä, P. 1973. Maarian Käsämäen kalmiston luuanalyysi. Pro gradu -työ. Turun yliopiston arkeologian oppiaine, Turku.
- Moisio, J. 2015. Beyond the Sea – Migrations and the Middle Ground in the Coastal Region of Finland Proper during the Roman Iron Age. Pro gradu -työ. Turun yliopiston arkeologian oppiaine, Turku.
- Salmo, H. 1950. Maaria Käsämäki Ristinpalta. Kivikautisen asuinpaikan ja rautakautisen kalmiston kaivaus 1950. Kaivausraportti nro. 134222. Museovirasto, Helsinki.
- Salmo, H. 1951a. Maaria Käsämäki Ristinpalta. Kivikautisen asuinpaikan ja rautakautisen kalmiston kaivaus 1951. Kaivausraportti nro. 134224. Museovirasto, Helsinki.
- Salmo, H. 1952. Maaria Käsämäki Ristinpalta. Kivikautisen asuinpaikan ja rautakautisen kalmiston kaivaus 1952. Kaivausraportti nro. 134195. Museovirasto, Helsinki.
- Salonen, H. 1927. Maaria Käsämäki. Kivi- ja rautakautisen muinaisjäännösalueen kaivaus 1927. Kaivausraportti nro. 134203. Museovirasto, Helsinki.
- Sartes, M. 1992. Vähäjokilaakson inventointi 1991. Inventointiraportti nro. 142771. Museovirasto, Helsinki.
- Sevä-Münchow, L. 2012. Käsämäen tyyppin kalmistot: osa Itämeren piirin roomalaisaika. Pro gradu -työ. Turun yliopiston arkeologian oppiaine, Turku.
- Tallgren, A. M. 1932. Maaria Käsämäki. Rautakautisen kalmiston kaivaus 1932. Kaivausraportti nro. 134211. Museovirasto, Helsinki.
- Virtanen, E. H. 1922. Maaria Käsämäki. Kivi- ja rautakautisen muinaisjäännösalueen kaivaus 1922. Kaivausraportti nro. 134236. Museovirasto, Helsinki.
- Västmanland under romersk järnålder, K. Andersson (toim.) *Suionum Hinc Civitates – Nya undersökningar kring norra Mälardalens äldre järnålder*: 59–93. Department of Archaeology and Ancient History, Uppsala.
- Asplund, H. 2005. The Bear and the Female. Bear-tooth pendants in Late Iron Age Finland, S. Mäntylä (toim.) *Rituals and Relations. Studies on Society and Material Culture of the Baltic Finns*: 13–30. Finnish Academy of Science and Letters, Helsinki.
- Asplund, H. 2008. *Kymittä. Sites, Centrality and Long-term Settlement Change in the Kemi-önsaari Region in SW Finland*. B-sarja, Humaniora nro. 312. Turun yliopisto, Turku.
- Björk, T. 2005. *Skäran på bålet – Om den äldre järnålderns gravar i Skåne*. Lund University, Lund.
- Edgren T. 1999. Alkavan rautakauden kulttuuri-kuva Länsi-Suomessa, P. Fogelberg (toim.) *Pohjan poluilla: suomalaisten juuret nykytutkimuksen mukaan*: 311–333. Suomen tiedeseura, Helsinki.
- Ilkjær, J. 1990. *Illerup Ådal 1. Die Lanzen und Speere, Textband*. Jutland Archaeological Society Publications XXV: 1. Aarhus University Press, Aarhus.
- Jørgensen, E. 1975. Tuernes mysterier. *Skalk* 1: 2–10.
- Jönsson, L. & K. Lövgren. 2003. *Öresundsförbindelsen – Fosie 9A–B*. Malmö Kulturmiljö, Malmö.
- Kivikoski, E. 1971. Turun seudun esihistoria, E. Kivikoski & C.J. Gardberg (toim.) *Turun kaupungin historia kivikaudesta vuoteen 1366*: 1–110. Lounaisrannikko, Turku.
- Kivisalo, N. 2008. The Late Iron Age Bear-Tooth Pendants in Finland: Symbolic Mediators between Women, Bears, and Wilderness? *Temenos* 44: 263–291.
- Kontny, B. 2009. Horse and its use in the Prehistoric Culture in the Light of Archaeological Evidence. *Archaeologia Baltica* 11: 92–114.
- Lahtiperä, P. 1974. Laitilan Salon Sonkkilan kymmenen polttohaudan luuanalyysi. *Karhunhammas* 1: 39–55.
- Maldre, L. & H. Luik. 2009. The Horse in Estonia in the Late Bronze Age: Archaeozoological and Archaeological Data. *Archaeologia Baltica* 11: 37–47.

Kirjallisuus

- Andersson, K. 1998. Rik eller fattig – medveten eller omedveten? Kvinnan i Uppland och

- Nicklasson, P. 1997. *Svårdet ljuger inte – Vapenfynd från äldre järnålder på Sveriges fastland*. Acta archaeologica Lundensia. Series prima in 4 N 22. Almqvist & Wiksell International, Tukholma.
- Pihlman, S. 1985. Laitila, Soukainen, Savemäki. Rautakautisen kalmiston tutkimus 1978. *Karhunhammas* 9: 58–71.
- Pihlman, S. 1987. Turun seudun erityispiirteitä rautakaudella. *Aboa* 49: 25–31.
- Pihlman, S. 1992. Problems of Ethnicity Relating to the Migration and Early Merovingian Periods in Finland, V. Lang & J. Selirand (toim.) *Cultural Heritage of the Finno-Ugrians and Slavs*: 41–61. Estonian Academy of Sciences, Tallinna.
- Raninen, S. 2005. Tuskan teatteri Turun Käsämässä. Ajatuksia ja sitaatteja roomalaisesta rautakaudesta. I osa: Maarian Käsämäki ja Itämeren maailma. *Muinaistutkija* 4: 40–71.
- Raninen, S. 2006. Tuskan teatteri Turun Käsämässä. II osa: Väkiältä varhaisrautakauden kontekstissa. *Muinaistutkija* 3: 2–22.
- Riikonen, J. 2005. Iron Age Aprons from Southwest Finland and Other Cloths and Pendants Worn on the Waist, S. Mäntylä-Asplund (toim.) *Rituals and Relations. Studies on Society and Material Culture of the Baltic Finns*: 31–72. Finnish Academy of Science and Letters, Helsinki.
- Salmo, H. 1951b. Pari reunahelaista kilpeä Suomesta. *Suomen museo* 58: 99–107.
- Salo, U. 1968. Die frühromische Zeit in Finnland. *Suomen muinaismuistoyhdistyksen aikakauskirja* 67. Suomen muinaismuistoyhdistys, Helsinki.
- Salo, U. 1984. Pronssikausi ja rautakauden alku, E. Laaksonen, E. Pärssinen & K.J. Sillanpää (toim.) *Suomen historia 1*: 98–249. Weilin+Göös, Espoo.
- Salo, U. 2003. Oliko Kalanti muinaismaakunta, V. Kaitainen, E. Laukkanen & K. Uotila (toim.) *Muinainen Kalanti ja sen naapurit. Talonpojan maailma rautakaudelta keskiajalle*: 13–91. Suomalaisen kirjallisuuden seura, Helsinki.
- Vormisto, T. 1985. Osteologisk bearbetning av benmaterial framgrävt av den arkeologiska institutionen vid Åbo universitet 1975–1983. *Karhunhammas* 9: 135–177.

Kirjoittaja on Turun ja Saskatchewan yliopistoissa opiskellut osteoarkeologi, joka suorittaa tällä hetkellä jatko-opintojaan Turussa.

jusmoi@utu.fi

LIITE. Taulukko 1. Artikkelissa läpikäytyjen hautojen tiedot. Ajoituksissa (S) = Salo (1968); (I) = Ilkjær (1990).

Nro	Hauta-antimet	Lkm	Ikä ja sukupuoli	Eläinten luut	Ajoitus	Muuta
6	-	?	?	Hylje	?	Ainoastaan hylkeen luita on tunnistettu
9	Vyönsolki, sormus	1	Kypsä aikuinen, ♂	-	B2(S)	
16	Kaarisolki	1	Lapsi/nuori, ?	-	B2(S)	
24	-	1	Aikuinen, ?	Hevonen, lammas/ vuohi	?	
25	Sarvikamman piikki, sulanut lasihelmi	1	Aikuinen, ♂	-	?	
28	Silmäneula, nahka-veitsi	1	Kypsä aikuinen, ♂	-	B (2?) (S)	
30	Sirppi, 2 naskalia, sulanut lasia (helmistä ?)	1	Aikuinen, ♂	-	?	
31	-	1	Aikuinen, ?	Hylje	?	
33	Kolme helmeä, sulanut lasia (helmistä ?), kuonaa	1	Kypsä aikuinen, ♀	Karhu, märehijä	?	
38	Yksiteräinen miekka, veitsi, keihäänkärki, kupura	?	?	?	B1 (?) (S); B2 (I)	Luut kadonneet; hautarivi 1
39	-	1	Aikuinen, ?	-	?	Hautarivi 1
40	-	?	?	?	?	Luut kadonneet; hautarivi 1
41	-	?	Aikuinen, ?	Tunnistamattomia eläimen luita	?	Hautarivi 1
42	Kupura, reunaheloja, kaksi keihäänkärkeä, veitsi, kaksi sarvikampaa, rautasinkilä, osittain sulanut kultasormus	?	Aikuinen, ♀	Karhu	C (S); C1b–C2 (I)	
47	Veitsi, sarvikampa (mahdollisesti haudasta 48)	3	a. Aikuinen, ♂; b. Aikuinen, ♂; lapsi/nuori, ?	b. Kissa	B; Sarvikampa B2 (S)	Haudasta on kaksi luukeskittymää, joista toinen on mahd. haudasta nro 48; hautarivi 1

48	Gladius, keihäänkärki, huotran metalliheloja, vyönsolki, raudan kappaleita	?	?	?	B2 (S); B1–C1a (I)	Toinen edellisen haudan luukeskittymistä on mahd. tästä haudasta; hautarivi 1
49	Kupura, keihäänkärki, vyönsolki, veitsi, raudan kappaleita	1	Aikuinen, ?	-	B1 (?) (S); B2 (I)	Hautarivi 1
51	Kupura, kilven käsirauta, niitti, keihäänkärki	1	Aikuinen, ?	-	B1 (S); B2 (I)	Hautarivi 1
52	Kupura, kaksi niittiä, keihäänkärki, veitsi, raudan kappaleita	1	Aikuinen, ♂	-	B1 (?) (S); B1–B2 (I)	Hautarivi 1
53	Keihäänkärki, nahkaveitsi, keritsimet, sarvikamman osia	1	Aikuinen, ♂	-	B1 (?) (S); B (I)	Hautarivi 1
54	Kaksi keihäänkärkeä, veitsi, raudan kappaleita	1	Aikuinen, ♂	-	B (S); B (I)	Hautarivi 1
56	-	1	Aikuinen tai kypsä aikuinen, ♀	-	?	Hautarivi 1
57	Keihäänkärki, veitsi	1	Aikuinen tai kypsä aikuinen, ?	-	B (S)	Hautarivi 1
58	Keihäänkärki, kupura, kilven käsirauta, raudan kappaleita	1	Aikuinen, ?	-	B1 (?) (S); B1–B2 (I)	Hautarivi 1
59	Pugio, keihäänkärki, kupura, niitti kilvestä, kilven käsirauta, kupariseoksinen niitti, vyönsolki	2	Aikuinen, ♂; aikuinen, ♀	Lammas/vuohi, koi-ra, hirvi	B2 (S); B1–B2	Hautarivi 1
60	-	?	?	?	?	Luut kadonneet; hautarivi 2
61	-	1	Aikuinen, ?	-	?	Hautarivi 2
62	-	1	Aikuinen, ?	-	?	Hautarivi 2
63	-	?	?	?	?	Luut kadonneet; hautarivi 2
65	-	1	?	?	?	Ruumishauta
68	-	1	?	?	?	Ruumishauta
69	Naskali, sirppi, ranerengas	2	a. Aikuinen, ♀; b. aikuinen tai kypsä aikuinen, ♂	a. Karhu	B (2?) (S)	Hautojen nro 69 ja 70 katteenä 5–6 metriä laaja kiveys

Moisio

70	Rannerengas, nahkaveitsi	1	Aikuinen tai kypsä aikuinen, ♂	-	B (2?) (S)	Hautojen nro 69 ja 70 katteen 5–6 metriä laaja kiveys
75	-	1	Lapsi, ?	-	?	
76	Kaarisolki, sirppi	1	Nuori, ?	-	B2 (S)	
77	-	1	Aikuinen, ♀	Hylje	?	
87	Kupura, kilven käsi- rauta, keihäänkärki, veitsi	2	Aikuinen, ♂; lapsi, ?	Selkäranta- kaisen eläimen poikasen luita	B1 (?) (S); B1–B2 (I)	
88	Veitsi	1	Lapsi/nuori, ?	-	B (S)	
90	-	1	Kypsä aikuinen, ?	Hylje	?	
93	-	1	?	?	?	Ruumishauta

(Salo 1968; Lahtiperä 1973; Ilkjær 1990)

Riku Kauhanen

Taistelukenttälöydön tutkimusta historiallisen ajan konfliktiarkeologisin keinoin – erään pakinkannen monet tulkinnat

*Undersökningar av ett slagfältsfynd med konfliktarkeologiska metoder
– många tolkningar av ett fältkärslöck*

I augusti 2016 anlände ett speciellt fynd till Lundo museum som hade hittats på Ihantala slagfält på Karelska näset. Fyndet var ett löck till ett av Finska arméns fältkärslöck, rivet sönder av granatskrävor. På löcket hade någon ristat in dekorationer och förkortningen av Infanteriregiment 35 (J.r. 35) samt bokstäverna "TP", som troligen markerar löckets ägare. Med hjälp av arkivforskning och genom granskning av själva föremålet försökte jag hitta soldaten som har ägt löcket. Efter en snarlig process hittade jag tre krigsveteraner som kunde vara potentiella ägare till föremålet.

Löytö taistelukentältä

Sain elokuussa 2016 tutkittavakseni taistelukenttäärkeologisen löydön, Suomen armeijan käyttämän ruokailupakin kansiosan, joka oli saanut osansa taistelukentällä lentävästä raudasta (kuva 1). Esineen alkuperän tiedot ovat jokseenkin epäselvät. Pyhämaalainen Harri Saurén oli saanut venäläiseltä tuttavaltaan Ihantalan taistelupaikalta ilmeisesti kesällä 2014 löytyneen ruokailupakin kannen (Saurén 11.8.2016). Valitettavasti tarkat kontekstitiedot puuttuvat, mutta kannen leima SA kertoi sen kuuluneen Suomen Armeijalle, joka taisteli Ihantalan suunnalla kesä-elokuussa 1944.

Sotaisasta historiasta kielivät myös pakin kannessa olevat sirpaleiden aiheuttamat reiät. Kansi kantoi niiden ja SA-leiman ohella myös muita merkintöjä. Sen kanteen oli kaiverrettu kaksi ristissä olevaa Suomen lippua, näiden alle oli askarreltu samalla ta-

valla tähti sekä lisäksi kaiverrettuna olivat nimikirjaimet "TP" sekä kirjaimet "J.r. 35". TP löytyi myös pakinkannen reunasta. Saurén ymmärsi, että J.r. 35 oli sotilaslyhenne ja pakinkannen täytyi kuulua jollekin Jalkaväkirykmentti 35:ssä palvelleelle. Hän sai myös ilmeisesti Liedon museon verkkosivujen avulla selville, että museo oli tehnyt pitkään työtä kyseisen jalkaväkirykmentin aineistojen parissa. Hän otti tänne yhteyttä, mistä tiedustelu ohjattiin minulle ja pian pakinkansi aloitti postitse matkan kohti Lietoa.

Jalkaväkirykmentti 35:n vaiheista

Taustaksi kerrottakoon JR 35:n vaiheita lyhyesti ja sen tietä Ihantalaan (kuva 2), pakinkannen löytymispaikalle. Moni rykmentin yksiköistä perustettiin kesäkuussa 1941 Liedossa, kuten Jalkaväkirykmentti 35:n Esi-

Kuva 1. Ihantalasta löytynyt pakinkansi koristekaiverruksineen ja sirpaleiden jättämine aukkoineen. Kuva: Riku Kauhanen/Liedon museo.

kunta, viestijoukkue sekä kolonna (Tuokko 1995: 20–21; Kairinen 1992: 13), mistä syystä monella lietolaisella on rykmenttiin liittyviä aineistoja kuten valokuvia, kirjoja tai esimerkiksi puhdetöitä.

Rykmentti taisteli hyökkäysvaiheessa 1941 Itä-Karjalassa Karjalan Armeijan reservinä, kuten muutkin Länsi-Suomen sotilasläänissä perustetun 1. Divisioonan yksiköt (ks. Kairinen 1992: 33–219). Asemasodan alkaessa talvella 1942 yksikkö sai 1½ vuodeksi vastuulleen Maaselän kannakselta Äänisen pohjoiskärjestä alkavan Stalinin kanavan puolustusasemat (ks. Kairinen 1992: 224–361). Täältä rykmentti siirtyi muun 1. Divisioonan mukana kesäkuussa 1943 linnoitustöihin ja lepoon asemien taakse (ks. Kairinen 1992: 367–383), mistä se joulukuussa siirtyi

taas rintamavastuuseen, tällä kertaa Maaselän kannaksen pohjoisosaan Seesjärven etelärannalle ja Maaselkään (ks. Kairinen 1992: 384–433). Karjalankannaksen puolustuksen murruttua kesäkuussa 1944 Neuvostoliiton suurhyökkäyksessä muilta rintamilta siirrettiin divisioonaa pysäyttämään hyökkäystä. 1. Divisioonaa jäi Maaselän kannakselle, mutta koska Karjalankannakselle siirtyvään 6. Divisioonaan kuuluva Jalkaväkirykmentti 33 oli vaikeasti irrotettavissa omalta lohkoltaan, lähti sen sijaan 6. D:n mukana etelää kohti helpommin irrotettava Jalkaväkirykmentti 35 (Tuokko 1995: 384).

Rykmentti saapui Ihantalaan kesäkuun lopulla, kun Tali-Ihantalan ratkaisutaistelut olivat kiihkeimmillään. Kannaksella taisteluiden painopiste oli jo siirtymässä

Viipurinlahdelle ja Vuosalmelle, mutta Ihantalassa taisteltiin yhä ankarasti. Rykmentti kuljetettiin Maaselän kannakselta pataljoona kerrallaan aluksi Jääsken asemalle, mistä nämä marssivat komppania kerrallaan etulinjan suuntaan. Täällä rykmentin osat hajaantuivat eri puolille rintamaa pääasiassa reserviksi. Ensimmäisenä saapunut II Pataljoona määrättiin aluksi 28.6. Kilpeenjoen maastoon ja täältä miehittämään asemat Vakkilasta etelään. Taisteluihin pataljoona osallistui 1.7. alkaen Tähtelässä ja Marjamäessä (Kairinen 1992: 450–451, 455–456). Seuraavaksi 30.6. Ihantalaan tullut III Pataljoona määrättiin myös aluksi Kilpeenjoelle ja edelleen etulinjaan 2.7. alkaen Ihantalan kylän pohjoispuolelle (Kairinen 1992: 453–454, 460). Viimeisenä 3.7. saapunut I Pataljoona komennettiin alustavien valmistelujen jälkeen heti kahdella jalkaväkiomppaniolla vasta-

hyökkäykseen (Kairinen 1992: 465–467). Etenkin Ihantalan kirkonkylästä länteen sijaitsevasta Pyöräkankaasta taisteltiin usean päivän ajan ankarasti: maaston hallussapito oli elintärkeää, sillä sen takana alkoi panssarivaunuille suotuisa maasto, jota pitkin läpimurtautuvat tankit olisivat olleet vaikeasti pysäytettävissä.

Liedon museon, entisen Nautelankosken museon, perustaja Lauri Nautela palveli Jalkaväkirykmentti 35:ssä aluksi radistina ja sittemmin postimestarina sekä rehimestarina. Kantakortin perusteella hän oli myös vähän aikaa kivääriryhmän johtajana Ihantalan taisteluiden rauhoituttua asemasodaksi (KA. Lauri Nautelan kantakortti). Aineistoja rykmentistä oli Liedon museossa siis jo sen perustajan omista kokoelmista. Vuosina 2012–2013 *Sota – veteraanien muistista museon muistiin* hankkeen aikana kokoelma karttui entisestään. Lähtökohdat pakinkannen tutkimiselle olivat varsin hyvät.

Alustavat arkistotutkimukset

Sain alustavat tiedot pakinkannesta Saurénilta puhelimitse (Saurén 11.8.2016). Ennen esineen saapumista kävin läpi Jalkaväkirykmentti 35:n asiakirjoja, jotka minulla oli hallussani Liedon sotaveteraanihankkeen jäljiltä. Arvelin kirjaimien TP tarkoittavan pakinkannen omistajan nimikirjaimia, jolloin T olisi etunimen ja P sukunimen ensimmäinen kirjain. Olin kuitenkin tietoinen, ettei näin välttämättä ollut: henkilö oli saattanut kaivertaa ensimmäiseksi kirjaimeksi puhuttelunimensä, esimerkiksi toisen etunimensä alkukirjaimen. Esimerkiksi Liedossa perustetun Viestipataljoona 33:n keskuskomppanian päällikön luutnantti Sipilän etunimet olivat Toivo Ilmari, mutta hän käytti aina asiakirjoissakin allekirjoituksena toista etunimeä, puhuttelunimeään Ilmari. Alustava tutkimus oli siis yksinkertainen: kävin läpi miehistöluetteloja, päiväkäskyjä ja muita asiakirjoja ja etsin henkilöitä, joiden sukunimi alkoi P-kirjaimella ja etunimi T:llä.

Kuva 2. Ihantalan taistelun muistokivi Ihantalanjärven lähellä. Kiven juurelle on tuotu maastosta löytyynyttä sotatavaraa kuten hylsyjä, astioita ja lapio. Kuva: Riku Kauhanen.

Otin lähtökohdaksi Jalkaväkirykmentti 35:stä laaditut miehistöluettelot, jotka olivat joiltakin osin puutteelliset. Liikekannallepanossa kesällä 1941 laaditut miehistöluettelot ovat jokseenkin täydelliset¹ ja aloin etsimään niistä TP-nimikirjaimisia henkilöitä. Lisäksi kävin läpi Paavo A. Kairisen kirjoittaman rykmentin historiikin liitteenä olevaa nimiluetteloa. Lista syntyi sekä täydentyi nopeasti ja havaitsin Kairisen laatiman luettelon joiltakin osin puutteelliseksi. Onnenpotkuna JR 35:n yleisen kirjeenvaihdon yhteydessä oli miehistöluetteloiden jatkoksi laadittu luettelo vuoden 1941 aikana tulleista täydennysmiehistä. Valitettavasti 1942–1944 varusmiehinä rykmenttiin tulleista ei ole kunnollista luetteloa, joten pyrin jäljittämään TP-nimisiä käymällä läpi rykmentin päiväkäskyjä. Rykmenttiin siirretyistä TP-nimisistä on mainittu ainoastaan upseerit, ja miehistön eli sotamiesten ja korpraalien sekä aliupseerien nimiä löytyi lähinnä komennuksien ja lomalle lähteneiden luetteloista. Nämä ovat hyvin epävarmoja lähteitä, mutta niistäkin löytyi muutama nimi täydennykseksi.

Listaan kertyi nopeasti 24 nimeä. Listojen tarkassa läpikäymisessä sekä tarkistamisessa erilaisista lähteistä oli se hyvä puoli, että nimiä saattoi myös karsia erilaisin perustein. Tarkistin aluksi nimiä Kaatuneiden ja menehtyneiden tietokannasta kirjoittamalla tietokantaan hakusanoiksi etunimeksi T* sekä sukunimeksi P* ja yksiköksi *JR 35 ja aikarajaksi jatkosodan keston². Tietokannan perusteella Torsti Päärni ja Toivo Perämäki kaatuivat jo hyökkäysvaiheessa 1941, joten he eivät voineet olla kannen omistajia. Samoin täydennysmiehenä tullut Tauno Pyynnös-Särkinen kaatui jo 1942 (kronos.narc.fi/menehtyneet). Päiväkäskyn perusteella sotamiehet Teodor Penttinen ja Toivo Pyökäri siirrettiin 1941–1942 tehtävien armeijan uudelleenjärjestelyjen yhteydessä lakkautettavaan Jalkaväkirykmentti 60:een, joten tuskin kumpikaan heistä oli pakinkannen omistaja. Muutamat miehistä,

kuten Toivo Pihkanen, olivat yli 30-vuotiaita joten heidät siirrettiin todennäköisesti liian vanhoina jalkaväkirykmenteistä huoltoon tai muihin rintamantakaisiin tehtäviin. Pihkasen siirrosta ei tosin ole mainintaa asiakirjoissa. Lista oli edelleen pitkä, joten lisätutkimuksia tarvittiin. Aluksi oli käännettävä pakinkannen puoleen lisätietojen saamiseksi.

Itse esine tarkastelussa

Museoon saapunutta pakinkantta tarkastellessa selvisi pintapuolisessa tutkimuksessa paljon asioita. Kannen alumiiniosa oli sirpaleiden repimiä aukkoja lukuun ottamatta hyvässä kunnossa, kädensijana ja pakinkannen pakkiosaan lukitseva kahva oli kauttaaltaan ruostunut mutta muuten sekin oli kunnossa. Huomioni kiinnittyi siihen seikkaan, että kanteen osuneet sirpaleet olivat osuneet siihen sirpaleen repimien aukkojen perusteella ulkopuolelta: iskevät sirpaleet olivat työntäneet repeytyneen metallin sisäpuolelle (kuva 3). Kansi oli siis osumia saadessaan joko kiinni pakissa tai asetettuna alassuun. Pakinkannen kahva oli jäykistynyt suoraksi. Kannen irrottaminen itse pakista eli kahvan kääntäminen suoraksi vaatii voimakasta vääntämistä, joten kannen irtoaminen sirpaleiden voimasta oli epätodennäköistä, ellei pakki sen alta ollut silpoutunut todella pahasti.

Toisena havaintona huomasin, että sirpaleenaukkoja oli vain toisella puolella pakkia. Kranaatti tai ilmapommi oli siis räjähtänyt lähellä ja sirpaleet olivat osuneet kanteen hyvin jyrkässä kulmassa. Pakinkannen toinen pää oli kokonaan suurehkon sirpaleen repimä ja kansi oli painunut keskiosastaan alaspäin. Summittaisesti sirpaleen jättämiä aukkoja tutkimalla arvelen, että kranaatti tai pommi on räjähtänyt vain muutaman metrin päässä. On mahdollista, että kansi ei ole ollut käyttäjänsä lähellä vaan hylättynä jossakin. Sirpaleet ovat myös voineet osua useasta eri pommista tai kra-

naatista eri aikoina, mutta epäilen tätä. Kansi ei myöskään välttämättä ole painunut keskiosaltaan alaspäin räjähdyskiven paineen alla, vaan se on voinut hautautua kivien ja maan alle. Tulkintaa esineen hautautumisesta tukee se, että pakin kannen reunasta löytyy hyvin siisti, lievästi viisto viilto joka ei ole sirpaleen aiheuttama. Muoto sopii erittäin hyvin lapion kaarevaan terään, joten venäläinen löytäjä on todennäköisesti kaivanut pakinkannen esille (kuva 4). On tietysti mahdollista, että lapionpisto tai muu vastaava jälki on tullut esineeseen maansiirron yhteydessä taistelun aikana tai sen jälkeen ennen esineen löytymistä. Astian pakkiosan kohtalosta ei ole tietoa.

Itse esineen merkinnät kertoivat paljon tavallisen keittoastian kiertokulusta. Ilmeisesti kannen kyljestä löytyvät nimikirjaimet TP, joita niitäkin sirpaleet ovat raadelleet, on tehty ensiksi (kuva 5). Kiinnostavaa sinänsä, nimikirjaimia ei ole naarmutettu vaan ne on huolella uurrettu/kaiverrettu: kirjaimet koostuvat useista "pisteistä", jotka on nakuteltu mahdollisesti puukonkärkeä käyttäen ensin kamiinan lämmössä pehmitettyyn alumiiniin. Eräs Liedon museolla käynyt kutsui tekniikkaa "rampuleeraamiseksi".

Nimikirjainten kaivertamisen syytä ei tarvitse kummemmin arvata: armeijan tavaraa vastaanottanut oppii nopeasti merkitsemään hyvät varusteet omalla puumerkillään tai nimikirjaimilla, tai muuten huonomman tavarahan saanut aseveli pistää vahingon kiertoon eli vaihtaa rikkinäisen varusteensa ehjään vaihtokaupan uhrin huomaamatta. Knut Pipping kertoo ilmiöstä sotilassosiologian klassikossaan *Komppania pienoisysteiskuntana*: etenkin työkalut ja muut jokapäiväisen elämän kannalta tärkeät esineet olivat huomattavasti tärkeämpiä kuin esimerkiksi sotilasryhmän konekiväärit. Ylimääräiset ja hyväkuntoiset välineet olivat myös haluttuja, joten vapaana kulkevia työkaluja napattiin hanakasti mukaan. Mikäli alkuperäinen omistaja pystyi jäljittämään menettämänsä omaisuuden ja todistamaan sen itselleen

kuuluvaksi, annettiin se yleensä hänelle vapaaehtoisesti takaisin (Pipping 1978: 133, 168). Armeijan omaisuus katsottiin kaikille asetakissa palveleville kuuluvaksi ja tietty esine oli päätynyt jollekin vain sattuman oikusta. Mikäli haluttuun tavaraan tahdottiin päästä käsiksi, käytiin toisen käytössä olevaan omaisuuteen käsiksi ilman sen kummempia omantunnonpistoksia. Ainoastaan ryhmätoverin omaisuutta kunnioitettiin ja majoitustiloissa "omilla paikoillaan" olevia esineitä, mutta kanttiineissa, rautatieasemilla ja muissa vastaavissa paikoissa kaikki vartiointimaton omaisuus asetakeista karttalaukkuihin katosi vilauksessa (Pipping 1978: 171–173). Nimikirjaimilla merkitty esine onkin siis jossakin valtion ja yksityisen omaisuuden välimaastossa, ja nimikirjaimien merkitsemisellä tätä "ei-kenenkään-maata" pyritään saada liikutetuksi yksityisomaisuuden suuntaan. Mahdollisesti pakinkanta takaisin armeijan varastoihin luovuttaessa luovuttaja olisi tuomittu maksamaan "tärvellystä" esineestä valtiolle korvaus, mutta tätä omistaja tuskin tuli ajatelleeksi. Toisaalta hän saattoi laskelmoida, että esineen pystyi sopivalla hetkellä "kadottamaan taistelutilanteessa", jolloin hän ei olisi korvausvelvollinen. Kaivertamishetkellä tärkeintä oli merkitä se omaksi omaisuudeksi, ja todennäköisesti nimikirjaimet kaiverrettiin myös astian pakkiosaan.

Jossakin vaiheessa, ilmeisesti ajankuluksi pakin omistaja ryhtyi kaivertamaan esineeseen koristeita. Kannesta löytyvät tähti ja ristissä olevat liput (kuva 6) ovat tuttuja tuhansista sota-aikana rintamalla alumiinista tehdyistä puukontupista, joita tällä hetkellä on helppo löytää esimerkiksi verkkohuutokaupoista. Tavallisesti mainitaan, että alumiini oli "lentokonemetalia" eli peräisin alas ammutusta venäläisestä lentokoneesta, mutta näiden hylkyjä alettiin vuoden 1941 aikana vartioida sotateollisuudelle arvokkaina. Puukontuppien, sormusten ja muiden puhdetyöntekijöiden vaihtoehtoiseksi materiaaliksi tulivat nopeasti armeijan alumiinipakit ja saippuoiden

Kuva 3. Pakinkansi alta. Suurin läpi mennyt sirpale repi toisen reunan kokonaan. Kuva: Riku Kauhanen/Liedon museo.

Kuva 4. Pakin kannen reunassa näkyy kuvassa vasemmalla viilto, jonka on ilmeisesti aiheuttanut lapionpisto. Kuva: Riku Kauhanen/Liedon museo.

Kuva 5. Pakinkannen reunaan kaiverretut nimikirjaimet TP, nekin sirpaleiden osaksi repimiä. Kirjaimet on tehty ilmeisesti ennen kannen yläosan kaiverruksia. Kuva: Riku Kauhanen/Liedon museo.

Kuva 6. Yksityiskohta kannen lipuista ja tähtikuvioista. Kannen vasen puoli on pahasti sirpaleiden rei'ittämä. Kuva: Riku Kauhanen/Liedon museo.

Kuva 7. Yksityiskohta kannen merkinnöistä "J. r. 35" ja "T. P". Kuva: Riku Kauhanen/Liedon museo.

bakeliittikuoret (Steffa & Steffa 1981: 38–39; Jermo 1974: 160). Kuriositeettina mainittakoon, että arkeologi ja kansatieteilijä Sakari Päläsi halveksi monelle puhdetyönä tehdyille puukontupelle mallin antaneita "lohenpyrstötuppia", joiden mallina olivat Lapissa matkamuuksiksi myytävät poronsarviset tupet. Sarven haarakohta oli muuttunut näissä tuppimalleissa kalanpyrstöksi (Päläsi 1955: 92–93, 99, 108–110). Todennäköisesti piirroksia tehdessään tekijällä oli mallinaan toisella sotilaalla nähty tai itse tehty alumiininen puukontuppi tai muu metalliesine. Tähden ja lippujen lisäksi pakin kantta kiertää koristeena reunaa myötäilevä soikio, jonka oikeassa alakulmassa on poikkiviiva. Herää kysymys, oliko tekijällä tarkoitus kaivertaa kanteen symmetrisesti jokaiseen kulmaan yksi poikkiviiva? Tämä merkitsisi sitä, että työ pakinkannen koristelemisen parissa oli jäänyt kesken. On mahdollista, että sotilas sai pakinkannen kevyällä tai alkukesästä 1944 ja hänelle tuli kiire sen merkitsemiseksi omaksi omaisuudekseen. Työ jäi kesken asemasodan katkettua suurhyökkäykseen.

Koristeita kiinnostavampia olivat merkinnät nimikirjaimista ja etenkin yksiköstä. Armeijan jalkaväkirykmenteistä käyttämä lyhenne JR on kirjoitettu pakin kanteen väärin, sillä se kirjoitetaan molemmat kirjaimet yhteen ja isolla kirjaimella. Ensimmäinen kirjain eli "J" on oikeaoppisesti isolla, mutta sen erottaa r-kirjaimesta piste ja "r" on kirjoitettu pisteen jälkeen pienellä sekä sen erottaa 35:stä piste. Oikeaoppisesti merkkien väliin ei tule pisteitä (kuva 7). Arvelen, että mikäli pakinkansi olisi kuulunut upseerille, tämä ei olisi tehnyt tällaista virhettä ammattitermeissä. Upseerilla ei myöskään ollut niin suurta tarvetta varusesineidensä nimikointiin, sillä näillä oli omat majoitustilat ja he pystyivät todennäköisesti valvomaan esineitään tarkemmin – ja järjestämään halutessaan kiusallisen tarkastuksen yksikössään. Tästä syystä arvelen, että pakin kannen omistanut on ollut aliupseeri tai miehistön jäsen.

Se, että nimikirjaimet ja koristeet on tarkkaan uurrettu jollakin työkalulla pakin kanteen, kielii omistajan tulleen tutuksi alumiinin työstämisen menetelmistä. Ensiker talainen olisi tuskin valinnut ensimmäiseksi työkohteeksi omaa ruokailuastiaansa. Ilmeisesti kaivertaja oli palvellut armeijassa jo pidemmän aikaa ja oppinut puhdetöiden parissa työskentelystä alumiinintyöstämisessä tarvittavia taitoja. Aina on toki mahdollista, että kaiverrustyö on teetätetty jollakin toisella ja paremmin osaavalla. Ilmeisesti kannen koristeet on kuitenkin tehty omaksi huviksi ja puhtaasti ajantappamiseksi. Samalla kun Jalkaväkirykmentti 35:ssä palvelut on oppinut rintamalla tarvittavia taitoja, on hän myös identifioitunut vahvasti yksiköön: rykmentin nimi pakinkannessa kertoo samaistumisesta JR 35:een. Näistä syistä arvelen, että kannen omistanut henkilö ei ole juuri ennen Ihantalan taisteluja rykmenttiin tullut henkilö, vaan hän on ehtinyt palvella yksikössä pidempään.

Vertailun vuoksi ostin ohikulkiesani erästä turkulaisesta osto- ja myyntiliikkeestä armeijan kokonaisen ruokailupakin, jonka pakkiosassa näin näyteikkunasta tarkastellessani nimikirjaimet (kuva 8). Kotona esinettä tutkiessani löysin siitä Järvenpään Alumiinitehtaan leimojen sekä esineeseen lyötyjen AK⁴-kirjainten lisäksi useita naarmuttamalla alumiinin pintaan kirjoitettuja nimikirjaimia. Useille nimikirjaimille on selitys: esine oli aina varusmiespalveluksen jälkeen palannut armeijan varastoihin ja sieltä taas jaettu jollekin seuraavasta saapumisesta. Pakkiosasta löysin nimikirjaimet SK ja JJ. Kantta tutkiessa sen päältä löytyivät nimikirjaimet JJ (kahteen otteeseen kaiverrettuna) sekä sisäpuolelta reunalle kaiverretut nimikirjaimet V.I. Kansi ja pakkiosa ovat massatuotettuja esineitä, eivätkä kulkeet yhdessä. Todennäköisesti viimeinen käyttäjä on ollut sekä kanteen että pakkiin nimensä kaivertanut JJ, jonka jäljiltä pakki on poistettu käytöstä. Koska nimikirjaimet oli naarmutettu eikä kaiverrettu alumiini-

Kuva 8. Vertailun vuoksi hankkimani pakin pakkiosa, johon on kaiverrettu nimikirjaimet SK sekä vertailupakin kansiosa, jossa sisäosassa kaiverrettuna nimikirjaimet V.I. Kuva: Riku Kauhanen.

niin, on sodan jälkeen perinne "rampuleeraamiseen" katkenut. Toisaalta rauhan aikana pakin omistavat varusmiehet saattoivat odottaa joutuvansa palauttamaan esineen armeijan varastoihin, missä selvästi erottuvista ja näkyvistä kirjaimista olisi nostettu meteli. Tämän pakin tutkiminen vertailun vuoksi osoittaa, ettei TP välttämättä ollut pakin viimeisin omistaja: hän on saattanut menehtyä, haavoittua tai luovuttaa pakkinsa jostain syystä takaisin varastoon, mistä se on jaettu Ihantalaan lähteneelle sotilaalle. Jalkaväkirykmentti 35:n ja Ihantalan yhteensopivuus tekee tämän mahdollisuuden tosin hyvin epätodennäköiseksi.

Arkistolähteille

Pystyin jo hallussani olevien asiakirjojen perusteella poistamaan listasta joitakin

henkilöitä, jotka eivät voineet olla esineen omistajia. Tulkinta siitä, että pakin kaiversi sotamies, korpraali tai aliupseeri lyhensi listaa entisestään. Lista oli kuitenkin siinä mielessä vajaa, että siitä puuttui valtaosa täydennysmiehistä. Lisäksi tietoja veteraanihankkeeseen kerättäessä asiakirjat oli jo rajattu lietolaisiin kohdistuvan tutkimuksen kannalta kiinnostaviin dokumentteihin.

Jatkaakseni tutkimuksia tilasin Kansallisarkistoon tutkittavaksi lisää rykmentin asiakirjoja. Olin aluksi tilaamassa myös löytämiäni TP-nimisten henkilöiden kantakortteja, mutta minulla oli vain osasta heistä tarvittava syntymäaika ja toimitusaika olisi ollut pitkä. Henkilöstötäydennyskeskusten (HTK), joiden kautta miehet sijoitettiin koulutuskeskuksista ja sairaaloista palvelukseen palaamisen jälkeen yksiköihin, asiakirjojen läpikäymisen arvioin liian työlääksi ja epävarmaksi lähteeksi. Suurin

osa JR 35:n asiakirjoista, pääasiassa yleiseen ja salaiseen kirjeenvaihtoon liittyvistä dokumenteista, osoittautui hyödyttömäksi, mutta III Pataljoonan hyvin pidetty miehistöluettelo vei tutkimusta taas eteenpäin. Valitettavasti I ja II Pataljoonasta tai muista JR 35:n yksiköistä ei löytynyt vastaavanlaista luetteloa.

Kävin III/JR 35:n luetteloa huolella läpi nimi nimeltä ja onnistuin muun muassa poistamaan listasta sotamies Toivo Peltosen, sillä hän katosi Vienan kanavalla Pirunsaa-ren tukikohdassa 26.5.1943 (KA. T-7262/3; ks. Kairinen 1992: 333–335). Kiinnostavana havaintona Suomen sodissa menehtyneiden tietokanta löysi aiemmin alikersantti Frans Toivo Perälän tiedot etsiessäni Ihantalan taistelussa JR 35:n riveistä kaatuneita vain aikarajauksella ja rykmentin nimellä. III Pataljoonan miehistöluettelovihkoon hänet on merkitty kaatuneeksi ilmapommin osumasta nimellä Toivo Frans Perälä (KA. T-7262/3). Kirjasiko Perälälle tuttu mies hänestä luetteloon ensiksi kutsumanimen?

Minulla oli pakin kannen arvoitus-ta pohtiessani hypoteesi, että pakin kantaja oli kaatunut tai haavoittunut saman pommin tai kranaatin sirpaleista, jotka olivat silponeet pakin. JR 35:ssä Ihantalassa Tähtelässä konepistoolimiehenä taistellut lietolainen sotaveteraani Urho Jalonen muisteli, että etulinjaan saapuessaan hänen joukkueensa kaivoi 15 metriä etulinjan poteroiden ja juoksuhautojen taakse kaksi puolijoukkueen korsua, joissa miehet kävivät ruokailemassa ja lepäämässä. Korsut katettiin hakkuiden jäljiltä jääneellä puutavaralla ja naamioitiin risulla. Rakennelmat tarjosivat suojan sirpaleilta, mutta eivät kranaatin täysosumalta (Lahti-nen 1999: 160). Voisiko pakki olla löytynyt tällaisen sortuneen korsun jäännösten seasta? Saivatko miehet hälytyksen kesken ruokailun, juoksivat etulinjaan ja korsuun osui kranaatti tai pommi? Vai oliko pakin omistaja juuri ruokailemassa täysosuman sattuessa? Nämä ajatukset ohjasivat osaltaan tutkimuksiani: olisiko JR 35:n haavoittuneiden joukossa henkilö, joka oli haavoittunut sirpaleesta tai sirpaleista Ihantalan taisteluiden aikana?

Onnistuin löytämään III Pataljoonan miehistöluettelosta vastineen: Ihantalassa merkittiin kranaatinsirpaleista jalkaan ja päähän 3.7. haavoittunut lokalahtelainen Teuvo Pyöli (KA. T-7262/3). Merkittävää Pyölin haavoittumisesta oli se seikka, että hän haavoittui nimenomaan kranaatinsirpaleesta siinä missä moni muu joutui 3.7. joukkosidontapaikalle tai kaatuneiden ko-koamispaikalle kiväärinluodin osumasta (KA. T-7262/3). III/JR 35:n sotapäiväkirja ei tuonut asiaan lisävalaistusta, sillä taisteluiden ankaruuden vuoksi päiväkirjamerkin-nät ovat jääneet vähiin. Taisteluiden ankaruudesta pelkästään III Pataljoonan osalta antaa merkintä 4.7.: "Kokonaistappiomme viimeisten 2 päivän aikana: 9 upseeria, 15 aliupseeria ja 125 miestä." (digi.narc.fi).

Keskustelu Pyölin tyttären kanssa: Teuvo Pyölin tarina

Teuvo Pyölin haavoittumista koskevien tietojen löytäminen tarjosi yhden tulkin-tamahdollisuuden. Yksittäisistä sotavete-raaneista saa onneksi usein tietoja matrik-keleista ja sukututkimussivuilta. Lokalahden veteraanimatrikkeli löytyi verkosta digitoi-tuna ja sen tietojen perusteella Teuvo Pyöli kuoli vuonna 2010 ja haudattiin Kouvolaan. Matrikkelit mainitsevat usein onneksi lähi-omaiset, ja Teuvo Pyölin tiedot mainitsivat Tarja-tyttären. Osoitetiedustelulla löytyi Kouvolaan asuva Tarja Pyöli-Ripattila, joka vahvisti soittaessani olevansa Teuvon tytär. Keskustelimme puhelimitse useaan ottee-seen ja hän oli hyvin ilahtunut mahdollisesti isäänsä liittyvistä tiedoista. Lähetin hänelle sähköpostitse valokuvia pakinkannesta tun-nistusta varten.

Pyöli-Ripattilan mielestä kirjai-met vastasivat hänen isänsä käsialaa: eten-kin numerot vaikuttivat tutuilta kirjeistä ja päiväkirjoista. Hän kertoi myös, että Teuvo oli ollut hyvin kätevä käsistään. Itse sodasta isä oli kertonut hyvin vähän. Haavoittumi-

sesta muistona hän kantoi kuolemaansa asti selässään yhtä koteloitunutta sirpaletta, jota ei saatu poistettua. Hyvin kiinnostavana seikkana Teuvo Pyöli oli haavoittumisestaan alkaen pelännyt ahtaita paikkoja. Tytär piti mahdollisena, että isä oli haavoittuessaan hautautunut ahtaaseen korsuun mistä hänet piti kaivaa esille. Pelko oli niin syvällä, että Teuvo Pyölin viimeisiä toiveita oli tulla polttohaudatuksi: ajatus arkussa makaamisesta maan alla ahdisti liikaa. Pyöli-Ripattila kertoi myös, että hänelle tuli pakinkannesta "hyvin vahva tunne, että se olisi kuulunut hänen isälleen" (Tarja Pyöli-Ripattila).

Tyttären kertomus tuntuu tukevan erittäin hyvin hypoteesejani: pakin omistaja olisi haavoittunut samalla kun lähellä olleeseen pakkiin oli osunut osa sirpaleista. Mikäli hän vielä oli juuri ruokailemassa etulinjan takana sijaitsevassa korsussa kranaatin saadessa täysosuman, se selittäisi pakin hautautumisen. Moni yksityiskohta sopi erittäin hyvin, mutta en voinut unohtaa lukuisia muita TP-nimisiä ja vaihtoehtoisia tulkintoja.

Julkaisu ja tunnistuksia

Keskusteltuani Tarja Pyöli-Ripattilan kanssa päätin jatkaa tutkimuksia edelleen. Ainoa keino saada lisätietoa esineestä oli julkaista siihenastisten tutkimusten tulokset laajalevikkisessä lehdessä siinä toivossa, että joku veteraani tai omainen tunnistaisi sen. Artikkelini pakinkannesta ilmestyi Turun Sanomissa Tiede-sivuilla 9.10.2016. Lehti oli tarkoituksella valittu, sillä Jalkaväkirykmentti 35 oli perustettu kesäkuussa 1941 liikekannallepanossa Varsinais-Suomen reserviläisistä, joten suurella todennäköisyydellä Länsi-Suomessa luetun lehden lukijat osaisivat antaa lisätietoa esineestä. Artikkelissa arvelin Teuvo Pyölin todennäköisimmäksi pakinkannen merkintöjen kaivertajaksi, mutta pidin myös muita mahdollisuuksia avoimina. Kirjoitin myös perusteista, joilla olin vähentänyt listasta nimiä (TS 9.10.2016).

Ensimmäinen palaute oli Turun Sanomien verkkolehden puolella, missä nimimerkki epäilijä kommentoi juttua tuoreeltaan otsikkona *Kauhanen oikoi mutkat*: "Kauhanen kertoi jutussa jättäneensä upseerit pois sillä perusteella, että nämä olisi kirjoittaneet JR 35:n nimeä väärin. Tuskinpa upseerit silloinkaan olivat loistavia kielen taitajia, kun eivät ole nytkään. Virheitä tulee maisteritason ihmiselle jatkuvasti." (sic) (ts.fi. Kommentti 9.10.2016). Onneksi esine poiki kaksi yhteydenottoa, jotka olivat hedelmällisempiä. Ensiksi Liedon Museoon otti yhteyttä Heli Porrasoja, jonka isän Tauno Porrasojan nimikirjaimet vastasivat pakkiin kirjoitettuja nimikirjaimia. Tauno Porrasoja palveli JR 35:ssä hevosmiehenä ja Heli Porrasojan näytämän isänsä sotilaspassin perusteella Tauno oli mukana Ihantalan taisteluissa 1.7. alkaen. Heli Porrasojan mielestä pakin kannen kirjainten käsiala vastasi hänen isänsä käsialaa (Porrasoja, Heli 1.11.2016).

Toiseksi minuun otti yhteyttä kolmannen, jo edesmenneen TP-nimisen henkilön omainen⁵, joka antoi sähköpostitse tarkkoja tietoja. Hän oli näyttänyt lehdessä julkaistua kuvaa veteraanin edelleen elossa olevalle leskelle, joka tunnisti käsialan miehensä käsialaksi. Kolmas TP oli Pyölin tavoin haavoittunut Ihantalassa sirpaleista, ilmeisesti suohon uponneen panssarivaunun ampumasta kranaatista. Henkilön tarkka haavoittumispaikka oli myös kertojan tiedossa, joten mahdollisesti se olisi yhdistettävissä pakin löytöpaikkaan, mikäli tarkka löytökonteksti vielä joskus selviää. Merkittävintä oli, että kolmas TP oli muistellut vaimolleen, että haavoittuessaan häneltä oli jäänyt Ihantalaan reppu ja "eväsrasia" (sähköpostitse 6.11.2016 saadut tiedonannot). Eväsrasia viittaa todennäköisesti ruokailupakkiin, mutta se voi myös olla jokin puhdetyönä tehty rasiakin tai muu astia. Joka tapauksessa on suuri houkutus yhdistää eväsrasia ja löytynyt esine toisiinsa. Pyölin tavoin myös tämä kolmas TP oli ahkera käsitöiden tekijä, joka valmisti satojen puutöiden ohella asemasodan aikana ainakin

alumiinikahvaisen veitsen ja hyvin koristeellisen tuohirasian (sähköpostitse 6.11.2016 saadut tiedonannot). Haavoittuminen löytyi kirjattuna myös III Pataljoonan vahvuusvihkosta, mutta epäselvän käsialan vuoksi⁶ olin aluksi luullut vihkoon kirjatun etunimen alkavan R-kirjaimella ja merkitsevän Raunoa (KA. T-7262/3). Maisteritason ihmiset tekevät virheitä jatkuvasti.

Kenelle kuului pakinkansi uusien tietojen valossa?

Valitettavasti, koska esineen löytökontekstin tiedot ovat hyvin väljät, ei sen sijaintipaikan perusteella voi päätellä esineen omistajaa. Esimerkiksi aiemmin mainitsemani Frans Toivo Perälän mainitaan kuolleen kranaatinheittimen tuliasemaan ilmapommin täysosumasta (KA. T-7262/3). Samoin liikkeenällepänsä kolme TP-nimistä oli sijoitettu III/JR 35:n kranaatinheitinjoukkueeseen (T-7261/4). Kranaatinheittimet olivat taistelussa asemoituna etulinjasta hieman taaemmas, joten mikäli pakinkantta ei ole löydetty aivan etulinjan poterosta, se voi merkitä esineen olleen muun kuin etulinjan jalkaväkitaistelijan hallussa. Asiaan liittyy luonnollisesti lukuisia tulkinnanmahdollisuuksia ja tulkin-taa vaikeuttavia tekijöitä, joista esimerkiksi jälkikäteen alueella tehdyt maansiirrot asemia kaivettaessa tai mahdollisesti vainajia kentälle haudattaessa ovat voineet siirtää esinettä. Varma tieto löytöpaikasta olisi ainakin voinut vahvistaa mahdollisuutta, että kolmas TP oli pakinkannen omistaja – tai sulkea hänet pois.

Kaiverrusten käsialaan liittyvät useat tunnistukset ovat erikoisia, mutta selitettävissä. Metalliin kaiverrettuna "käsiala" on poikkeavaa ja muistuttaa enemmän koulussa opittuja mallikirjaimia kuin paperille kirjoitettaessa syntyvää käsialaa. Ilmeisesti kaiverrettavat merkit on ensin huolella piirretty lyijykynällä tai kevyesti naarmuttamalla ja hitaasti tehtävä kaiver-rustyö on alkanut vasta tämän jälkeen.

Koska kaikki kolme mahdollista pakinkanteen kaivertaneen henkilön omaista omasta mielestään tunnistivat käsialan, ei siitä ilmeisesti voida tehdä varmoja johtopäätöksiä.

Kaikki kolme TP:tä ovat palvelleet yksikössä vuodesta 1941 tai 1942 asti, eli jokaisella on ollut aikaa ja tilaisuus tutustua alumiinin parissa työskentelyyn. Etenkin Tauno Porrassoja ajomiehenä on ollut hyvät mahdollisuudet puhdetöiden tekoon, sillä hevosmiesten käytössä on ollut kengityssepän työvälineet ja ahjo. Porrassojan sota-ajan valokuviissa on nähtävissä, että hänen komppaniansa eli 8./JR 35:n korsiissa on tehty monenlaisia puhdetöitä (kuva 9). Heli-tytär mainitsi myös, että Taunolla oli rintamalta tuotuna muistona metallisormus (Heli Porrassoja 1.11.2016). Alumiinin työstäminen on tosin helppoa ja työhön on riittänyt puukonkärki ja kamiinan lämpö. Teuvo Pyöli ja kolmas TP ovat

Kuva 9. JR 35:n korsi Poventsassa vuonna 1942 tai 1943. Tauno Porrassoja viides vasemmalta luettuna, pöydän takana keskellä. Huomaa takaseinällä "omalla paikalla" roikkuva ruokailupakki ja pöydällä käytössä olevat astiat. Seinällä roikkuvan pakin vasemmalla puolella "lohenpyrstötuppi". Kuva: Liedon museo.

olleet omaisten mukaan hyvin taitavia käsi-työläisiä, joten tällä ei päästä varmuuteen merkkien kaivertajasta. Pyölin puolesta puhuu se seikka, että hän on ilmeisesti ollut hautautuneena korsuun jossakin vaiheessa ja pakinkansikin on täytynyt kaivaa maan alta esille. Kolmas TP puolestaan kertoi vaimolleen "eväsasiasta", joka voi hyvinkin viitata hänen koristelemaansa ruokailupakkiin.

Kaikki kolme olivat mukana Ihan-talan taisteluista ja kaksi heistä haavoittui kranaatin sirpaleista. Pakki on ollut hyvin henkilökohtainen esine ja sitä on tuskin jätetty jälkeen muussa tapauksessa kuin äärimmäisessä kiireessä ja pakon alla. Osa pakin lävistäneen kranaatin sirpaleista on saattanut iskeä myös sen kantajaan ja on mahdollista, että pakinkansi on ollut omistajansa verestä märkä. Pakki on kuitenkin ollut maassa hyvin pitkään ja sitä on selvästi puhdistettu löytymisen jälkeen kaiverrettujen merkkien tutkimiseksi, joten mitään DNA-näytettä esineestä tuskin enää saa.

Pakinaa pakista

Kuten usein käy, arkeologin on opittava elämään lopullisesti vastaamattomien kysymysten kanssa. Vaikka esineen omistajan henkilöllisyyttä ei varmuudella saatukaan selville, oli tutkimuksesta paljon hyötyä. Vastaisuudessa ihmiset toivottavasti osaavat merkitä vastaavista löydöistä muistiin tarkat löytötiedot ja kääntyä asiantuntijoiden puoleen niiden taustojen tutkimiseksi. Arkeologille tällainen esinetutkimus tarjoaa hyvän tilaisuuden tutustua monipuolisesti erilaisiin kirjallisiin lähteisiin ja käyttää itse esinettä lähteenä. Tutkimus ei muistuta perinteistä arkeologiaa, mutta lähdekritiikin oppituntina ja erilaisten näkökulmien etsimisenä se on hyvää harjoitusta.

Liedon museo sai pakinkannen tutkimuksesta näkyvyyttä parissakin lehdessä,

kun Turun Sanomien artikkelivaihdon myötä myös Kaleva julkaisi jutun. Merkitävintä oli, että lukijat saivat tietoa museon kokoelmista. Tutkimuksen myötä museon kokoelmat karttuivat entisestään, sillä Heli Porrasoja antoi isänsä valokuvia, muistivihkon ja sotilaspassin digitoitavaksi museolle. Valokuvat ovat aikaisemmin julkaisemattomia ja niiden joukossa on muun muassa Poventsasta useita kuvia.

Vaikka varmaa tietoa esineen omistajasta ei olisikaan, on kuitenkin omaisille tärkeää, että uutta tietoa sukulaisen sotatiestä on mahdollista saada. Sotahistorioitsijoiden, sukututkijoiden ja historioitsijoiden ohelle myös arkeologit pystyvät täyttämään sotahistorian tyhjiä sivuja.

Bibliografia

Henkilökohtaiset tiedonannot

- NN. Sähköpostitse 6.11.2016 saadut tiedonannot. Viestit kirjoittajan hallussa.
 Porrasoja, Heli. Suullisesti 1.11.2016 saadut tiedonannot.
 Pyöli-Ripattila, Tarja. Puhelimitse saadut tiedonannot.
 Saurén, Harri. Puhelimitse 11.8.2016 ja sähköpostitse saadut tiedonannot.

Arkistolähteet

- Kansallisarkisto, Sörnäisten toimipiste (KA)
 T-7261/4. Jalkaväkirykmentti 35. Esikunta. Yleinen ja salainen kirjeenvaihto 1941–1941.
 T-7262/3. 17. Jalkaväkirykmentti 35. III Pataljoonan Esikunta. Miehistöluettelovihkot (1941–1944).
 T-7264/3. Jalkaväkirykmentti 35. Esikunnan komentotoimisto. Rykmentin päiväkäskyt 1941–1944.
 Lauri Nautelan kantakortti.

Painetut lähteet ja kirjallisuus

- Jermo, A. 1974. *Kun kansa eli kortilla: reportaasi lähimenneisyydestä*. Toinen painos. Otava, Helsinki.
 Kairinen, P. 1992. *JR 35:n sotatiellä 1941–1944*. Loimaan Kirjapaino Offset Oy, Loimaa.
 Kauhanen, R. Kenen oli kranaatin silpoma pakki? *Turun Sanomat* 9.10.2016.
 Laitinen, E. (toim.) 1999. *Velvollisuus, kunnia, tahto. Lietolaisten sota-aika 1939–1945*. Liedon sotaveteraanit, Lieto.
 Pipping, K. 1978. *Komppania pienoisyhteiskuntana. Sosiologisia havaintoja suomalaisesta rintamayksiköstä 1941–1944*. Otava, Helsinki.
 Pälsi, S. 1955. *Puukko*. Otava, Helsinki.
 Steffa, L. & Steffa, T. 1981. *Muisto Syväriltä: sota-ajan puhdetyöt*. Otava, Helsinki.
 Tuokko, K. 1995. 1. *Divisioona 1941–1944*. JR 56:n ja 60:n kilta, 1. divisioonan historiatoimikunta, Espoo.

Verkkolähteet

- Digitaaliarkisto. Sotapäiväkirjat
 <<http://digi.narc.fi/digi/>>
 Jalkaväkirykmentti 35. I pataljoona 1944–1944 (11715, 1.1.1944–4.11.1944)
 Jalkaväkirykmentti 35. III pataljoona 1944–1944 (26715, 1.1.1944–16.11.1944).
 Suomen sodissa 1939–1945 menehtyneet
 <<http://kronos.narc.fi/menehtyneet/>>
 Turun Sanomat, ts.fi.
 <<http://www.ts.fi/teemat/tiede/2865836/Kenen+oli+kranaatin+silpoma+pakki>>
 Veteraanitietoa Vakka-Suomesta. Lokalahden henkilömatrikkeli
 <http://www.veteraanitietoavakkasuomesta.fi/images/Lokalahti_henkilomatrikkelineti.pdf>

Kirjoittaja on konfliktiarkeologiaan erikoistunut filosofian maisteri (Turun yliopisto, arkeologia 2012, folkloristiikan arkistolinja 2014).
 rrikukauhanen@gmail.com

Loppuviitteet

- 1 Sijoitusluetteloihin tuli jonkin verran muutoksia, sillä miehiä sijoitettiin uudestaan erikoiskoulutuksen perusteella tai vapautettiin liikekannallepanossa palveluksesta terveydellisistä syistä.
- 2 Talvisodan aikainen Jalkaväkirykmentti 35 taisteli Laatokan pohjoispuolella Kollaalla. Sillä ei ole mitään tekemistä jatkosodan Jalkaväkirykmentti 35:n kanssa.
- 3 Rintamayksiköissä pyrittiin hyökkäysvaiheen päättyessä pitämään ainoastaan miehistöä ja aliupseereja, jotka olivat syntyneet vuonna 1912 tai tämän jälkeen. Aliupseereissa tosin joustettiin enemmän.
- 4 AK merkitsee mahdollisesti Autokomppaniaa.
- 5 Kyseessä oleva henkilö ei halua nimeään julkisuuteen ja korosti viestissään, että JR 35:ssä palvellut TP-niminen edesmennyt sukulainen oli luonteeltaan vaatimaton henkilö. Tästä syystä viitataan kyseessä olevaan JR 35:ssä palvelleeseen "kolmantena TP:nä" sekä lähteenä on 6.11.2016 sähköpostitse saadut tiedonannot.
- 6 Kirjurit ovat vaihdelleet. Näistä osa on kirjoittanut nimet tekstaten, osa kaunokirjoituksella.

Sonja Hukantaival

Rakennuskätköjen tutkimus osana ”kansanuskon arkeologiaa”

Lectio praecursoria, 12.11.2016

Usein me arkeologit olemme epävarmoja tutkimustemme yhteiskunnallisesta merkityksestä. Tämä johtuu toki enemmän omasta vaatimattomuudestamme kuin tällaisen merkityksen puuttumisesta.

Sain jokin aika sitten sähköpostiviestin, jossa oman tutkimukseni anti tavalliselle nykypäivän suomalaiselle tuli näkyviin. Minulle ennestään tuntemattoman köyliöläisen miehen viesti alkoi näin:

”Luin tänään huojentunein mielin Rakennuslehestä tutkimustasi käsitelleen artikkelin. Se selväjärkeisti useita 1907 rakennetun taloni korjauksissa esiin tulleita outouksia.”

Mies jatkoi kertomalla talonsa useista kätkölöydöistä, ja siitä, miten hän oli esimerkiksi talonsa kattotuolista lampaan kallon löytäessään ”peljästynt kunnolla tutkiessaan omissa aatoksissaan sivuvintin romuja, kun perimmäisestä nurkasta paljastui jatkoroikan valossa kattotuolin hirren alta tuijottava tyhjä silmäkuoppa.”

Viestinsä mies lopetti toteamalla odottavansa mielenkiinnolla väitöskirjaani, ja harkitsevansa sen jälkeen veisikö tuohikontillisen hevosenkenkiä takaisin perusmuurinsa viereen.

Väitöskirjani käsittelee rakennuksiin tarkoituksellisesti kätkettyjä esineitä.

Tällainen tapa jatkuu vielä nykypäivänäkin peruskiviseremonian muodossa, mutta voidaan sanoa, että perinteisessä muodossa tapa on hävinnyt 1900-luvun ensimmäisen puoliskon aikana. Siksi valitsin tutkimukseni ajallisen rajauksen loppupisteeksi vuoden 1950. Moni meistä saattaa hyvinkin asua talossa, johon on tehty perinteisiä kätköjä. Edellä mainittu viesti osoittaa, että tavan tunteminen lievittää löytöjen mahdollisesti aiheuttamaa hämmennystä.

Tutkimukseni aikarajauksen alku, noin vuosi 1200, on enemmän mielivaltainen, sillä se ei liity mihinkään havaittuun muutokseen itse kätköperinteessä. Muualla Skandinaviassa tutkimukset ovat osoittaneet, että rakennuksiin kätkettiin esineitä jo kivikaudelta lähtien. Suomessa esihistoriallisten rakennusjäänteiden löytyminen on harvinaista, joten tältä osin kuva on vielä epäselvä. Tutkimukseni osoittaa, että rakennuskätköperinne oli täällä tunnettu ainakin keskiajan alusta alkaen. Valitsin keskittyä tutkimuksessani nimenomaan Suomen historialliseen aikaan, sillä näin saisin arkeologisten löytöjen lisäksi monipuolisemman aineiston käyttöön.

Erityisesti runsas kansanperinneaineisto osoittautui työni kannalta tärkeäksi. Suomen maaseutukylissä kiersi 1800-luvun loppupuolella ja 1900-luvun alussa kansanperinteen kerääjiä haastattelemassa ihmisiä heidän tavoistaan ja uskomuksistaan. Tämän valtavan ponnistuksen tuloksena meillä on todella laajat ja hienot kansanperinnekoelmat arkistoissa.

Esimerkiksi Varsinais-Suomessa, entisessä Askaisten kunnassa¹, tunnettiin seuraavanlainen tapa:

Navetan tai tallin kynnyksen alla tai itse kynnyksessä on ennen pidetty pientä elohopeapulloa, sillä noita ei sellaisen kynnyksen yli pääse. (SKMT IV, 1: I, 256 §.)

Kansanperinneaineisto kertoo melko kattavasti Suomessa tunnetusta rakennuskätköperinteestä keruuajankohtanaan. Koska ihmiset ovat kertoneet kätkettävään esineen ja sen kätköpaikan lisäksi myös tavan merkityksistä, tämä aineisto mahdollistaa arkeologisten tulkintojen koetteluun. Arkeologillehan paljastuu parhaimmillaankin vain kätketty esine ja sen kätköpaikka.

Kansanperinne valottaa myös kätkötavan taustalla vaikuttanutta maailmankuvaa. Vielä sata vuotta sitten suomalaisten maailmankuva erosi nykyisestämme huomattavasti: Maailmassa vaikutti erilaisia tuonpuoleisia, eli tavallisessa arjessa näkymättömiä, voimia, joiden kanssa tuli tulla toimeen. Voimakasta negatiivisista tunteista saattoi seurata konkreettisia vahinkoja. Naapurikateudesta aiheutunut noituus uhkasi kotitalouden varallisuutta ja onnea. Tästä maailmankuvasta on alitajunnoissamme kaikuja jäljellä, minkä takia menneisyyden tutkimus on kuin laskisi nykyajan psykoanalyytikon sohvalle.

Rakennuksen rajoille, ja varsinkin kynnyksen alle, piilotetun voimallisen esineen uskottiin estävän pahojen vaikutusten pääsy sisään rakennukseen. Karjasuojat oli erityisen tärkeä suojella tällaisella kateellisen naapurin pahennusta estävällä kynnyskätköllä. Sen sijaan uunin alle kätketyn hevosenkallan uskottiin karkottavan talosta syöpäläiset. Raha taas voitiin panna nurkan alle uhriksi kodinhaltialle, joka huolehti kotitalouden onnesta.

Niitä maailmankuvan aineksia, jotka eivät sovi sen enempää mekanistisen maailmankuvan kuin valtauskonnonkaan muottiin, on tavattu kutsua kansanuskoksi. Käytännössä toki ihmiskokemus on kokonaisuus, josta eri osien rajaaminen erillisiksi yksiköiksi on aina keinotekoisia.

Kattavuudestaan huolimatta arkistoaineistot valottavat kansanuskon ilmiöitä vain aineettomasta näkökulmasta, kertomuksina ja muisteluina. Ihmiskokemuksen rikkaudesta jää aineellinen todellisuus tämän aineiston saavuttamattomiin.

Aineellisen kulttuurin näkökulma on arkeologian erityistaito. Kansanuskon ilmiöiden havaitseminen arkeologisesta yhteydestä on kuitenkin suhteellisen uutta. Arkeologisella kaivauksella kansanuskon merkkien tunnistaminen on usein haasteellista. Kätketyt esineet voivat olla pieniä, kuten rahat, tai maassa hajoavia, kuten eläinten luut. Esineet ovat myös tavallisesti varsin arkisia: veitsiä, kovasimia, tuluksia. Usein vain niiden erikoinen löytöpaikka kertoo esineiden erityisestä merkityksestä. Joskus tulkinta on helpompi tehdä, kuten silloin kun tuliskan perustuksesta löytyy suuren kotieläimen kallo. Sen sijaan seinänperustuksesta löytyvä yksittäinen kolikko on saattanut vierähtää sinne rakentajan taskusta vahingossakin.

Esineitä on kätketty rakennuksessa tiettyihin paikkoihin. Siksi kaivauksilla on syytä kiinnittää erityistä huomiota rakennuksen nurkkiin, tulisijarakenteisiin ja kynnyksiin. Kätköjä voi olla myös useita samassa rakennuksessa. Esimerkiksi Turussa Pinellan tontin kaivauksilla vuonna 2010 tutkitussa 1600-luvulle ajoittuvassa kellarikokonaisuudessa havaittiin useita kätköjä: portaikon pieleen oli muurattu raha, portaiden alle laitettu jäniksenkäpälä ja kaksi rahaa, kynnyksen alle sian torahammas ja nurkkaan halkaistu nautan kallo (kuva 1).

Arkeologia tuo kansanuskon tutkimukseen konkreettisten löytöjen lisäksi ajallisen ulottuvuuden. Kansanusko on ollut elävää perinnettä, ei paikalleen jämähtäneitä sääntöjä. Kätkölöydöt kertovat tavan ilmenemismuodoista tiettynä ajankohtana. Tulevaisuudessa, uusien löytöjen tultua päivänvaloon, on ehkä mahdollista nähdä laajempia ajallisia kehityssuuntia perinteen muodoissa.

Kansanuskon arkeologian haasteisiin kuuluu se, että taikoihin ja muihin rituaaleihin käytetyt esineet eivät välttämättä olleet ulkoisesti arkiesineistä poikkeavia. Esineiden erityinen, rituaalinen merkitys syntyi

Kuva 1. Turussa vuonna 2010 tutkitussa 1600-luvulle ajoituvassa kellarissa havaittiin useita kätköjä: portaiden alle oli laitettu jäniksenkäpälä ja kaksi rahaa (1), portaikon pieleen oli muurattu kolmas raha (2), kynnyksen alla oli sian torahammas (3) ja nurkassa halkaistu naudan kallo (4). (Kuva: S. Hukantaival.)

toiminnassa: Samaa veistä voitiin käyttää arkielämässä leivän leikkaamisen ja erityisemmässä tilanteessa taikojen tekemiseen. Kätköön päätyneet esineet toki jäivät rituaalikäyttöön, suojelemaan rakennusta pahanthahtoisilta aikeilta ja onnettomuuksilta.

Näen kansanuskon arkeologian merkityksen arkeologialle yleisemmin juuri siinä, että se auttaa meitä ymmärtämään, että menneisyydessä ihmiset kokivat aineellisen maailmansa hyvin eri tavalla kuin me nyt. Siinä missä me näemme vaikkapa kirveen tai ihan pelkän luonnonkiven, menneisyydessä on voitu nähdä aktiiviseen toimijuuteen pystyvä voimallinen esine.

Sammakkoarkku on esimerkki vähemmän arkisesta voimallisesta esineestä. Puusta veistettyjä pienoisruumisarkkuja, joiden sisällä on sammakko, on löytynyt useasta suomalaisesta kirkosta kätkeä lattiaan tai seinän sisään (kuva 2). Tämäkin erikoinen ilmiö kuvataan kansanperinneaineistossa. Kyseessä ei suinkaan ole rakkaan lemmikki-sammakon haudaus pyhään paikkaan, vaan huomattavasti karumpi merkitys.

Sammakkoarkkutaika tehtiin kun jonkin pahan onnettomuuden uskottiin olevan noituudella aiheutettu, mutta pahantahtoisen ihmisen henkilöllisyys oli tuntematon. Monimutkaisen rituaalin avulla noidan olemus

siirrettiin sammakkoon. Sammakon hautaamisesta kirkkoon tai kirkkomaalle aiheutui noidan kuolema. Tämän rituaalin uskottiin olevan sinänsä turvallinen, että se vaikutti ainoastaan syylliseen noitaan, syytön ei voinut vahingossa kärsiä. Sammakko tosin voisi olla eri mieltä.

Kirkko, virallisen uskonnon pyhänä paikana, ei ollut vieras kansanuskollekaan. Liian helposti voimme ajatella, että kristinuskon opetukset ja kansanusko ovat toisiaan pois-sulkevia. Kristinuskolla oli kuitenkin tärkeä osansa ihmisten maailmankuvassa, vaikka sen oppeja täydennettiin ihmisten omilla tulkinnoilla ja arkielämän haasteisiin liittyvillä rituaaleilla.

Kuopion alueella sammakkoarkkurituaaleja tehtiin vielä aivan 1900-luvun alussa. Nykyajan maailmankuvalla varustetun länsimaalaisen voi olla hyvin vaikea ymmärtää tämänkaltaisten tapojen logiikkaa. Taikojen syy-seuraussuhde on erilainen kuin mihin olemme totuneet. Ainakaan tietoisesti. Se, että maaginen ajattelutapa ei ole kuitenkaan mihinkään hävinnyt, käy ilmi, kun tutustuu vaikkapa mainonnan käyttämiin tehokeinoihin. Syy-seuraussuhde huulipunaa ostamisen ja auringonpaisteen välillä on ehkä jopa vaikeammin selitettävissä kuin perinteisten taikojen kausaliteetti. Sammakkoarkkutaikas-

Kuva 2. Turun tuomiokirkosta löytenyt miniatyyriarkku, jonka sisällä oli sammakko. (Kuva: S. Hukantaival.)

sa noidan kuolema aiheutui jäljittelemällä hautajaisia, joissa sammakko edusti noitaa. Tällä uskottiin olevan todellista vaikutusta maailmaan, aivan kuten vihaisilla ja kateellisilla ajatuksilla tai sanoilla. Ihan tuulesta temmattu jälkimmäinen uskomus ei toki ole: tiedämmehän, että riitaisat sosiaaliset suhteet aiheuttavat monenlaista stressiä.

Kansanuskon arkeologinen tutkimus ei ole irrallinen alansa, vaan osa suurempaa kokonaisuutta. Uskontoarkeologia on aikaisemmin pitkään ollut tutkimuksen marginaalissa ja joutunut perustelemaan olemassaoloaan. Syyt tähän ovat moninaiset, mutta ne voidaan yksinkertaistaa kahteen päätekijään: toisaalta uskonnon on ajateltu olevan vain ihmisen mielen sisäinen asia, ja siksi arkeologian saavuttamattomissa, ja toisaalta uskontoa on pidetty sopimattomana tai epäkiinnostavana tutkimuskohteena usein luonnontieteitä ihailleelle arkeologialle.

Silti kaikkein tunnetuimmat arkeologiset kohteet Egyptin pyramideista Stonehengen ovat nimenomaan uskonnon innoittamia monumentteja. Aivan viimeaikoja lukuun ottamatta suurimmat ihmisen rakennusponnistukset ovat liittyneet uskonnonharjoittamiseen. Uskonto ei siis rajoitu ihmisten mieliin, vaan se ilmenee aineellisesti monin tavoin.

Uskontoarkeologia on pikkuhiljaa vahvistunut ja nykyään tutkimuksia on jo runsaasti. Suomen arkeologiassa kehitys on kulkenut hiukan jälkijunassa, mutta täälläkin

aihepiiriin kuuluvia tutkimuksia on tekeillä yhä enemmän. Uskonnota ihmiselämän ilmiönä on tullut vakavasti otettava tutkimusaihe arkeologillekin.

Puhuttaessa uskonnosta ja kansanuskosta, on hyvä muistaa, että nämä sanat ovat suomenkielessä melko uusia keksintöjä. Sanan ”uskonto” keksi 1800-luvulla suomalaisuusmies Paavo Tikkanen (Itkonen 1990). Tätä ennen tunnettiin toki latinasta periytyvä ruotsinkielen ”religion”. Latinankielen sanaan ”religio” ei kuitenkaan liity uskomisen merkitys. Sen sijaan sanan taustalla on ihmisten kokoontuminen harjoittamaan perinteisiä menoja (Hoyt 1912). Yhteisöllisyys ja toiminta ovat siis uskomisen sijaan keskiössä. Tikkaaseen oli selvästikin vaikuttanut luterilainen perinne, jossa ihminen kelpaa Jumalalle kun hän uskoo.

Mitä sitten oikeastaan uskonto on? Nykyään helposti ajattelemme, että uskonto on jotain tavallisesta elämästä erotettua; jotain jolla ei juuri ole yhteyttä käytännön asioihin. Ennen maailmankuvan jakautumista mekanistiseen ja hengelliseen maailmaan, uskonto, sellaisena käsitteenä kuin me sen nyt tunnemme, oli tarpeeton sana. Kyse on siitä miten maailma on syntynyt, miten se rakentuu, miten se toimii ja miksi me olemme täällä tätä kaikkea ihmettelemässä.

Kyse on ihmiselämän aivan peruskysymyksistä. Kuten fyysikko David Bohm on asian ilmaissut, uskonto liittyy ihmiselämään kokonaisuutena:

[...] *religion is concerned primarily with the wholeness of life, as well as of the universe, of humanity, of the individual, and so on [...]* (Bohm 1985: 125).

Tämän ”maailmankokemuksen” väheksyminen ihmisyyden tutkimuksessa ei olisi-kaan helposti perusteltavissa. Mutta, jos uskonto voidaan määritellä näin laajasti, miksi ylipäättään puhua uskontoarkeologiasta? Olen itse käyttänyt tutkimuksessani rajatumpaa uskonnon määritelmää. Tässä sanalla viitataan niihin maailmankuvan osiin, joissa – mekani- nistisen maailmankuvan näkökulmasta – on jokin yliluonnollinen toimija, kuten jumala, haltiaolento tai noita. Näen asian niin, että arkeologiassa vielä toistaiseksi jätetään nämä, tieteen-tekijän maailmankuvalle epäsovinnai- set, osat liian helposti kokonaan tutkimuksen ulkopuolelle, jos niiden huomioimista ei erik- seen korosteta.

Rakennuskätköt selittyvät siinä maail- mankuvassa, jossa noituuden uhka oli todelli- nen, ja siltä suojautuminen oli elonjäämistaito. Noita saattoi olla kuka tahansa pahantahtoi- nen yhteisön jäsen, mies tai nainen. Onkin ilmeistä, että kätköt liittyvät erityisesti varal- lisuuserojen ja muiden jännitteiden aiheutta- maan sosiaaliseen paineeseen. Kätköissä on silti erilaisia merkityssisältöjä. Yhteistä niille on kuitenkin se, että ne liittyvät ihmisten ar- kisiin haasteisiin: syöpäläisten karkotukseen, terveyteen, onnettomuuksien torjuntaan, ih- missuhteisiin ja yleisesti onneen.

FT Sonja Hukantaival esitti väitöskirjansa *“For a witch cannot cross such a threshold!” Building concealment traditions in Finland c. 1200–1950* julkisesti tarkastettavaksi Tu- run yliopistossa lauantaina 12.11.2016. Vastaväittäjänä toimi dosentti Peter Carelli Lundin yliopistosta ja kustoksena professori Jussi-Pekka Taavitsainen Turun yliopistosta.

Väitöskirja on julkaistu sekä painettuna että sähköisenä:

Hukantaival, S. 2016. *“For a witch cannot cross such a threshold” – Building concealment traditions in Finland c. 1200–1950. Archaeologia Medii Aevi Finlandiae XXIII.* Suomen keskiajan arkeologian seura, Turku. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-67329-9-2>.

sonja.hukantaival@utu.fi

Bibliografia

- Bohm, D. 1985. Fragmentation and Wholeness in Religion and Science. *Zygon* 20 (2): 125.
- Hoyt, S. F. 1912. The Etymology of Religion. *Journal of the American Oriental Society* 32: 126–29.
- Itkonen, T. 1990. Toimivia välineitä. Paa- vo Tikkanen suomen kielen kehittäjä- nä. *Kielikello –kielenhuollon tiedotus- lehti*. <http://www.kielikello.fi/index.php?mid=2&pid=11&aid=823>.
- SKMT IV, 1. 1933. *Karjataikoja 1*. A. V. Ran- tasalo (toim.) Suomen Kansan Muinaisia Taikoja IV. SKS, Helsinki.

Loppuviite

- 1 Askainen kuuluu nykyään Maskuun ja Naantaliin.

Tanja Rönkkö

Tuhansia vuosia kulttuuria: Hamanaka 2. Arkeologisilla kaivauksilla Rebun-saarella, Hokkaidöllä, Japanissa.

Archaeological excavations at Hamanaka 2, Rebun Island, Hokkaidō, Japan

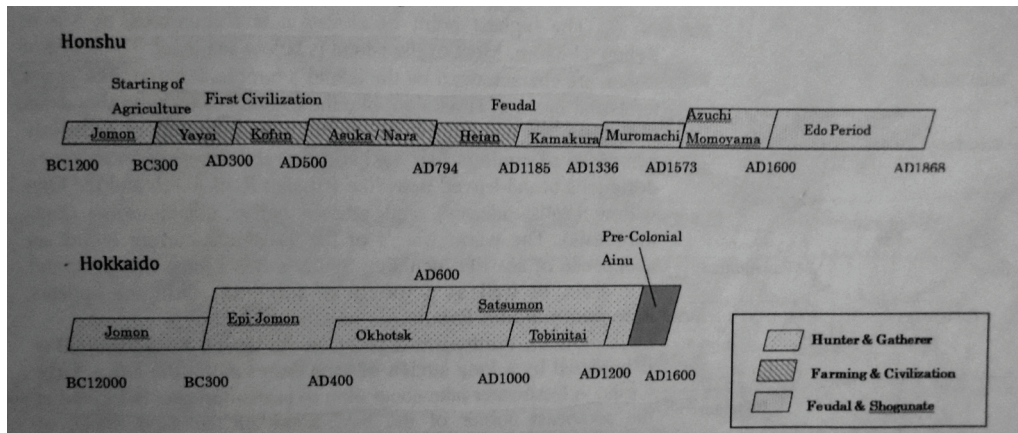
The site Hamanaka 2 in Rebun Island, Japan, is a Shell Midden with graves dating from the Jōmon Period to the Historical Ainu Period (1500 BC–1700 AD). It includes a remarkably high concentration of Okhotsk graves (400–900 AD). The site has attracted many archaeologists during decades, and numerous excavations have been carried out. Since 2011 an international group of archaeologists have been working on the so called Nakatani site in Hamanaka 2. The excavations continued in the summer 2016. In this article I review the history of the site as well as describe the excavations conducted in 2016.

Osallistuin elokuussa 2016 arkeologisille kaivauksille Japanissa (Kartta 1), Rebun-saarella Hamanakassa. Päädyin näille kaivauksille osittain sattuman kautta, kun kävin Helsingin yliopiston arkeologian laitoksella kuuntelemassa vierailevan professorin luentoa. Professori Hirofumi Kato Hokkaidōn yliopistosta esitelmöi yliopiston projektista ja kaivauksista Rebun-saarella. Kyseessä on kansainvälinen *Baikal Hokkaidō Archaeological Project* (BHAP), josta kerron myöhemmin lisää. Projektin tiimoilta Hamanakassa on aina vuodesta 2011 suoritettu joka kesä arkeologisia kaivauksia. Otin yhteyttä professori Katoon ja minulla oli onni päästä mukaan tähän projektiin. Kyseessä oli siis ensimmäinen kertani kaivauksilla Japanissa. Kokemus oli kerta kaikkiaan unohtumaton. Tänä vuonna myös kahdeksas *World Archaeological Conference* (WAC-8) pidettiin Japanissa, Kyōtossa (Kaner 2016: 88). Vuosi 2016 on Japanin arkeologian piirissä merkittävä, sillä täsmälleen sata vuotta sitten perustettiin ensimmäinen arkeologian laitos Kyōton Keisarikseen Yliopistoon (Miyamoto 2016: 11).

Koska kyseessä on Japani, jonka esihistorialliset ja historialliset vaiheet ovat länsimaalaiselle arkeologille usein hieman vieraita, esittelen alussa lyhyesti artikkelin kannalta keskeisimmät käsitteet. Paikan nimien yhteydessä käytän japanilaista Rōmaji-kirjoitusasua¹. Sen jälkeen kerron lähemmin BHAP-projektista ja sen tutkimuksista Rebun-saarella. Sitten kerron hieman Rebun-saaren historiasta ja arkeologisesta toiminnasta siellä. Viimeiseksi kerron tämän kesän kaivauksista. Valitettavasti suurin osa kaivausraporteista ja -tutkimuksista on japanin kielellä, jota en vielä hahlitse. Tästä johtuen joudun käyttämään tämän artikkelin lähteenä pitkälti minulle annettua englanninkielen käännöstä vuoden 2015 kaivausraportista. Lisäksi käytän lähteinäni minulle henkilökohtaisesti annettuja suullisia tiedonantoja ja sähköpostitse saamiani muihinpanoja kaivauksilta.

Hokkaidōn kulttuureista

Hokkaidōn saaren kulttuurihistoria eroaa selvästi Honshūn (kartassa 1 nimellä ”Main

Kuva 1. Honshūn ja Hokkaidōn kronologiat (Kato, H. & Naganuma, M. 2015).

land”) vastaavasta (Kuva 1). Sekä pohjoisilla että eteläisillä saarilla Japanissa on omin takeinen, Japanin ydinalueesta eroava kulttuurihistoria (Kato 2016: 25). Keskityn tässä artikkelissa esittelemään lyhyesti Rebun-saaren kannalta tärkeät kulttuurit, ja rajaan ne käsittämään Japanin pohjoisosia.

Jōmon-kulttuurin edustajat olivat metsästäjä-keräilijöitä, ja heidät tunnetaan varsinkin simpukoiden laajasta hyödyntämisestä. Kausi on jaettu viiteen eri ryhmään, käsittäen ensimmäisen Jōmon (14 000/8 000 [vaihtelee lähteen mukaan]– 4000 eaa., varhaisen Jōmon (4000–2500 eaa.), keskisen Jōmon (2500–1500 eaa.), myöhäisen Jōmon ja viimeisen Jōmon (1500–300 eaa.). (Kato 1987: 26–29, 32.) Hokkaidōn saarella, kuten myös Rebun-saarella viimeisen Jōmon jälkeen kausi jatkuu vielä Epi Jōmon-kulttuurina aina noin vuoteen 600 jaa. asti (kuva 1). Japanin kielen Jō (じょう) tarkoittaa köyttä, nuoraa tai narua. Nimi Jōmon juontaa juurensa aikakauden tyypillisestä keramiikasta, jossa koristelu tehtiin käytämällä nuoraa.

Okhotsk-kulttuuri saapui Sakhalin-saarelta (joka nykyisin kuuluu Venäjälle) tulleiden ihmisten mukana 400-luvulla jaa. He asettuivat asumaan Okhotskin meren rannalle, mutta levittäytyivät myös Japaninmeren rannalle.

Heidän kulttuurinsa oli hyvin merellinen; he metsästivät valaita, hylkeitä ja muita mereneläviä. He pitivät kotieläiminään koiraa ja sikaa. He kävivät myös kauppaa sekä Hokkaidōn että Honshūn asukkaiden kanssa. Okhotsk-kulttuuri ilmeisesti sulautui yhteen Satsumon-kulttuurin kanssa 700- ja 800-luvuilla jaa. ([Ei nimeä] 2016.)

Ainu-kulttuuriksi nimitetään aikakautta noin 1400-luvusta 1700-luvun alkuun, jolloin ainut asuttivat Hokkaidōa, pohjoista Tōhokua Honshūssa, Kuril-saaria (nykyisin Venäjää) ja Sakhalin-saarta. ([Ei nimeä] 1994: 3, 5.) Tuolloin he asuttivat myös Rebun-saarta, mutta nykyään saarella ei asu yhtäkään ainua (Kato 10.8.2016, suullinen tiedonanto.) Sana ”ainu” tarkoittaa ainujen kielellä ihmistä. Heidän alkuperästään on monta eri teoriaa ([Ei nimeä] 1994: 2–3), ja se on edelleen ajankohtainen tutkimusaihe (Kato 10.8.2016, suullinen tiedonanto). Ainujen kulttuurissa on viitteitä sekä Okhotsk-kulttuurista että Satsumon-kulttuurista ([Ei nimeä] 2016). He elivät lähinnä metsästäen, kalastaen ja keräillen, mutta harrastivat myös pienimuotoista viljelyä ([Ei nimeä] 1994: 12). Heidät on virallisesti tunnustettu alkupe räiskansaksi vuonna 2008 (Kato 2016: 23).

Kartta 1. Japani (PAT maps. IanMacky.net). Japani koostuu neljästä pääsaaresta, jotka ovat Honshū, Hokkaidō, Shikoku ja Kyūshū sekä tuhansista pienemmistä saarista (Hall 1993:6). Rebun-saari sijaitsee tässä Hokkaidōn pohjoisen osan tuntumassa.

Kartta 2. Rebun-saari. Hamanaka 2-kohde on merkitty karttaan punaisella tekstillä. (Kuvan nut: Tanja Rönkkö.)

Baikal Hokkaidō Archaeological Project

Baikal Hokkaidō Archaeological Project (BHAP) on Kanadan Albertan yliopiston johtama kansainvälinen tutkimusprojekti, jossa tutkitaan keski-Holoseenin metsästäjä-keräilijäyhteisöjä kahdessa eri kohteessa: Baikal-järven ympäristössä Siperiassa ja Hokkaidöllä, Japanissa. Projektin johtajana toimii professori Andrzej Weber Kanadan Albertan yliopistosta, Antropologian laitoksesta. ([Ei nimeä] 2012.)

Mukana tässä projektissa on eri alojen asiantuntijoita niin arkeologian, kansatieteen, fyysisen kemian ja fysiikan, molekyylibiologian kuin osteologiankin aloilta. ([Ei nimeä] 2012.) Projektin tiimoilta Rebun-saarella Japanissa on vuodesta 2011 lähtien suoritettu joka kesä kaivauksia. Ilmeisesti projektissa on tapahtumassa muutoksia, joten tämän vuoden kaivaukset Rebun-saarella järjesti Hokkaidōn yliopisto.

Hokkaidōn yliopistosta projektissa on mukana muun muassa professori Hirofumi Kato, joka toimii myös apulaisprofessorina *The Center for Ainu and Indigenous Studies* -keskuksessa. Yhtenä tutkimuksen aiheena Rebun-saarella onkin kysymys ainujen kulttuurin alkuperästä (Kato 10.8.2016, suullinen tiedonanto).

Rebun-saaren historiaa

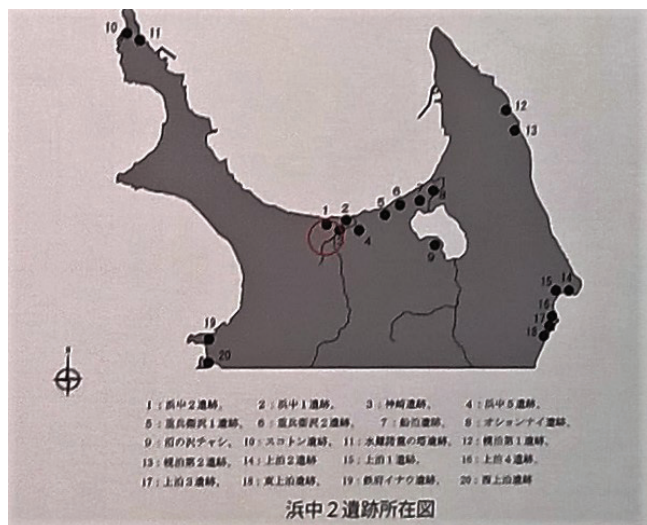
Rebun-saari (kartta 2) sijaitsee Japaninmerellä 50 kilometriä luoteeseen Hokkaidōn saarelta. Sinne pääsee Hokkaidōn pohjoisimman kaupungin, Wakkanain, kautta lautalla. Saaren nimi on peräisin ainujen kielestä ”Repun shiri”, joka tarkoittaa saarta avoimella merellä. Saari on 28,5 kilometriä pitkä ja 7,9 kilometriä leveä. Sen korkein kohta on Rebun-vuori, joka kohoaa 490 metrin korkeuteen. Saaren pohjoispuolella sijaitsee Kushu-niminen järvi, joka on melko lähellä itse kaivausalueutta. (Kato & Naganuma 2015.)

Saaren elämistää luonnehtii sen syrjäinen sijainti, jonka takia saarella ei

esimerkiksi esiinny suuria maaeläimiä. Tsushiman lämpimät virtaukset houkuttelevat lähistölle erilaisia merieläimiä. (Kato & Naganuma 2015.) Sekä Rebun- että naapurinsa Rishiri-saari ovat tunnettuja lähinnä kauniista luonnostaan ja kukkaloistostaan (esim. Jussila 2015: 324). Harva tietää, että Rebun-saarella on yhteensä 40 arkeologista kohdetta (Kato & Naganuma 2015), tosin osa kohteista on tuhoutunut rakennustöiden ym. takia (Gomes 5.8.2016, suullinen tiedonanto). Suurin osa näistä kohteista sijaitsee saaren itäpuolella. Itse kaivausalue Hamanaka 2 sijaitsee saaren pohjoispuolella, Funadomari-lahden tuntumassa (ks. kartta 2).

Lisäksi samanikäiset kohteet ovat keskittyneet saarella samoihin paikkoihin: Okhotsk-kulttuurin löytöpaikat sijaitsevat Kafukan lähistöllä, kun taas Jōmon-kulttuurin löytöpaikat ovat keskittyneet Uedomariin (ks. kartta 2). Kuitenkin itse Hamanaka on, kuten Funadomariakin, moniperiodinen. Hamanaka 2:ssa kulttuurikerrokset ulottuvat aina historiallisesta Ainu-kulttuurikerroksesta (1400–1700-luvun alku) varhaiseen Jōmon-kulttuurikerrokseen (300 eaa. alkaen) asti, täten kattaen muutaman tuhatta vuotta. Lisäksi Hamanakan alueella ihmisen luut ovat säilyneet yllättävän hyvin, ja varsinkin Hamanaka 1-kohdetta luonnehtivat lukuisat hautaryppäät (Kato & Naganuma 2015).

Funadomari (kartta 3) on laajalti tunnettu arkeologinen kohde (kartassa merkitty numerolla 7). Se on todettu tärkeäksi paikaksi tutkittaessa vaihtokauppaa ja kaupankäyntiä pohjoisen Japanin kanssa. (Kato & Naganuma 2015.) Sekä Hamanaka 1 (kartassa merkitty numerolla 2) että Hamanaka 2 (kartassa numerolla 1) sijaitsevat hiekkadyynillä noin kilometrin päässä Funadomarin kohteesta ([Ei nimeä] 2012). Lisäksi alueella sijaitsee muitakin arkeologisia kohteita, kuten Hamanaka 5 (numerolla 4), Oshonnai (numerolla 8) sekä Sukoton (numerolla 10).

Kartta 3. Funadomari-lahden arkeologiset kohteet (Kato & Naganuma 2013).

Kartta 4. Hamanaka 2-kohteessa suoritettut kaivaukset (Kato & Naganuma 2014).

Hamanaka 2

Ensimmäinen virallinen kaivaus Hamanakan alueella suoritettiin vuonna 1949. Koska kylä on kehittynyt vuosien varrella, on rakennustöiden alta jouduttu suorittamaan lukuisia arkeologisia kaivauksia. (Kato & Naganuma 2015.) Luultavasti nykyinen asutus on rakennettu täsmälleen aikaisemman päälle. Tämä ei sinänsä ole mikään ihme, sillä Japanissa suurin osa pinta-alasta on vuoristoista

ja täten asutukselle kelvotonta. Siksi samoilla asuinalueilla on asuttu parhaimmillaan vuosituhansia (Hall 1993: 6).

Hamanaka 2-kohteessa on suoritettu paljon kaivauksia (kartta 4). Kerron seuraavassa lyhyesti varhaisimmasta kaivauksista kohteessa ja myös niiden tuloksista. Kaivauksilla vuosina 1990–1992 on kaivettu lähinnä Ainu-kulttuurikerroksesta Epi Jōmon-kulttuurikerrokseen asti. Vuosina 1994–1997 päästiin jo myöhäisen Jōmon

kulttuurikerroksiin. Tosin kaikkia kulttuurikerroksia ei ole voitu varmentaa. Kanzaki Wenaipo-kaivausalue ajoittuu Jōmon-kaudelle. Tutkijat ovat arvelleet, että tällä paikalla ja Hamanakalla olisi jonkinlainen yhteys. (Kato & Naganuma 2014; 2015.)

Hamanakassa vanhimmat keramiikkalöydöt ajoittuvat myöhäiseen Jōmon-kauteen. Samalta aikakaudelta on löydetty myös tulisijan jäänteitä. Eläinten luut – kuten japaninmerileijonan, hylkeen, mursun ja lokin luut – viittaavat paikan kausiluonteiseen käyttöön. Tällöin paikka oli käytössä lähinnä kesäisin. (Kato & Naganuma 2015.)

Epi-Jōmon-kulttuurikerroksista taas on löydetty keramiikkaa, kivityökaluja, eläinten – kuten albatrossin ja koiran – luita. Suuret määrät Abaloni-simpukan kuoria viittaa vahvasti siihen, että paikalla olisi tuolloin toiminut Abaloni-simpukkasavattamo. (Kato & Naganuma 2015.)

Okhotsk-kulttuurin löydöt eroavat huomattavasti edellä mainituista Jōmon-kulttuurin löydöistä. Okhotsk-kulttuurikerroksesta on löydetty paljon asuinpaikkojen jäänteitä ja hautoja. Myös hyödynnettyjen eläinten lajit eroavat edellisistä kulttuurikerroksista. Tällöin hyödynnettiin muun muassa turkishylkeitä ja valaita. Myös monien lintujen ja kalojen luita, samoin kuin koirien ja sikojen luita, on löydetty runsaasti kulttuurikerroksesta. (Kato & Naganuma 2015.) Hamanakasta on Okhotsk-kulttuurin hautoja löydetty enemmän kuin muualta saarelta ([Ei nimeä] 2012).

Jōmon-kulttuurin kaudella asukkaiden yhteydet suuntautuivat Japaninmerelle, Hokkaidōn eteläisille ja keskisille alueille, kun taas Okhotsk-kulttuurin kaudella ne suuntautuivat Okhotsk-merelle, Sakhaliniin ja itäiselle Hokkaidōlle (Iwanami 12.8.2016, suullinen tiedonanto).

Kesän 2016 kaivausalue on merkitty karttaan 4 kirjaimella A eli Nakatani, jota ensimmäisen kerran kaivettiin jo vuonna 2011. Vuonna 2013 siihen palattiin, ja siitä lähtien kaivausalue on ollut sama. (Kato & Naganuma 2014.) Kaivausaluetta on toki laajennettu tarvittaessa. Vuoden 1992 kaivaukskertomuksessa alueesta oli nykyisen, Nakatanin, kai-

vausalueen lähellä muutaman metrin päähän karttaan merkittynä rakennus, joka sittemmin on hävinnyt kartoista (山内1992: karttaliite).

Ainu-kulttuurikerroksesta on löydetty suuri tunkio, joka kertoo Abaloni-simpukan laajamittaisesta hyödyntämisestä. Tämä kulttuurikerros on ollut hyvin lähellä pintakerrosta (Iwanami, 12.8.2016, suullinen tiedonanto).

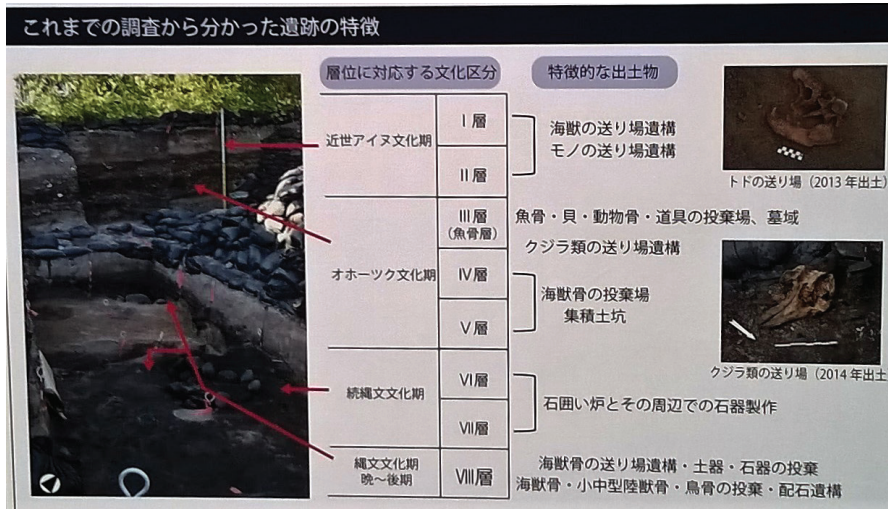
Kesän 2016 kaivaukset

Ensimmäinen kosketukseni Rebun-saaresta oli rauhallinen lauttamatka Kafukan kaupunkiin, jossa lauttaterminaali sijaitsee. Sieltä ajoimme saaren pohjoisosaan, jossa majapaikkamme sijaitsi. Se oli lyhyen ajomatkan päässä itse kaivausalueesta. Kaivaukset pidettiin 1.–21.8.2016.

Tämän kesän kaivauksilla oli paljon opiskelijoita, joista suurin osa oli Hokkaidōn yliopistosta. Japanilaiset opiskelijat olivat saapuneet saarelle lähinnä kielivaihdon vuoksi. Me ulkomaalaiset olimme pääosin Yhdysvalloista, Kanadasta tai Englannista, mutta myös Venäjältä oli muutama opiskelija. Ryhmä jatko-opiskelijoita vastasi jälkitöistä laboratorioissa sekä muutamat jatko-opiskelijat toimivat kaivausapulaisina. Itse työskentelin laboratorioissa jälkitöiden parissa. Minun lisäksi projektissa on mukana vain yksi suomalainen, jatko-opiskelija Ari Junno.

Koska kaivauksilla oli paljon osallistujia, meidät jaettiin kolmeen ryhmään, jotka vuorottelivat kolmen eri kohteen parissa. Kun yksi ryhmä oli kaivauksilla päivän, toinen ryhmä oli sillä aikaa laboratorioissa tekemässä jälkitöitä ja kolmas museokierroksella Kafukan kaupungissa saaren eteläosassa. Täten jokainen sai tehdä kaikkea.

Tänä kesänä jatkoimme siitä, mihin viime vuonna oli jääty. Aikaa tosin oli vähemmän kuin yleensä; vain kolme viikkoa, joista niistäkin kului osa hiekkasäkkien poistamiseen ja takaisin laittamiseen. Lisäksi muutama päivä meni siivoamiseen ja luentoihin, joten todellisia kaivauspäiviä kertyi vain

Kuva 2. Profilikartta (Kuvannut: Tanja Rönkkö). Kaivausalueen kulttuurikerrokset. Kerrokset I ja II ajoittuvat Ainu-kulttuuriin, kerros III, IV ja V ajoittuvat Okhotsk-kulttuuriin. Kerrokset VI ja VII ajoittuvat Epi Jomon-kulttuuriin.

kahden viikon verran. Kaivauksen johtajana toimi professori Weber. Hänen apulaisinaan toimivat muun muassa jatko-opiskelijat Ren Iwanami ja Yu Hirasawa Hokkaidōn yliopistosta.

Tänä kesänä kaivoimme lähinnä kerroksia 3 (Okhotsk-kulttuuri) ja 7–9 (Epi Jōmon-viimeinen Jōmon) (kuva 2). Kaivausaluetta oli laajennettu vähitellen, joten esimerkiksi viereisillä ruuduilla saatettiin kaivaa täysin eri kerroksia. Lisäksi kerros 3 (Okhotsk-raakkutunkio) oli täynnä kalan luita ja simpukan kuoria (Abaloni), joten kaivaminen siinä kulttuurikerroksessa oli hitaampaa.

Sää kaivausalueella oli yleensä joko pilvinen tai aurinkoinen. Vain yhtenä iltapäivänä kaivaukset piti keskeyttää sateen takia. Mittauslaitteena toimi teodoliitti, jolla oli jo aikaisempina vuosina mitattu kiintopisteitä.

Kaivausalue jaettiin osiin, joista suurin yksikkö oli 4 x 4 metrin ja pienin yksikkö oli 1 x 1 metrin laajuinen. Jokaisella alueella ja ruudulla oli oma, jo aikaisempina vuosina annettu tunnuksensa. Kaivoimme tasoisia, mutta mitään selkeää tai rajattua tasoa ei ollut määritetty. Jokainen kulttuurikerros dokumentoitiin ja mitattiin huolellisesti. Kaivauk-

silta otettiin ainakin muutama maanäyte ja edellä mainitusta tulisijasta otettiin radiohiili ajoitus. Lisäksi Ari Junno otti keramiikkaa tutkimuksiaan (jäännösanalyysi) varten.

Alueella B02 kaivettiin kerroksesta 4 tuli vastaan tummempi kulttuurikerros, jossa oli muun muassa kuoppa ja hiilikeskittymä ruudussa B02–b4. Alueella A03 kaivettiin pääosin kerroksia 7–9 ja niistä löytyi lähinnä keramiikkaa myöhäiseltä Jōmon-kaudelta, eläinten luita, iskoksia ja ytimiä. Ruudussa A03–c4 tuli kerroksessa 8 vastaan tulisija, jonka esiin kaivaminen jäi kesken ajan loppumisen takia. B03–C03-alueilla taas kaivettiin kerroksia 8 ja 9. Tästä alueesta tuli vain hyvin vähän löytöjä. (Iwanami, 29.8.2016: liite.) Kaivausalue jätettiin näihin tasoihin (kuva 3), ja ne peitettiin hiekkasäkeillä odotamaan ensi vuoden kaivauksia.

Jälkityöt tehtiin kaivausten lomassa – välillä melkoisella kiireellä ajan puutteen vuoksi. Laboratorionamme toimi vanha, jo hylätty, koulurakennus. Löytöjä kaivauksilta kertyi todella paljon. Suurimmat löytöryhmät olivat eläinten luut (joista monissa oli teuras- ym. jälkiä) – joukossa myös koiran luita –, Abaloni, keramiikka (suurin osa ajoit-

tui Okhotsk-kulttuurin kauteen), iskokset ja muutama ydin. Kerroksesta 3 tuli eniten Abaloni-simpukan kuoria ja myös keramiikkaa. Löydöt jaettiin kahteen ryhmään, ns. tavallisiin löytöihin ja erikoislöytöihin, joihin laskettiin kuuluviksi muun muassa koristeltu keramiikka; eläinten luut, joissa oli merkkejä ihmistoiminnasta; ytimet ja esineiden katkelmat. Kaivausten jälkeen löydöt siirrettiin Hokkaidön yliopiston tiloihin, missä niitä voidaan tutkia tarkemmin. Kaivaukset jatkuvat taas ensi vuonna.

Olihan Rebun-saarella toki muutaakin kuin kaivaukset: vapaa-aikanamme tutkimme saarta ja vietimme aikaa sekä keskenämme että paikallisten asukkaiden kanssa. Saarella olomme aikana järjestettiin jopa festivaalitkin. Jos minulta kysytään mikä oli parasta, niin vastaukseni olisi: kaikki. Onhan sentään kyseessä Japani – nousevan auringon maa. Se jäi kyllä mieleen, kun kyläläiset järjestivät meille ulkomaalaisille kulttuuripäivän, jolloin saimme kokeilla kendoa (japanilainen taistelulaji), taitella origameja, tehdä dorayakeja (eräänlainen japanilainen pannukakku) ja leikkiä paikallisten lasten kanssa. Yleisesti aika kului todella nopeasti ja kaikki tuntuivat viihtyvän hyvin.

Olen kuullut jokaiselta, joka on Japanissa käynyt, että kaippaa sinne uudestaan. Nyt voin itsekin sen sanoa: kaipaamaan Japaniin yhä uudestaan.

Bibliografia

Henkilökohtaiset tiedonannot

- Gomes, Amanda, jatko-opiskelija University College London, 5.8.2016.
 Iwanami, Ren, jatko-opiskelija, Hokkaidön yliopisto, 12.8.2016.
 Iwanami, Ren, jatko-opiskelija, Hokkaidön yliopisto. Request of questionnaire. Liite.ar.ar.ren@gmail.com. Sähköpostiviesti kirjoittajalle. 29.8.2016.
 Kato, Hirofumi, professori, Hokkaidön yliopisto. 10.8.2016.

Painamattomat lähteet

- Kato, H. 2016. Indigenous Peoples (Ainu) Issues and Japanese Archaeology. *WAC-8 Proceedings of Public Lectures: 23–25*. WAC-8 Kyōto Local Organizing Committee.
 Kato, H. & Naganuma, M. 2015. Hamanaka 2 site Excavation Information Packet (englanniksi). Käännös pamfletti. Hokkaidön yliopisto/ Center for Ainu & Indigenous Studies.
 Kato, H. & Naganuma, M. 2014. Preliminary Archaeological Field Report of Excavation at Hamanaka 2 Site, Rebun Island, Hokkaidō, Japan (japaniksi). Kaivauskertomus. Hokkaidön yliopisto/ Center for Ainu & Indigenous Studies.
 Kato, H. & Naganuma, M. 2013. Preliminary Archaeological Field Report of Excava-

Kuva 3. Kaivausalue lännestä päin kuvattuna. Kuva on otettu päivää ennen hiekkasäkkien takaisin laittoa. Kuvaaja: Tanja Rönkkö.

tion at Hamanaka 2 Site, Rebun Island, Hokkaidō, Japan (japaniksi). Kaivauskertomus. Hokkaidōn yliopisto/ Center for Ainu & Indigenous Studies.

Miyamoto, K. 2016. The Beginnings of Modern Archaeology in Japan and Japanese Archaeology before World War II. *WAC-8 Proceedings of Public Lectures*: 10–14. WAC-8 Kyōto Local Organizing Committee.

akarenga-h.jp/en/Hokkaidō/jomon/j-05/>(Luettu 4.10.2016).

[Ei nimeä] 2012. *Baikal-Hokkaidō Archaeological Project*. [Www-dokumentti]. <bhap.art-srn.ualberta.ca/about>(Luettu 27.9.2016).

Kirjallisuus

山内利雄 1992. *Archaeological Investigation in Hamanaka II, Island of Rebun, Hokkaidō*. (Japaniksi)

[Ei nimeä] 1994. *Ainu History and Culture*. The Ainu Museum, Hokkaidō, Japan.

Hall, J. W. 1993. *Japan from Prehistory to Modern Times*. Charles E. Tuttle Company, Tokyo.

Jussila, T. 2015. *Japani Passi*. Kanki Press oy, Helsinki.

Kaner, S. 2016. Editorial. *Japanese Journal of Archaeology* 3 (2): 87–88.

Kato, S. 1987. The Jōmon Culture. *Recent Archaeological Discoveries in Japan*: 24–36. The Centre for East Asian Cultural Studies, Tokyo.

Okura, J.; Saarimaa, S. & Virtanen, M. 2014. *Matkalle mukaan. Suomi-japani-suomisanakirja*. Gummerus Oy, Latvia.

Tanja Rönkkö

Kirjoittaja on arkeologi (FM) ja kiinnostunut Japanista.

tanja.ronkko@luukku.com

Loppuviite

- 1 Japanin kielessä käytetään kolmea eri merkkijärjestelmää: Hirakana, Katakana ja Kanji. Koska nämä eroavat huomattavasti länsimaalaisista aakkosista, aloitetaan japaninkielen opiskelu yleensä Rōmaji-kirjoitusjärjestelmällä. (Hashi 2012.) Se on japania länsimaalaisilla aakkosilla kirjoitettuna. Käytössä on monta eri variaatiota, mutta yleisin on Hepburn-järjestelmä. (Dunning 2007.) Tässä artikkelissa se lähinnä tarkoittaa, että muun muassa pitkän oo/[ou]-vokaali on korvattu ō-kirjaimella. Japanin kielen äänteet ovat hyvin samankaltaisia kuin suomen kielen äänteet (Okura et al. [toim.] 2014), mutta esim. j-kirjain lausutaan kuten nimessä John ja y-kirjain taas lausutaan j-kirjaimena; eli nimi Yuna lausutaankin ”juna”.

Elektroniset lähteet

Dunning, B. G. 18.7. 2007. *James Hepburn 1832's influence lives on in Japan*. [Www-dokumentti].< http://www.princeton.edu/paw/web_exclusives/plus/plus_071807hepburn.html> (Luettu 27.10.2016).

Hashi 2012. *How Romaji can ruin your day. Maybe you should learn actual Japanese?* [Www-dokumentti].<<https://www.tofugu.com/japanese/romaji/>>(Luettu 27.10.2016).

[Ei nimeä] 2016. Encounter between Cultures from the North and the South-Okhotsk Culture and Satsumon Culture. *AKA-RENGA Portal Site of Hokkaidō's History and Culture*. [Www-dokumentti].<Www.

Erkki Lyytikäinen

Ajanlaskun alun jälkeen, aaj.

Kielelliset kaavat ja muotit – kuten muutkin kaavat ja muotit – istuvat meidän kielenkäytäjien päässä harvinaisen sitkeästi, vaikka ne selvästi olisivat virheellisiä tai turhanaikaisia. Havainnollistan tätä pienellä ajanlaskun ilmaistamiseen liittyvällä esimerkillä.

Länsimaisessa kulttuurissa Kristuksen syntymä on se merkkitapahtuma, johon ajan kulkua on tapana verrata. Menneisyyttä koskevassa kirjoittelussa, miksei puheessakin, ajankohdan määritteisiin liittyy ilmaus *ennen Kristusta*, lyhennettynä *eKr.*, tai *jälkeen Kristuksen*, lyhennettynä *jKr.* Viime vuosikymmenien kansainvälistymisen ja kulttuurien sekoittumisen paineissa on herätty huomaamaan, että yhteen uskontoon ja sen ilmiöihin sitoutuva ajanmääritys on monikulttuurisessa maailmassa sopimaton, jopa röyhkeä. Ajankulun laskentatapaa ei kuitenkaan ole muutettu, siihen viittaaminen on vain muutettu puolueettomamman kuuloiseksi: *ennen ajanlaskun alkua* ja *ajanlaskun alun jälkeen*. Ajanlaskun alku on toki edelleen tuo myyttinen tapahtuma, mutta uusi viittaus on hienovaraisempi.

En ole muistaakseni itse ennen tätä vuotta käyttänyt uutta viittaustapaa, mutta eräässä kirjoituksessani päätin siirtyä siihen. Koska en ollut aivan varma, miten ja montaako pistettä käyttäen lyhenteet merkitään, tarkistin asian Kielitoimiston ohjepankista. Siellä opastetaan näin: *aaa. = ennen ajan-*

laskun alkua, jaa. = jälkeen ajanlaskun alun. Lyhenteiden merkintä on siis vanhan merkintätavan mukainen.

Ilmaus *jälkeen ajanlaskun alun* on käsittääkseni virheellinen, lähes kielenvastainen. Sana *jälkeen* on postpositio, se sijoittuu aina genetiivitäydennyksensä jälkeen, ei sen eteen, se ei siis ole prepositio. On toki mahdollista, ymmärrettävääkin sanoa *jälkeen sateen*, mutta ei se ole luontevaa kieltä, siinä on jokin tyylivivahde. Runoudessa sitä näkee, iskelmärunoudessakin.

Ilmaus *jälkeen Kristuksen* on syntynyt vanhan kirjasuomen aikana ruotsin esikuvan *efter Kristus* mukaisesti. Ruotsin *efter* on aina prepositio, joten ruotsinkielinen sanonta on ihan korrekti. Tuohon aikaan ei ollut Kielitoimistoa eikä muutakaan kielenhuoltoelintä valvomassa suomen kielen etua, suomentajilla oli tärkeämpääkin tekemistä, termit lainattiin ruotsista sellaisinaan. Virheelinen *jälkeen Kristuksen* vakiintui kirjakieleen.

Vakiintunutta sanontaa ei tietenkään ollut järkevää ruveta korjailemaan sitten, kun suomen kielenhuolto oli täydessä toiminnassa. Totta puhuen hiukan ihmettelen, etteivät 1900-luvun alun oikeakielisyysmiehet puutuneet *jälkeen Kristuksen* -ilmaisun virheelisyyteen. Svetisismit eli ruotsinmukaisuudet olivat tuohon aikaan kielenhuollon erityinen silmätikku. Ehkä kuuminta intoa hillitsi aiheen jonkinasteinen sakraalisuus.

Kun termi joskus 1980-luvulla vaihdettiin, olisi ollut historiallinen tilaisuus saat-
taa se myös kielen kannalta korrektiin asuun.
Voisin kuvitella, että muutoksen alullepani-
joina ovat olleet historian ja muun mennei-
syyden tutkijat, jotka noita ajanmääritteitä
joutuvat eniten käyttämään. Heille on riit-
tänyt uskontopohjaisen viitteen neutraalis-
taminen, kieleen sopivuutta ei ole ajateltu.
Ehkäpä maallikko ei edes huomaa vuosisadat
käytössä olleessa sanajärjestyksessä mitään
vikaa. Kielenhuolto on sitten ottanut uuden
termin vastaan jo valmiiksi vakiintuneena.

Kielikello 4/1998 mainitsee aiheen
lyhyesti asiakkaiden kysymyksen pohjalta.
Lehti toteaa, että lyhenteet ovat *aaj.* ja *jaa.*
Piste. Kielenhuolto ei ole tuolloin eikä sen
koomminkaan kyseenalaistanut *jälkeen ajan-*
laskun alun -sanonnan sanajärjestystä.

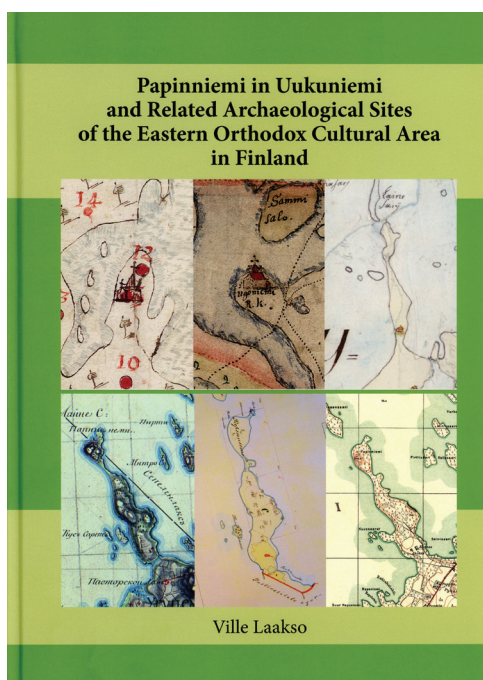
Tähän on tultu. Inhimillinen kult-
tuuri muuttuu hitaasti, vanhan päälle raken-
taen. Kun polttomootorilla varustettu auto
syntyi, sen kori säilytti pitkään diligenssin
muodon. Se oli tuttu ja turvallinen. Samoin
näyttää käyneen ajanmääritekysymyksessä.
Sanat vaihtuvat, rakenteet pysyvät.

Olisi kuitenkin toivottavaa, että
Kielitoimisto tai peräti suomen kielen lau-
takunta tutkisi asiaa. Asia on pieni mutta sen
merkitys on suuri. Emmehän tiedä, kuinka
monta vuosituhatta joudumme tätä uutta
ajanmääritettä ja lyhennettä käyttämään.
Miksi sekoittaa aina uusien ja uusien suku-
polvien kielikorvaa?

Erkki Lyytikäinen
Kirjoittaja on eläkkeellä Helsingin yliopiston
suomen kielen laitoksen amanuenssin toi-
mesta. Puheenvuoro perustuu Kielikellossa
3/2016 ilmestyneeseen kirjoitukseen.

Markus Hiekkanen

Bysantin uskonperinteen arkeologinen kulttuuri Suomessa hahmottuu

Ville Laakso, 2014. *Papinniemi in Uukuniemi and Related Archaeological Sites of the Eastern Orthodox Cultural Area in Finland. Archaeologia Medii Aevii Finlandiae XIX. Turku: Suomen keskiajan arkeologian seura, Sällskapet för medeltidsarkeologi i Finland.*

Suomen arkeologian historiassa, sen kristilliseen aikaan kohdistuvassa osassa, on alusta lähtien ollut vallitsevana kohteena läntinen usko. Tämä puolestaan valtaosin on tarkoittanut katolisen kirkon ja uskon jälkien etsimistä, järjestämistä ja tulkintaa sen 1500-luvulla täällä muodostuneen ja vallitsevaksi tulleen seuraajan luterilaisuuden jäädessä lapsipuolen asemaan. Sen sijaan ortodoksinen kristillisen maailman uskon-suunta (tai sen eri suunnat) on ollut mitätöntä riippumatta siitä, onko ajanjaksona keskiaika tai uusi aika.*

Ei niin, että tämä olisi outoa, sillä onhan ortodoksisen uskon alue ollut maassamme läntisillä tai luoteisilla äärialueillaan aina kristinuskon ensimmäisten merkkien tulosta lähtien. Tätä on hämmentänyt Ruotsin ja sittemmin Suomen itä- ja kaakkoisrajan oskillointi 1300-luvun alun (verraten utuisista päälinjoistakin) nykypäivään asti, jossa nyt olemme Pariisin rauhan 1947 määrittelemän rajan sisällä – siis runsaat 600 vuotta rajamuutoksia.

Eriaikaisissa Suomi-kokonaisuuksissa ortodoksisen uskon alue on aina käsittänyt kais-taleita idässä ja kaakossa. Laajemmin tarkastel-tuna maamme on pohjoinen pää siinä mut-kittelevassa, pääosin etelä-pohjoissuuntaisen uskon-suuntien rajassa, joka halkaisee Euroo-pan Balkanilta Ruijaan Konstantinopolin toukokuussa 1453 tapahtuneen sortumisen jälkeen.

Jo maamme ortodoksisen alueen pieni koko selittää sen menneisyyttä koske-

van arkeologisen tutkimuksen vähäisyyden. Vähintään yhtä suurena vaikuttajana on aikojen mukana muodostunut varsin vaikea suhde ensin Ruotsin, ja siten tietysti Suomen, ja Novgorodin ja sen jälkeen Venäjän sekä myöhemmin Suomen ja Venäjän/Neuvostoliiton/Venäjän välillä. Lännen osapuolen selkeä uskonnollinen kuuluminen katoliseen ja sen seuraajaan evankeliseen, tarkemmin luterilaiseen uskonuuntaan, idän osapuolen taas Bysantin eri tavoin muuttuneisiin traditioihin, on käytännössä muodostanut pakottamattoman vastakohtaisasetelman molemmin puolin.

Ville Laakso on ottanut tehtäväkseen tutkia Suomen vanhan ortodoksisen alueen arkeologista kulttuuria siten kuin kukaan muu ei sitä tähän mennessä ole tehnyt. Hän väitteli aiheesta Turun yliopistossa joulukuussa 2014 tutkimuksellaan *Papinniemi in Uukuniemi and Related Archaeological Sites of the Eastern Orthodox Cultural Area in Finland*, jonka julkaisi Suomen keskiajan arkeologian seura.

Tutkimusnäkökulmasta lopputulos, tohtorinväitöskirja, on eräällä tavalla sattumien ja historiallisten olosuhteiden muutosten ja kehityskulkujen tulos. Alussa oli kirkko ja kylä – kumpi syntyi ensin, lienee, kuten niin usein, epäselvää – jonka asukkaat olivat ortodokseja. Puolivälissä 1600-lukua asuinpaikka jätettiin epävarmojen aikojen, sotien ja muualla olevien houkutusten takia. Oltuaan kaksi vuosisataa hylättynä jäljet siitä löysi yksi Suomen muinaismuistoharrastuksen ja arkeologisen tutkimuksen isistä Kustaa Killinen, ollessaan kesällä 1882 Suomen Muinaismuistoyhdistyksen apurahan turvin luetteloimassa Sortavalan kihlakunnan muinaismuistoja. Vuonna 1889 hän sai julkaistuksi matkan tulokset yhdessä Suomen muinaisjäännöksiä koskevista luetteloista, ja siinä on tekstiosuus myös Uukuniemen Papinniimestä. Lähes vuosisata tästä käynnistä paikkaa alkoi 1970-luvulla tarkastella ja havainnoida, suullista perimätietoa ylös pannen ja myös metallinetsintä käyttäen, uukuniemeläissyntyinen Olavi Ahokas. Hän ja hänen sukunsa tunsivat

run Alttaripetäjän, jonka jäännöksiä vieläkin oli ja on Kirkkokallion rinteessä, kun taas kallion ympäristöstä hän löysi Killisen mainitsemia erikoisia kiviä, ehkä hautamerkkejä, sekä rakennusjäännöksiä ja tulisijoja. Kuten Killinenkin, hän oli kuullut vanhojen kertomusten mainitsemasta ja kirkonpaikan lähellä olleesta venäläisestä pappilasta. Metallinetsimen käyttö tuotti laajan aineiston rautaesineistä riipusikoneihin, kirkonkellon kieleen ja, vuonna 1993, yli tuhannen kolikon aarteeseen. Kaikista löydöistä ja havainnoistaan Ahokas teki merkinnät muistiinpanovihon lehdille ja peruskarttaan. Hän myös sai aikaan Museoviraston Rakennushistorian osaston tutkijan virkamatkan, jonka perusteella syntyi virkamatkakertomus. Tämän seurauksena taas oli yhteydenotto Leena Lehtiseen, joka teki paikalla pienen koekaivauksen 1995. Seuraavana kesänä Turun yliopiston arkeologian oppiaine aloitti, pääasiassa Ville Laakson johtamana, varsinaisen kenttätöyön, joka jatkui vuoteen 2007 asti.

Jos joskus ansioituneille ja vastuuntuntoisille harrastaja-arkeologeille ja ”piippareille” aletaan myöntää kiittoksen- ja arvostuksenosoituksia, Olavi Ahokas on uskoakseni eräs vahvimpia ehdokkaita sellaisen saamiseen.

Ville Laakso on jäsentänyt väitöskirjansa taustoituksen ja tutkimuskohteen problematisoinnin jälkeen laajasta kokonaisuudesta (arkeologinen todistusaineisto Suomen ortodoksisesta kulttuurialueesta) tutkimuskohteen pääalueeseen (Uukuniemi ja sen ympäristön asutus noin 1500 eKr.–1700 jKr.) ja lopuksi itse kenttätutkimuskohteeseen (Papinniemen autiokylää koskeva arkeologinen ja historiallinen aineisto). Näiden analyysien perusteella ja jälkeen hän muodostaa kokonais kuvan, jota hän vaatimattomasti luonnehtii kyseisen pääluvun otsikon ilmaisulla *Special Features*. Todellisuudessa luvun anti on huomattavasti kunnianhimoisempi ja samalla antoisampi – vankka ja kestävä perustus myöhemmille tutkimuksille ja laajemmille vertailuille.

Jo johdannosta käy ilmi, kuinka vaikea tutkimusaihe on jo sen takia, ettei siitä ole olemassa ainuttakaan Suomen aluetta käsittelevää ja kysymyksenasettelun kannalta relevanttia edeltäjää (saman voinee toki todeta myös lähimaiden kohdalta). Siksi kaiken lähtökohta on pohdinta siitä, miten ja millä perusteilla erilaisia esineitä ja maastossa olevia kohteita voidaan tulkita liittyvän ortodoksiseen kulttuuriin. Historiallisen ajan metalliset ikonit ja ortodoksinen muotoilutavan mukaiset riipusristit lienevät melko selväpiirteisiä asioita. Sen sijaan asuinpaikkojen keramiikan tarkastelu nostaa esiin monenlaisia ongelmia eikä yksiselitteisiä vastauksia ole helppo esittää. Sitä paitsi miten luonnehtia paikkaa, jossa on sekä läntisen (katolinen tai luterilainen) että itäisen uskon jälkiä? Tässä on onneksi ainakin paikoin jäljellä muisti- ja muuta tietoa esimerkiksi ”venäläisistä” hautapaikoista samoin kuin kappelinpaikoista (tsasouna tai säässynä).

Erilaisia mahdollisuuksia selvittää näitä kysymyksiä antaa johdannon alaluku, jonka aihepiirinä on Venäjällä, Virossa ja Skandinaviassakin tapahtunut ortodoksisen kulttuurin arkeologisten muinaisjäännösten ja esineiden tutkimus. Huolimatta tiiviystään se antaa hahmotuksen ja hyvän taustan Suomessa tapahtuneelle tutkimukselle. Varsin uskottavasti tutkimuksen historia Laakson mukaan jakautuu täällä kolmeen jaksoon, nimittäin 1800-luvun jälkipuolisko, vuosisata hiljaisuutta ja systemaattinen nykyaikainen tutkimus. Voi sanoa jaon jossain määrin modifioiden istuvan moneen (tai valtaosaan) muuhunkin osa-alueeseen sitä arkeologian kenttää, jonka etuliitteenä on ilmaisu ”historiallisen ajan” tai sitä ajallisesti ohuemmin ”keskiajan”. Samalla jako on heijastus maailmanhistorian poliittisista muutoksista ja mullistuksista viimeisten lähes puolentoistasadan vuoden ajalta. Suomessa traumat 1900-luvun kahden ensimmäisen vuosikymmen ajalta sekä vuosilta 1939–1940 ja 1941–1944 ovat jossain muodoissa edelleen olemassa eivätkä niitä heikennä nykyvuosien

venäläisen ulkopoliittikan aggressiivisuuden ja arvaamattomuuden voimistuminen. Arkeologian yhteisö ei ole politiikan ulkopuolella.

Edellä mainittu keramiikka-aineisto on eräs kiintoisimpia tutkimuksen sektoreita. Tekijä pohtii laajasti niin sanottua Itämeren (alueen) keramiikkaa, *Baltic ceramics*, jota Ruotsissa erityisesti Mats Roslund väitöskirjassaan (2001) käsitteli eri näkökulmista. Laakso tuo erittäin ansiokkaasti esiin ne ongelmat jotka liittyvät Roslundin ja muiden tutkijoiden aineistoa myöhempien vaiheiden (esim. 1600-luku) samankaltaiseen, slaavilaiseen saviastia-aineistoon. Viimeistä sanaa hän ei siitä voi sanoa – toki esimerkiksi Johanna Enqvist on tuonut kysymykseen huomattavan kiinnostavia näkökulmia – ja on ilmeistä, että tämän vaikeasti käsiteltävän arkeologisen kokonaisuuden tutkimiseen tarvitaan tulevaisuudessa uutta väittelijän kaltaista sinnikästä ja oivaltavaa tutkijaa.

Väitöskirjan pääluvut 3 ja 4 keskittävät käsittelyn Uukuniemeen lähiympäristöineen ja itse Papinniemen hylättyyn kyläpaikkaan. Siihen johdattaa perusteellinen, mutta tiivis aikaisemman historian käsittely alkaen paikallisen kivikauden vanhimmasta vaiheesta ja jatkuen varhaismetallikauden, rautakauden ja keskiajan kautta uuden ajan alkupuolelle. Varsinkin seudun rautakauden löydöt ovat hyvin vähäiset ja vaikeasti tulkittavat viitaten enemmän tai vähemmän täydelliseen asumattomuuteen. Mutta, kuten monessa muussakin paikassa, paleoekologiset tutkimukset vaativat muutamaan tulkintojä. Uukuniemi-hankkeen piirissä Teija Aleniuksen vuonna 2001 Kirkonkylän Kirkkolammesta keräämät ja analysoimat siitepölynäytteet – joskaan eivät Papinniemen kyläpaikan välittömässä läheisyydessä vaan noin kahden kilometrin päässä siitä – osoittavat maankäytön olemassaolon jo ennen Kristuksen syntymää edeltävällä ajalla, kun taas rukiin, humalan ja hampun viljelystä on jälkiä noin vuoden 300 jKr. tienoilta lähtien. Pysyvän asutuksen tekijä varovaisesti arvioi Kirkkolammen ympäristössä alkaneen

merovingiaajan ja viikinkiajan taitteessa. Sittemmin, 1500-luvun jälkipuoliskolta eteenpäin näyttää kaskeaminen vähentyneen peltoviljelyn tieltä, kuten Alenius ja Laakso tuloksia tulkitsevat. Tämä kehityskulku istuu hyvin Veijo Saloheimon 1977 esittämään kirjallisten lähteiden perusteella tekemään tulkintaan Laatokan Karjalan alueen histori-ankehityksen muutoksista.

Uukuniemellä on arkeologien pureskeltavana sama silmiinpistävä ristiriita kuin monella muulla alueella: ”perinteinen” arkeologinen aineisto tai oikeastaan sen puuttuminen tai niukkuus törmää yhteen luonnontieteen tuottamien tulosten kanssa. Minulle tuottaa suurta tyydytystä jäljellä olevan elämäni aikana seurata tämän ristiriidan erilaisten selitysmallien muotoutumista, mukautumista ja evoluutiota uusien kenttätutkimusten tuottamien uusien lähdeaineistojen saatossa. Toivon siihen myös historioitsijoiden lähtevän mukaan, nykyistä vakavammin ja aikaisempaa syvemmin aineistoon ja sen ongelmiin perehtyen. Heillä, samoin kuin esimerkiksi maaperätutkijoilla, on erilaisiin lukkoihin osa avaimista, ja niihin vain jaksetaan ja siten uskalletaan tarttua – hyvin raskasta ja pitkäkestoista perustyötä se tulee olemaan.

Papinniemen asuinpaikka on arkeologisesti erittäin kiinnostava, ja siitä saadut tutkimustulokset pioneerityötä alalla. Kaivauksia voitiin vuosien varrella tehdä useissa kohdissa laajaa aluetta, mutta tulevaisuuden tutkimuksille löytyy runsaasti tilaa, mahdollisuuksia ja haasteita. Turun yliopiston arkeologian oppiaineen kaivaukset Museoviraston Rakennushistorian osaston tuella antoivat perustan, jolta on hyvä ponnistaa.

Rakennuksen pohjista voitiin kaivaa yksi kokonaisuudessaan. Ennen kaivausta merkit siitä näkyivät rökkiönä, joka jo tuolloin tulkittiin lieden tai uunin paikaksi – vieläpä hyvin erikoiseksi, kuten Kristiina Korkeakoski-Väisänen perustellusti argumentoi 2002. Talon pystyttämisaika voitiin määritellä tarkasti aikaisintaan vuoteen 1566 tai muutama vuosi siitä eteenpäin. Se näyttää vajaan sadan

vuoden kuluttua tuhoutuneen tulipalossa – ehkä Ruotsin ja Venäjän välisen sodan 1656–1658 aikana. Vuonna 1882 kerätyn muistitiedon ja kaivauksissa löytyneiden useiden uskonnollisten esineiden perusteella väittelijä tulkitsee rakennuksen olleen papin virallinen asunto. Kysymyksessä olisi siis pappila, ja jos näin on, joutuu panemaan merkille, kuinka samankaltainen se on ollut kuin talonpoikien asumukset Suomessa uuden ajan alkupuolella ja tietysti keskiajalla. Eri asia ovat sitten luterilaisen kirkollisen kulttuurin pappilat, joita koskeva arkeologinen tutkimustyö on ilo todeta näinä aikoina olevan käynnissä (Hanna-Maria Pellinen), mutta joista on jo varsin varhaisiakin kirjallisia tietoja (ks. esim. Gunnar Suolahden ja Eero Sappisen tutkimukset). Pappien asuinpaikkojen tutkimukset tulevat luultavasti huomattavalla tavalla muuttamaan ja muovaamaan käsityksiämme asumisen kulttuurista Suomessa aivan historiallisen ajan alkuajoista lähtien.

Myös kylään oleellisesti kuuluneen hautapaikan tutkimus on tuonut esille kiintoisia ja ennen tuntemattomia asioita. Killisen lähes 140 vuotta sitten tekemät varovaiset havainnot yksinkertaisista hautakivistä osoittautuivat paikkansa pitäviksi. Nämä merkit niin idän kuin lännen uskon suomalaisilla alueille – toki myös muualla – olisivat hyvin kiinnostava erityistutkimuksen paikka. Tätä kirjoittaessani luin Juha Ruohosen tuoreen blogin (24.10.2016) Kaarinan Ravattulan Ristimäen kalmiston tutkimuksista ja sieltä äsken löytyneestä mahdollisesta kivisestä hautamerkistä. Potentiaalisen aineiston määrä siis kasvaa ja työ odottaa tekijäänsä.

Papinniemen hautausalueen hautojen kokonaismääräksi arvioitiin kenttätutkimusten aikana peräti noin 700, mutta niistä voitiin tutkia määrärahojen niukkuuden takia vain puolentoistakymmentä. Tulokset olivat mitä kiinnostavimpia muun muassa hautakollikkoineen. Myös kasteristejä, joiden suuren henkilökohtaisen uskonharjoituksen merkityksen olemassaolosta muun muassa 1500–1600-luvun ortodokseille äskettäin

edesmennyt kirkkohistorian huippututkija Pentti Laasonen huomauttaa Johannes Gezelius nuoremman kulttuurivaikutusta käsittelevässä tutkimuksessaan, löydettiin mutta toisaalta myös esineettömiä hautoja – ehkä osa kasteristeistä oli tehty orgaanisesta aineesta, kuten luusta tai sarvesta?

Samalla tavalla ainakin toistaiseksi ainutlaatuisena kohteena Suomen arkeologian historiassa on kylän kirkonpaikka, Kirkkokallio, jota paljastettiin maaperältään hyvin vaikeissa olosuhteissa osa. Mitä ilmeisimmin rakennus on palanut ehkä edellä mainitun sodan aikana. Osa kohteesta on vielä tutkimatta, mutta jo nyt on olemassa hyvin kiinnostava aineisto, jota voidaan verrata tulevaisuudessa muihin arkeologisesti tutkittaviin ortodoksisen kulttuurin kirkonjäännöksiin vanhemmilta ajoilta. Lars Petterssonin tutkimuksellisesti ja tutkimushistoriallisesti mittaamattoman arvokas jatkosodan aikainen kenttätutkimus ja sen jalostuminen kahdeksi laajaksi akateemiseksi volyymiksi vuonna 1950 on viimein saamassa vankkaa uutta aineistoa kehityksen uusiin askeliin.

Ville Laakson väitöskirja on perusta, jolle on hyvä rakentaa ortodoksisen kulttuurialueen myöhempää arkeologista tutkimusta.

Markus Hiekkanen

Kirjoittaja on professori, vuodesta 2014 eläkkeellä Helsingin yliopiston taidehistorian opiaineen yliopistonlehtorin toimesta.

mar.hiekkanen@gmail.com

* Kirjoittaja on julkaissut sarjassa *Scandinavian Journal of History* nro 41, 2016, väitöskirjasta arvostelun, jonka näkökulmat ja painopisteet eroavat käsillä olevasta arvostelusta.

Bibliografia

- Alenius, T. & Laakso, V. 2006. Palaeoecology and Archaeology of the Village of Uukuniemi, Eastern Finland. *Acta Borealia* 2/2006: 145–165.
- Enqvist, J. 2002. Polvijärven Sotkuman karjalainen keramiikka. *SKAS* 4/2002: 26–34.
- Korkeakoski-Väisänen, K. 2002. Röykkiöstä leukauniksi. *SKAS* 3/2002: 2–13.
- Laasonen, P. 2009. Vanhan ja uuden rajamaastossa. Johannes Gezelius nuorempi kulttuurivaikuttajana. *Historiallisia Tutkimuksia* 245. Suomen kirkkohistoriallisen seuran toimituksia 210. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Pellinen, H.-M. 2015. Pappilan ja kirkkorakennuksen suhde Suomessa keskiajalla ja uuden ajan alussa. *Suomen kirkkohistoriallisen seuran vuosikirja* 105 (2015): 15–38.
- Pettersson, L. 1950. Die kirchliche Holzbaukunst auf der Halbinsel Zaonež'e in Russisch-Karelien. Herkunft und Werden. *Suomen Muinaismuistoyhdistyksen Aikakauskirja, Finska Fornminnesföreningens Tidskrift* LI.
- Pettersson, L. 1950. Äänisniemen kirkollinen puuarkkitehtuuri. Aineiston esittely. *Suomen Muinaismuistoyhdistyksen Aikakauskirja, Finska Fornminnesföreningens Tidskrift* L.
- Roslund, M. 2001. *Gäster i huset. Kulturell överföring mellan slaver och skandinaver 900 till 1300*. Vetenskapssocieteten i Lund, Lund.
- Ruohonen, J. 2016. Kaivaukset jatkoajalle: viimeisenä päivänä yllätyslöytö! Blogi 24.10.2017. Ravattulan Ristimäki -hanke. <http://www.ravattula.fi/blogi.htm>.
- Saloheimo, V. 1977. Asutuksen kasvun rajat. Taloluvun kehitys ja sen tekijöitä Laatokan-Karjalassa 1500–1764. *Joensuun korkeakoulu. Karjalan tutkimuslaitoksen julkaisuja* 27. Joensuun korkeakoulu, Joensuu.
- Sappinen, E. 1985. Pohjois-Pohjanmaan maa-seutupappiloiden rakennukset 1600-luvun lopulla. *Kansatieteellinen arkisto* 34.
- Suolahti, G. 1912. *Suomen pappilat 1700-luvulla*. WSOY, Porvoo.